

SVEOBUHVAATNA ANALIZA STRATEŠKOG I ZAKONODAVNOG OKVIRA U OBLASTIMA RELEVATNIM ZA ZELENU AGENDU

Jun, 2023. godine

1. Uvod	3
1.1. Metodologija.....	4
2. Opšti politički, ekonomski i društveni kontekst u zemlji.....	4
2.1. Trenutna pozicija/stanje Crne Gore na putu ka pristupanju EU	6
2.2. Podizanje svijesti i veći angažman civilnog društva u razvojnim procesima.....	11
2.3. Jačanje kapaciteta medija	12
2.4. Status implementacije Zelene Agende	13
2.5. Generalni osvrt na Zelenu Agendu – istorija, značenje.....	15
2.6. Pregled zahtjeva koji proizilaze iz Zelene Agende za svih pet stubova.....	16
2.6.1. Klima, energija, mobilnost	17
2.6.2. Cirkularna ekonomija.....	19
2.6.3. Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta.....	22
2.6.4. Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane.....	23
2.6.5. Biodiverzitet.....	24
2.7. Pregled mjera i aktivnosti koje treba preduzeti u odnosu na zahtjeve Zelene agende, sa identifikacijom nadležnih institucija i ostalih zainteresovanih strana za njihovo sprovođenje i rokovima za sprovođenje;	26
2.8. Identifikacija postojećih problema i izazova u sprovođenju Zelene Agende	26
2.8.1. Klima, energija, mobilnost	26
2.8.2. Cirkularna ekonomija.....	33
2.8.3. Smanjenje zagađenja zraka, vode i tla.....	40
2.8.4. Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane	55
2.8.5. Biodiverzitet.....	62
3. Procjena finansijskog okvira za sprovođenje Zelene Agende.....	65
3.1. Zahtjevi i procedure: procesi u okviru sprovođenja Zelene Agende koje treba nadgledati	66
3.2. Javne konsultacije: procedure i doprinos donošenju odluka, mogućnost pojednostavljenja za širu javnost	68
4. Faktori koji utiču na implementaciju	69
4.1. Step en političkog opredjeljenja u zemlji	69
4.2. Budžet i resursi.....	70

4.3. Povjerenje i uključenost šire javnosti	72
4.4. Kapaciteti institucija zaduženih za sprovođenje Zelene Agende	73
14.5. Ostali identifikovani faktori u nacionalnom i lokalnom kontekstu.....	74
5. Stanje u zemlji u odnosu na javno informisanje i transparentnost	74
5.1. Odgovornost: informisanje javnosti u pravo vrijeme	11174
5.2. Pravičnost: fer tretman svih učesnika, bez pristrasnosti prema bilo kome.....	75
5.3. Transparentnost: otvoren i lako dostupan proces, sa jasnim i razumljivim zahtjevima.....	75
6. Poboľšanja, preporuke i zaključci	77
6.1. GENERALNI ZAKLJUČCI I PREPORUKE	77
6.1.1. Klima, energija, mobilnost	79
6.1.2. CIRKULARNA EKONOMIJA	84
6.1.3. SMANJENJE ZAGAĐENJA VAZDUHA, VODE I ZEMLJIŠTA.....	89
6.1.4. ODRŽIVA POLJOPRIVREDA I PROIZVODNJA HRANE	96
6.1.5. BIODIVERZITET.....	102
7. Bibliografija	108

1. Uvod

Ustav Crne Gore, kao najviši pravni akt, definiše Crnu Goru kao građansku, demokratsku, ekološku i državu socijalne pravde, zasnovane na vladavini prava (član 1), a zatim utvrđuje da svako ima pravo na zdravu životnu sredinu, na blagovremeno i potpuno obavještanje o stanju životne sredine, na mogućnost uticaja prilikom odlučivanja o pitanjima od značaja za životnu sredinu i na pravnu zaštitu ovih prava.

Ustav utvrđuje da je svako, a posebno država, obavezan da čuva i unapređuje životnu sredinu (član 23) kao i da su potvrđeni i objavljeni međunarodni ugovori sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka i da imaju primat nad domaćim zakonodavstvom.

Ova analiza je razvijena kroz projekat "Korak bliže Evropskoj uniji", koji realizuje NVO Eko-tim u partnerstvu sa NVO Multimedijalni studio EHO i PV Informer. Podržan je od Centra za građansko obrazovanje (CGO) u okviru programa OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M'BASE, koji se finansira iz sredstava Evropske unije.

Analiza identifikuje trenutno stanje kada je u pitanju strateški i zakonodavni okvir u svim oblastima/sektorima koji se tiču Zelene agende – akcija za klimu (dekarbonizacija, čista energija, održiv transport), cirkularna ekonomija, zagađenje, održiva poljoprivreda i biodiverzitet. Predstavlja trenutno stanje u vezi sa strateškim i zakonodavnim okvirom, daje pregled zahtjeva koji proizilaze iz Akcionog plana za sprovođenje Zelene Agende (ZA) i daje presjek stanja kada je u pitanju implementacija.

Pripremljena Analiza će unaprijediti realizaciju projekta u dvije glavne oblasti:

- ✓ Ojačati kapacitete organizacija civilnog društva - OCD kako bi se kao odgovorni i vidljivi akteri aktivno uključili u implementaciju Zelene Agende kroz multisektorski dijalog i aktivno građanstvo. Ova analiza će unaprijediti nadzornu ulogu organizacija civilnog društva i sposobnost da uoče nedostatke u procesu sprovođenja Zelene Agende.
- ✓ Ojačati razumijevanje medija o Zelenoj Agendi kako bi se doprinijelo promociji njene primjene kroz unaprijeđen kvalitet izvještavanja.

Analiza obuhvata pregled propisa, implementacionih mehanizama i procedura, principe i dobre primjere sprovođenja obaveza koje proizilaze iz Zelene Agende u zemlji i identifikuje potrebe za poboljšanjem i daje preporuke za postizanje cilja.

1.1. Metodologija

Prije pripreme Analize pripremljen je Upitnik zasnovan na Akcionom planu za implementaciju Zelene Agende za Zapadni Balkan koji je bio osnova za pribavljanje informacija od ključnih aktera za implementaciju aktivnosti iz Zelene agende (nadležna ministarstva, uprave, Privredna komora i dr.).

Nakon objedinjavanja odgovora obavljeno je desktop istraživanje strateškog i zakonodavnog okvira.

Rad je bio zasnovan na identifikovanju trenutnog stanja kada je u pitanju strateški i zakonodavni okvir u svim oblastima/sektorima koji se tiču Zelene agende – akcija za klimu (dekarbonizacija, čista energija, održiv transport), cirkularna ekonomija, smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta, održiva poljoprivreda i biodiverzitet. Prikupljene informacije su analizirane i poslužile su za utvrđivanje glavnih problema i izazova, a na osnovu toga i donošenje zaključaka i pripremu preporuka.

2. Opšti politički, ekonomski i društveni kontekst u zemlji

Crna Gora je od 2006. godine sprovela značajne sistemske reforme, usaglašavajući ih sa potrebama pristupanja EU. Do međunarodne finansijske krize (2008) ekonomija je ostvarivala relativno visoke stope rasta, nakon čega su uslijedile godine u kojima su se osjećale posljedice što je dovelo do pada ekonomske aktivnosti u 2009. i 2012. godini. Povratak na put stabilnog ekonomskog rasta evidentan je od 2013. godine, sa godišnjom stopom realnog rasta za period 2015–2018. godina prognoziranim na oko 3,8%. BDP je 2014. godine bio neznatno ispod 3,5 milijardi eura, uz realnu stopu rasta BDP-a od 1,8%. Priliv stranih direktnih investicija (SDI) takođe se povećavao, posebno u sektorima turizma i građevinarstva. Od Kovid krize 2020. godine BDP je iznosio -15,3% a 2021. godine 13%.¹

Proces pristupanja EU odvija se u skladu sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju koji su 2010. godine potpisale EU i Crna Gora. Nacionalni program za pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji predstavlja strateški okvir za usaglašavanje s pravnom tekovinom

¹ Monstat izvještaji (podaci za 2022. godinu nijesu još uvijek dostupni)

EU i za jačanje administrativnih kapaciteta. Proces pregovaranja zvanično je započet 2012. godine. Crna Gora se obavezala i na ispunjenje Milenijumskih razvojnih ciljeva, koji su integrisani u nacionalne sektorske politike, ali je postojao niz prepreka u ostvarivanju potpune implementacije.

Crna Gora se nalazi u kategoriji zemalja sa veoma visokim razvojem po mjeri čovjeka i zauzima 49. poziciju od ukupno 191, sa vrijednošću indeksa od 0.832. Od zemalja Zapadnog Balkana u kategoriji veoma visoko razvijenih, osim Crne Gore, nalaze se Slovenija, koja je na 23. mjestu sa indeksom 0.918, Hrvatska - na 40. mjestu sa indeksom 0.858 i Srbija - 63. mjestu sa indeksom 0.802. Učešće žena na tržištu rada je 47,8 odsto, dok za muškarce iznosi 62 odsto. Radi daljeg rasta potrebne su politike koje su fokusirane na zelene investicije, sigurnost, socijalnu zaštitu, inovacije na svim poljima.²

Javne politike u Crnoj Gori su bazirane na obavezama koje proističu iz međunarodnih obaveza kao što su obaveze prema Ujedinjenim Nacijama, NATO-u, Evropskoj Uniji, Svjetskoj trgovinskoj organizaciji.

Nivoi vizije razvoja su podijeljeni u sljedeće kategorije: Srednjoročni program rada Vlade, Fiskalna strategija, Pravci razvoja Crne Gore, Program ekonomskih reformi, Program pristupanja Crne Gore Evropskoj Uniji, Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030, Partnerski sporazumi sa EU.

Planiranje za period od tri ili četiri godine čini sljedeći okvir: Srednjoročni planovi rada ministarstava, Smjernice makroekonomske i fiskalne politike, Sektorska strateška dokumenta.

Planiranje na period od jedne do dvije godine: Godišnji program rada Vlade, Godišnji budžet, Akcioni planovi.

Kada je politika životne sredine i klimatskih promjena u pitanju, njen cilj je održivi razvoj i zaštita životne sredine, a zasniva se na preventivnom djelovanju, principu zagađivač plaća, suzbijanju štete u životnoj sredini na izvoru, zajedničkoj odgovornosti i integrisanju principa zaštite životne sredine u ostale politike s ciljem očuvanja biološke ravnoteže.

Pravna tekovina EU u Poglavlju 27- Životna sredina i klimatske promjene sadrži više od **200 pravnih akata** u okviru **10 oblasti** koje su obuhvaćene ovim poglavljem, i to:

1. horizontalno zakonodavstvo,
2. kvalitet voda,
3. kvalitet vazduha,

² Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka za 2020. godinu, UNDP

4. upravljanje otpadom,
5. zaštita prirode,
6. kontrola industrijskog zagađenja i upravljanje rizikom,
7. hemikalije,
8. buka,
9. civilna zaštita i
10. klimatske promjene.

Prenošenjem i primjenom pravne tekovine EU u oblasti životna sredina i klimatske promjene doprinosi se očuvanju i unapređenju stanja ključnih prirodnih resursa i direktno utiče na zdravlje i kvalitet života građana Crne Gore.

Realizacijom obaveza u okviru Poglavlja 27 doprinosimo kvalitetu vazduha, vode, adekvatnom sistemu upravljanja otpadom i otpadnim vodama, zaštiti biljnog i životinjskog svijeta, upravljanju zaštitom i spašavanjem u vanrednim situacijama i sanacijom posljedica u vanrednim situacijama, uslovima koje postrojenja moraju da ispunjavaju da bi dobila integrisanu dozvolu za rad; adekvatnom korištenju hemikalija, dozvoljenim nivoima buke u životnoj sredini i aktivnostima koje utiču na smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte (GHG) i sl.

2.1. Trenutna pozicija/stanje Crne Gore na putu ka pristupanju EU

Pristupni pregovori sa Crnom Gorom otvoreni su u junu 2012. godine. Do sada je otvoreno 33 poglavlja od čega su tri privremeno zatvorena. Crna Gora je prihvatila revidiranu metodologiju proširenja koja se fokusira na: temeljnim reformama, jačem političkom usmjeravanju, pojačanoj dinamici i predvidivosti procesa. Crna Gora je nastavila da u velikom obimu implementira Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) i sastanci zajedničkih tijela po tom sporazumu odvijali su se redovno. Ukupan napredak u pristupnim pregovorima zavisi od napretka u oblasti vladavine prava, prema uslovima koji su predviđeni Pregovaračkim okvirom, kao i revidiranom metodologijom koju je Crna Gora zvanično prihvatila na Međuvladinoj konferenciji održanoj 22. juna 2021. godine. Napredak ka ispunjavanju prelaznih mjerila predviđen u Poglavljima 23 i 24, koja se odnose na vladavinu prava, biće ključan za postizanje daljeg napretka u pregovorima generalno gledano, a nijedno poglavlje neće biti privremeno zatvoreno dok se ne postignu ova mjerila.³

Vlada Crne Gore je 28. jula 2016. godine usvojila Nacionalnu strategiju za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena (NEAS) s Akcionim planom za period 2016-2020. Usvajanjem NEAS-a Crna Gora je ispunila početno mjerilo u okviru Poglavlja 27.

³ Evropska komisija (2021) Izvještaj za Crnu Goru za 2021. godinu

Na 244. sjednici Vlade koja je održana 19.11.2020. godine, usvojen je Završni izvještaj o realizaciji Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena s Akcionim planom za period 2016-2020. godina. Prema ovom izvještaju, Nacionalnom strategijom za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena s Akcionim planom 2016-2020. bilo je planirano 348 obaveza, od čega je realizovano 226, odnosno stepen realizacije obaveza je 80,35 %⁴.

Poglavlje 27 je otvoreno na Međuvladinoj konferenciji koja je održana **10. decembra 2018. godine** u Briselu i utvrđena je Zajednička pozicija Evropske unije za Poglavlje 27 – Životna sredina i klimatske promjene, koja predstavlja polazni i najvažniji dokument za planiranje obaveza koje je neophodno realizovati u okviru ove oblasti u narednom periodu. Zajedničkom pozicijom EU za Poglavlje 27 definisano je **8 završnih mjerila** koje je potrebno ispuniti u narednom periodu kako bi se postigla interna spremnost za privremeno zatvaranje pregovora u okviru PP 27:

1. **Crna Gora nastavlja da se usklađuje sa horizontalnim direktivama** i pokazuje da će u potpunosti biti spremna osigurati njihovo djelotvorno sprovođenje i primjenu na dan pristupanja.
2. Što se tiče **kvaliteta vazduha**, Crna Gora se u potpunosti usklađuje sa revidiranom Direktivom o smanjenju nacionalnih emisija određenih atmosferskih zagađujućih materija (Direktiva NEC 2016/2284/EU). Crna Gora predstavlja analizu troškova i efekata strategije kontrole emisija za 2020. i 2030. koja će poslužiti kao osnova za konačni sporazum između EU i Crne Gore o njenim obavezama smanjenja prema NEC direktivi. Crna Gora godišnje izvještava o svojim emisijama u skladu sa Direktivom i Konvencijom o prekograničnom zagađenju vazduha na velike daljine i razvija nacionalni program za kontrolu zagađenosti vazduha. Osim toga, Crna Gora unapređuje pripremu za implementaciju pravne tekovine EU u ovoj oblasti redovnim preduzimanjem mjera za smanjenje zagađenja vazduha u Crnoj Gori, posebno u područjima gdje su prekoračene granične vrijednosti EU za kvalitet vazduha, te razvijanjem ili ažuriranjem planova za kvalitet vazduha, kako je predviđeno Direktivom o kvalitetu vazduha i čistijem vazduhu u Evropi (Direktiva 2008/50/EC).
3. Crna Gora odlučuje o svom sistemu **upravljanja otpadom** i opredjeljuje adekvatna sredstva za investicije u infrastrukturu, u skladu sa relevantnim propisima EU, uključujući hijerarhiju otpada. Crna Gora uspostavlja programe

⁴ Završni izvještaj o realizaciji Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena s Akcionim planom za period 2016-2020, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Novembar 2020.

prevencije otpada, priprema planove upravljanja otpadom (WMP) i usvaja mjere za odvojeno sakupljanje otpada za papir, metal, plastiku i staklo.

4. Crna Gora ostvaruje značajan napredak u pogledu usklađivanja sa pravnom tekovinom u **oblasti voda**, uključujući zakonodavstvo o vodi za piće i Direktivu 2008/56/EC kojom se uspostavlja okvir za djelovanje Zajednice u oblasti politike zaštite morske sredine. Crna Gora imenuje nadležne organe za vodu za piće i razvija planove upravljanja riječnim slivovima za svaki riječni sliv, koji u potpunosti leži na svojoj teritoriji, uključujući djelove međunarodnih područja riječnog sliva koji pripadaju njenoj teritoriji.
5. U oblasti **zaštite prirode**, Crna Gora dostavlja Komisiji liste predloženih lokacija Natura 2000, koja u dovoljnoj mjeri pokriva tipove staništa i vrste u skladu sa zahtjevima Direktive o pticama i Direktive o staništima. Crna Gora pokazuje sposobnost upravljanja mrežom Natura 2000, uključujući davanje odgovarajućeg statusa zaštite Ulcinjskoj solani i efikasno sprovođenje neophodnih mjera zaštite, što vodi poboljšanju njenog statusa očuvanja.
6. Crna Gora nastavlja usklađivanje sa pravnom tekovinom EU u sektoru **hemikalija, buke i civilne zaštite** i pokazuje da će u potpunosti biti spremna osigurati primjenu i sprovođenje zahtjeva EU danom pristupanja.
7. U oblasti **klimatskih promjena** Crna Gora nastavlja usklađivanje sa pravnom tekovinom EU, posebno usvajanjem zakonodavstva o funkcionisanju Evropskog sistema trgovanja emisijama gasova staklene bašte (EU ETS), u skladu sa EU ETS direktivom 2003/87/EC i njenim sukcesivnim amandmanima. Crna Gora se dalje usklađuje sa relevantnim sekundarnim propisima o praćenju i izvještavanju, akreditaciji i verifikaciji, Registru Unije, besplatnim izdvajanjima i aukciji. Crna Gora osigurava da postoji odgovarajući okvir za implementaciju EU ETS direktive u cjelini u vezi sa praćenjem, izvještavanjem i verifikacijom emisije gasova sa efektom staklene bašte.
8. Crna Gora, u skladu sa Akcionim planom za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena – značajno **povećava kapacitete administrativnih tijela na svim nivoima**, uključujući inspekcijske službe, dodatno poboljšava koordinaciju rada i demonstrira da će sve adekvatne administrativne strukture i adekvatna obuka biti na snazi u pravo vrijeme prije pristupanja, kako bi se omogućilo sprovođenje i primjena pravne tekovine EU u svim sektorima ovog poglavlja.

Vlada Crne Gore je na 11. sjednici od 18.02.2021. godine, usvojila Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 - životna sredina i klimatske promjene. Akcioni plan za ispunjenje završnih mjerila u Poglavlju 27 obuhvata sve nerealizovane

obaveze iz Akcionog plana Strategije sa AP 2018-2020.⁵ Akcioni plan definiše ukupno 251 obavezu, koje su podijeljene na sljedeći način:

- horizontalno zakonodavstvo: 17,
- kvalitet vazduha: 19,
- upravljanje otpadom: 37,
- kvalitet voda: 33,
- zaštita prirode 71: (od čega 19 u okviru AP-a za upravljanje Ulcinjskom Solanom),
- industrijsko zagađenje: 15,
- hemikalije: 27,
- buka: 12,
- civilna zaštita: 9 i
- klimatske promjene 11.

Za realizaciju navedenih obaveza nadležno je 25 institucija, i to: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo kapitalnih investicija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo zdravlja, Kancelarija za evropske integracije, Uprava pomorske sigurnosti, Uprava za vode, Uprava za inspekcijske poslove, Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove, Uprava carina, Uprava za ugljovodonike, Uprava za šume, Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju, Agencija za zaštitu prirode i životne sredine, Zavod za geološka istraživanja, Institut za javno zdravlje Crne Gore, Javno preduzeće za upravljanje morskim dobrom, Javno preduzeće za nacionalne parkove, Centar za ekotoksikološka ispitivanja, Centar za obuku sudija, Prirodnjački muzej i Udruženje za unapređenje vodosnabdijevanja, tretman i odvođenje otpadnih voda Crne Gore. Nadležnosti imaju i: Skupština Crne Gore, Državno i osnovno tužilaštvo, kao i sve jedinice lokalne samouprave (25). Prepoznati nosioci aktivnosti su i: Univerzitet Crne Gore, Institut za biologiju mora, ali i upravljači zaštićenih područja, lokalna preduzeća za vodovod i kanalizaciju, operateri

⁵ Nacionalna strategija aproksimacije za životnu sredinu imala je za cilj obezbjeđivanje strateškog planiranja procesa aproksimacije koji je stvorio uslove za unapređenje životne sredine u Crnoj Gori sa ciljem postizanja održivog razvoja. Sa stanovišta procesa pregovora za Pregovaračko poglavlje 27, izrada Strategije s Akcionim planom predstavljala je ispunjavanje **početnog mjerila** za ovo Poglavlje. Nakon otvaranja Poglavlja, da bi ispunila završna mjerila za zatvaranje Poglavlja (8) Crna Gora je bila u obavezi da usvoji **Akcioni plan za ispunjenje završnih mjerila** u Poglavlju 27. Realizacijom aktivnosti definisanih u ovom Akcionom planu ispuniće se sve obaveze koje je EU definisala u Poglavlju 27 kako **završnim mjerilima**, tako i tekstem **Zajedničke pozicije EU za Poglavlje 27**. Akcionim planom su, takođe, definisane i aktivnosti koje je potrebno preduzeti kako bi se realizovale i **preostale obaveze iz Nacionalne strategije za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU** u oblasti životne sredine i klimatskih promjena odnosno Akcionog plana Strategije (početno mjerilo), koja je istekla i odnosila na period jul 2016-jul 2020, odnosno obaveze koje proističu iz Pregovaračke pozicije za Poglavlje 27 koju je Vlada Crne Gore usvojila u februaru 2018.

industrijskih postrojenja i organizacije civilnog društva. Na sjednici Vlade koja je održana 23.12.2021. godine usvojena je Finansijska procjena Akcionog plana za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27.

Kolegijum komesara Evropske unije (EU) usvojio je u februaru 2020. godine novu metodologiju procesa pristupanja EU kroz dokument pod nazivom „Unapređenje procesa pristupanja – Vjerodostojna perspektiva EU za Zapadni Balkan”, s ciljem promovisanja procesa proširenja uz više vjerodostojnosti i povjerenja kada je u pitanju sprovođenje temeljnih reformi u državama Zapadnog Balkana, uz uvođenje uslovnosti i reverzibilnosti u proces. Mjesec dana kasnije, dokument je podržan od Savjeta Evropske unije koji čine ministri država članica, čime je on i zvanično usvojen. Nova metodologija predviđa fokusiraniji pristup ključnim političkim pitanjima i reformama kako bi proces proširenja postao djelotvorniji, predvidljiviji i dinamičniji. Proces pridruživanja treba da bude izgrađen na međusobnom povjerenju i jasnim obavezama EU i Zapadnog Balkana, a kredibilitet pojačan kroz još jači fokus na temeljnim reformama, počevši od vladavine prava, funkcionisanja demokratskih institucija i javne uprave, kao i ekonomije zemalja kandidata. Jedna od ključnih novina se odnosi na formiranje tzv. tematskih klastera koji objedinjavaju više pregovaračkih poglavlja, kako bi politički fokus zemalja kandidata bio usmjeren na ključne sektore, ali i sankcije u slučaju nesprovođenja potrebnih reformi i ispunjavanja uslova. Pregovori o svakom od ukupno šest klastera će biti otvarani kao cjelina, nakon ispunjavanja mjerila. Pregovori o ključnim reformama otvaraće se prvi i zatvarati posljednji, a napredak u ovim oblastima determinisaće ukupan tok pregovora, što odgovara aktuelnom, tzv. „novom pristupu“ u pregovorima, koji se prvi put primjenjivao na Crnu Goru. Nova metodologija predviđa uvođenje odlučnijih mjera kada su u pitanju pretpristupni fondovi kao značajan segment pregovora. Jedan od važnih noviteta u tom pravcu odnosi se na mogućnost smanjenja ili povećanja pretpristupne podrške EU u zavisnosti od napredovanja odnosno stagniranja države kandidata. Novitet u odnosu na postojeći model je da se prvi put pominje mogućnost umanjivanja sredstava iz fondova EU, uz izuzetak podrške civilnom društvu, u slučaju neispunjavanja reformskih aktivnosti. Metodologija se, u tehničkom smislu, ne razlikuje mnogo od postojeće, ali je izuzetno važan politički impuls na obje strane EU-Zapadni Balkan, koji daje veću fokusiranost ključnim reformskim procesima u državi. Kada je riječ o Crnoj Gori, koja je značajno odmakla u procesu pregovora, predložene promjene mogu biti uključene u postojeći pregovarački okvir, posebno imajući u vidu da Nova metodologija predviđa usklađivanje tematskih klastera s pododborima u okviru procesa stabilizacije i pridruživanja (SSP). U fokusu ostaje napor da se održi dinamika i kvalitet pregovaračkog procesa, a Nova metodologija je pokrenula neka od ključnih pitanja, kao što su: zajednička strateška komunikacija o evropskim vrijednostima, politički dijalog i snažnija saradnja EU i država Zapadnog Balkana, kao i zajednički rad u cilju napretka u pregovaračkom procesu. Crna Gora je potvrdila i prihvatila Novu metodologiju pristupnih pregovora Evropske komisije u maju 2020. godine, ali i dalje ostaje nedefinisano na koji način će najavljena politička volja i posvećenost procesu biti pretočena u pregovarački proces

Crne Gore koja je već otvorila sva pregovaračka poglavlja.⁶ Poglavlje 27- životna sredina i klimatske promjene nalazi se u Klasteru 4 „Zelena agenda i održiva povezanost“, zajedno sa Poglavljem 14 – Transportna sredina, Poglavljem 15- Energetika i Poglavljem 21 – Transevropske mreže.

2.2. Podizanje svijesti i veći angažman civilnog društva u razvojnim procesima

Podizanje svijesti javnosti u procesu evropskih integracija i implementacije Zelene Agende za Zapadni Balkan je od suštinske važnosti sa ciljem postizanja krajnjeg cilja, a to je članstvo u Evropskoj uniji. Saradnja sa NVO u procesu evropskih integracija uređuje se strateškim dokumentom čija implementacija zavisi od organizacije rada državne uprave. Prva Komunikaciona strategija za informisanje javnosti o procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji usvojena je 2004. godine. Realizacija ove strategije je bila obilježena uspostavljanjem saradnje sa zainteresovanim NVO, prvim memorandumima o saradnji i postepenim jačanjem zajedničkih aktivnosti u cilju promoviranja evropske integracije zemlje.⁷

Podizanje svijesti javnosti preko aktivnosti civilnog sektora, prije svega jačanjem uloge NVO u procesu pristupanja Crne Gore, donosi benefite kompletom društvu. Naročito je značajna saradnja u dijelu prezentacija godišnjih/višegodišnjih prioriteta programiranja IPA, organizaciji info dana, info sesija i foruma za traženje partnera za realizaciju IPA prekograničnih projekata čiji su korisnici NVO; sprovođenje obuka za organe državne uprave o efikasnom uključivanju NVO u evropske poslove, praćenje sprovođenja Strategije saradnje Vlade i NVO, preko akcionih planova.

Strategija unaprjeđenja podsticajnog okruženja za djelovanje nevladinih organizacija 2018-2020 definiše osnove saradnje Vlade Crne Gore i Nevladinih organizacija. Propisuje obavezu unaprjeđenja podsticajnog okruženja za djelovanje nevladinih organizacija, kroz veće uključivanje NVO u projekte pretpristupne podrške i mogućnosti korišćenja programa Unije, kao i preko obuka za jačanje partnerstva državne uprave i NVO kad su u pitanju evrointegracije i evropski poslovi u cjelini.

⁶ <https://www.eu.me/novi-pristup-u-pregovorima-i-metodologija/>

⁷ Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM „Uporedna analiza iskustava saradnje civilnog sektora i državnih institucija i tijela u procesu Evropske integracije u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji“

Strategija informisanja javnosti o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji 2019 - 2022. godine i Akcioni plan za njeno sprovođenje u 2019. godini postavlja okvir i definiše smjernice za komuniciranje procesa pristupanja i usmjerena je na komunikaciju s domaćom i inostranom javnošću na nivoima interne i eksterne javnosti i međunarodnih i nacionalnih partnera.

Odlukom o Savjetu za saradnju organa državne uprave i nevladinih organizacija ("Sl.list CG" br. 47/18) formiran je 3.10.2018. godine Savjet za saradnju organa državne uprave i NVO, kojim predsjedava ministar javne uprave, a čine ga predstavnici šest institucija – Ministarstva javne uprave, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva finansija, Ministarstva ekonomije i Kancelarije za evropske integracije, kao i šest predstavnika NVO, na predlog NVO čija su područja djelovanja razvoj NVO, volonterizam, zaštita lica sa invaliditetom, socijalno preduzetništvo, razvoj filantropije i evropske integracije. Savjet prati primjenu Strategije unaprjeđenja podsticajnog okruženja za djelovanje NVO, daje mišljenje o nacrtima propisa i strateškim i drugim dokumentima koji se odnose na rad i razvoj NVO, kao i mišljenje u vezi sa primjenom istih.

Uredbom o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija („Sl. list CG“ br. 41/18) utvrđuju se kriterijumi i postupak izbora predstavnika NVO u radne grupe i druga radna tijela koje obrazuju ministarstva i organi uprave radi sagledavanja pitanja od zajedničkog interesa ili za normativno uređivanje odgovarajućih pitanja, kao i postupak i način sprovođenja javne rasprave u pripremi zakona i strategija.

Za sam proces evropskih integracija, veoma je važna **Odluka o uspostavljanju strukture za pregovore o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji** („Sl.list CG“, br. 9/12, 15/14, 19/17, 33/18 i 48/18), na osnovu koje se donose odluke o obrazovanju radnih grupa za pripremu pregovora o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji za 33 pregovaračka poglavlja, u čiji sastav su ušli i predstavnici NVO aktivnih u toj oblasti politike. Upravo je to prilika za aktivne NVO da daju svoj doprinos procesu pregovora, iznesu svoje stavove i podatke do kojih su došli sopstvenim istraživanjima, a koji se nekada bitno razlikuju od podataka sa kojima raspolaže državna uprava i samim tim bitno mogu uticati na sam tok pregovora.

2.3. Jačanje kapaciteta medija

Program za profesionalizaciju medija Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori sprovodi se treći put od 2017. godine i u profesionalizaciju medija u Crnoj Gori na taj način Evropska unija uložila je preko 2 miliona eura. Projekti su posvećeni razvoju istraživačkog novinarstva u oblasti zaštite životne sredine, obukama novinara i novinarki, podršci

lokalnim medijima, promociji zaštite prava potrošača i profesionalizaciji medijskog izvještavanja o manjinama.

Sprovedeni projekti su od značaja za bolje razumijevanje pitanja u oblasti životne sredine i preduslov za bolje usvajanje znanja o Zelenoj Agendi.

U oblasti životne sredine i klimatskih promjena ne bi trebalo da postoje granice u izvještavanju jer je pravo na zdravu životnu sredinu i pravo na blagovremeno i potpuno obavještavanje o stanju životne sredine, na mogućnost uticaja prilikom odlučivanja o pitanjima od značaja za životnu sredinu i na pravnu zaštitu ovih prava, Ustavom garantovano pravo. Naročito je važno pravovremeno i potpuno izvještavanje jer su aktuelni mnogi problemi koji se tiču svih nas. To je veliki prostor u kojem mediji mogu djelovati. Regionalno uvezivanje novinara i novinarki je bitno u izvještavanju o ekološkim pitanjima što je navedeno i u Povelji o unaprijeđenim novinarskim praksama za bolje izvještavanje o ekološkim vanrednim situacijama koju je potpisala Evropska federacija novinara (EFJ) u septembru 2022. godine.

Imajući u vidu da će Analiza predstaviti izazove i preporuke u ovoj oblasti to može poslužiti medijima kao osnov za dalji rad i unapređenje izvještavanja po ovim pitanjima. Održavanjem posebnih treninga i prezentacijom nalaza Analize steći će se nove sposobnosti i unaprijediti izvještavanje što je od izuzetnog značaja za proces evropskih integracija i implementaciju Zelene Agende.

2.4. Status implementacije Zelene Agende

Evropski Zeleni dogovor (European Green Deal) je jedna od strategija koja revidira i ambiciozno postavlja rokove za realizaciju ciljeva zaštite životne sredine u skladu sa načelom održivog razvoja. Usvajanjem strategije u decembru 2019. godine stvorena je osnova za transformaciju društva unutar EU u pravedno i prosperitetno društvo sa modernom, resursno efikasnom i konkurentnom privredom u kojoj 2050. godine neće biti neto emisije gasova sa efektom staklene bašte i u kojem privredni rast nije povezan sa upotrebom resursa.

Potpisivanjem Sofijske deklaracije o „Zelenoj agendi“ za zemlje Zapadnog Balkana (ZB), na Samitu ZB u okviru inicijative Berlinskog procesa, 10. novembra 2020, zemlje regiona su priznale Evropski zeleni dogovor kao novu strategiju rasta Evropske unije u cilju moderne, klimatski neutralne i konkurentne ekonomije koja efikasno koristi resurse. Na ovaj način potpisnice Deklaracije su se saglasile da elementi Evropskog zelenog dogovora

budu prenijeti u sve međusobno povezane prioritetne sektore. Jedan od bitnih elemenata koji je sadržan u Deklaraciji odnosi se i na Ekonomsko-investicioni plan, koji je osmišljen za podršku dugoročnom zelenom društveno-ekonomskom oporavku ovog regiona, kojim će se ostvariti održivi ekonomski rast, sprovođenje reformi potrebnih za napredak na putu EU i približavanje Zapadnog Balkana jedinstvenom tržištu EU. Sa populacijom od skoro 18 miliona ljudi, region predstavlja važno tržište za EU i tranzitno područje za evropsku i međunarodnu robu, sa kvalifikovanom radnom snagom za privredna društva koja su spremna da ulažu. Zemlje Zapadnog Balkana, stoga, imaju ključnu ulogu u globalnim lancima vrijednosti koji snabdijevaju EU. U tom smislu, Komisija predlaže mobilizaciju do 9 milijardi EUR finansijskih sredstava iz programa IPA III za period 2021 – 2027. kako bi se podržala ekonomska konvergencija sa EU, prije svega kroz investicije i podršku konkurentnosti i inkluzivnom rastu, održivoj povezanosti i dvojnoj zelenoj i digitalnoj tranziciji. Pored toga, predviđa se i novi Garancijski instrument za Zapadni Balkan, koji može podržati investicije do 20 milijardi eura.⁸

Zelena agenda za Zapadni Balkan obuhvata smjernice Komisije u okviru Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan i daje pregled mjera koje moraju biti usvojene na osnovu postojećih sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, u okviru pregovaračkih poglavlja za pristupanje EU i programima ekonomske saradnje. Evropski zeleni dogovor i Zelena agenda za Zapadni Balkan su temeljan pregled aktuelnog stanja rizika i prijetnji po životnu sredinu sa jasnim smjernicama budućeg djelovanja država u promjeni politika, izmjeni zakonodavstava i jačanje svijesti pojedinaca sa primjerenijim i ubrzanijim vremenskim okvirom mjera za zaštitu osnovnih ekoloških vrijednosti. One omogućavaju da države Zapadnog Balkana zajedno sa državama članicama EU usklade svoje aktivnosti na sprečavanju budućih ekoloških katastrofa, pandemija i kriza koje proizlaze iz prekomjerne eksploatacije, mijenjanja i uništavanja prirode u trci za materijalnim dobrima i visokim nacionalnim dohotkom, kao i nemarnog i indolentnog odnosa ljudi prema prirodi i životnoj sredini.⁹

⁸ https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/factsheet_wb_boosting_connectivity_en.pdf

⁹ Vasilkov, Z; Petrović, S; Vuković, J; Lazić, D; Damjanović dr A., (2021.) „Zeleni dogovor Evropske unije i Zelena agenda za Zapadni Balkan: nove smernice za suočavanje sa izazovima zaštite životne sredine”

Koristi europskog zelenog plana

Europski zeleni plan poboljšat će dobrobit i zdravlje građana i budućih generacija tako što će osigurati:

svježi zrak, čistu vodu, zdravo tlo i biološku raznolikost

obnovljene, energetski učinkovite zgrade

zdravu i cjenovno pristupačnu hranu

rašireniji javni prijevoz

čišću energiju i najsuvremenije čiste tehnološke inovacije

dugotrajnije proizvode koji se mogu popraviti, reciklirati i ponovno upotrijebiti

u pogledu tranzicije, radna mjesta otporna na promjene u budućnosti i osposobljavanje u području vještina

globalno konkurentnu i otpornu industriju

Slika 1: Evropski zeleni dogovor (Izvor: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_hr)

2.5. Generalni osvrt na Zelenu Agendu – istorija, značenje

Zelena Agenda za Zapadni Balkan je strategija za ekonomski rast i ekološki razvoj koja ima za cilj da odgovori na izazove klimatskih promjena i zelene tranzicije i da pomogne zemljama Zapadnog Balkana da usklade propise o životnoj sredini sa evropskim standardima i normama. Zelena agenda za Zapadni Balkan je utemeljena na Evropskom zelenom dogovoru i povezanom Ekonomsko-investicionom planu za Zapadni Balkan. Predstavlja prelaz sa tranzicionog modela na model održive ekonomije, u skladu sa Evropskim zelenim planom.

Akcioni plan za Zelenu Agendu predviđa 58 akcija i 7 mapa puta za implementaciju koje su fokusirane na: Klimatsku politiku, Održivu energiju, Održivu mobilnost, Cirkularnu ekonomiju, Smanjenje zagađenja, Održivu poljoprivredu i snabdijevanje hranom i Zaštitu prirode i biodiverziteta. Između ostalog, Plan predviđa usvajanje ciljeva energetske i klimatske politike do 2030. koji će uključivati cijene ugljenika, planove za postepeno izbacivanje uglja, kontrolu zagađenja, zaštitu prirode i biodiverziteta, regionalnu

integraciju i indikativni vremenski okvir za usklađivanje sa emisijama u EU, kao i uspostavljanje sistema trgovanja emisijama od 2024.

Kako bi se olakšalo upravljanje Akcionim planom za implementaciju Zelene Agende i omogućio proces donošenja odluka na osnovu informacija, formiran je Savjet za regionalnu saradnju koji održava platformu za dijalog sa službama Evropske komisije, relevantnim regionalnim organizacijama koje imaju aktivnosti ili mandate u relevantnim oblastima politike u regionu Zapadnog Balkana (Sekretarijat Energetske zajednice, Sekretarijat Transportne zajednice, Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj i Međunarodna unija za očuvanje prirode), međunarodne finansijske institucije, razni društveno-ekonomski partneri, nevladine organizacije, akademska i naučna zajednica.

Nakon usvajanja Akcionog plana za implementaciju Zelene Agende Savjet za regionalnu saradnju se fokusirao na početne aktivnosti kako bi izgradio snažnu grupu koja će podržati napore u implementaciji, praćeno radom na pružanju analitičke podrške za neke od ranih aktivnosti.

Za implementaciju Zelene Agende Evropska unija će pružiti finansijsku podršku kroz Instrument za pretpristupnu podršku IPA III, Investicioni okvir za Zapadni Balkan (WBIF), Evropski fond za održivi razvoj Plus (EFDS+) i druge mehanizme.

Zelenu Agendu čine pet glavnih stubova:

- Klima, energija, mobilnost;
- Cirkularna ekonomija;
- Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta;
- Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane;
- Biodiverzitet.

Pored navedenog podržava i digitalizaciju društva.

Zahtjevi Zelene Agende su izuzetno ozbiljan i težak zadatak i u njegovom izvršavanju se moramo mnogo toga odreći. Obavezali smo se da slijedimo politiku EU u oblasti zelene tranzicije. U slučaju nepoštovanja obaveza može doći do sankcija od strane EU u procesu pristupanja. U ovom dijelu, klimatske promjene zahtijevaju hitnu reakciju.

2.6. Pregled zahtjeva koji proizilaze iz Zelene Agende za svih pet stubova

2.6.1. Klima, energija, mobilnost

Evropa do 2050. godine treba da bude prvi ugljenično neutralni kontinent sa neto 0 emisijama ugljen-dioksida. Zapadni Balkan se pridružio ovoj inicijativi potpisivanjem Sofijske deklaracije o Zelenoj Agendi za Zapadni Balkan. Iz navedenog proističe da emisije gasova staklene bašte, prije svega CO₂ treba da budu jednake kao i ponori (šume, zemljište, sve ono što koristi CO₂ iz atmosfere). Zapadni Balkan je pogođen klimatskim promjenama što zahtijeva smanjenje emisije gasova sa efektom staklene bašte, jer je odnos između emisija i ponora izuzetno veliki i zahtijeva povećanje otpornosti na uticaj klimatskih promjena. Emisije potiču od termoelektrana na ugalj, saobraćaja, poljoprivrede. Industrija nam je prije svega bazirana na uglju i nijesu otpočele adekvatne pripreme u ovoj oblasti.

Ova obaveza naglašava potrebu za definisanjem jasnih smjernica kojima će se ispitati koje su to promjene neophodne u različitim ekonomskim sektorima. Neophodno je odmah prilagodi klimatsku politiku, formulisati ciljeve u oblasti klime (i energije) u skladu sa ambicioznijim planovima EU za tranziciju do 2030, transponovati paket Spretni za 55% i Zakon o klimi EU, uskladiti se sa Strategijom EU o adaptaciji na klimatske promjene, intenzivnije razvijati prirodne i vještačke ponore ugljenika i obezbijedi brzu zelenu transformaciju svih ekonomskih sektora, prvenstveno onih sa visokom emisijom ugljenika.

Zapadni Balkan će biti podržan u pravcu smanjenja emisije CO₂ putem kvota i mehanizama određivanja cijene ugljenika. Zbog visoke zavisnosti od uglja je neophodna tranzicija prema čistim i obnovljivim izvorima energije. EU će podsticati transport koji manje zagađuje životnu sredinu kao što je željeznica.

Slika 2: Klaster 5: Klima, energija i mobilnost u okviru EU programa Horizont Evropa

Izvor: <https://www.gov.me/clanak/info-dan-klaster-5-klima-energija-i-mobilnost-3-februar-2022>

Da bi se cilj postigao neophodno je realizovati sljedeće:

- Postaviti perspektivne energetske i klimatske ciljeve do 2030. u skladu s okvirom Energetske zajednice i EU pravnim tekovinama i implementirati Nacionalne energetske i klimatske planove;

- Nastaviti usklađivanje sa EU šemom (ETS) za trgovinu emisijama, kao i raditi na uvođenju drugih instrumenata za određivanje cijena ugljenika; planovima energetske efikasnosti i renoviranja u svim sektorima;
- Povećati udio obnovljivih izvora energije;
- Smanjiti i postepeno ukidati subvencije za ugaj, striktno poštujući pravila državne pomoći;
- Aktivno učestvovati u inicijativi za regione uglja u tranziciji za Zapadni Balkan;
- Razviti ITS strateški okvir za sve vidove saobraćaja i implementirati konkretna ITS rešenja;
- Razviti sistem za monitoring transportnog koridora od Bara do granice sa Srbijom;
- Implementirati Akcioni plan 2020-2024 za željeznicu na nivou Transportne zajednice;
- Implementirati Akcioni plan 2020-2024 za bezbjednost saobraćaja na putevima na nivou Transportne zajednice;
- Razviti nacionalne metodologije za postavljanje i izgradnju stanica za električno punjenje;
- Ažurirati Strategiju razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035;
- Usvojiti (izmijeniti) odgovarajuću legislativu kojom će biti uređeno pitanje stanica za punjenje električnih vozila;
- Transponovati relevantne EU direktive o alternativnim gorivima i pripremiti Studiju opravdanosti za razvoj alternativnih goriva u Crnoj Gori.

2.6.2. Cirkularna ekonomija

Cirkularna ekonomija integriše pet stubova održivosti: vrijednost za kupce, ekološki uticaj, kvalitetnu radnu snagu, odgovorno upravljanje i jake zajednice.¹⁰

Prelazak sa linearne na cirkularnu ekonomiju garantuje zelenu tranziciju i EU i Zapadnom Balkanu. EU će podržati Zapadni Balkan u održivosti proizvodnje uzimajući u obzir kompletan životni ciklus proizvoda i finansirati sporazum o sprečavanju zagađenja plastikom.

Cilj je da se zadrže resursi u upotrebi što je duže moguće, smanjujući otpad i minimizirajući uticaj proizvodnje i potrošnje na životnu sredinu.

¹⁰ Definicija cirkularne ekonomije je preuzeta iz govora gospodina dr. Janeza Potočnika, kopredsjedavajućeg Međunarodnog panela za resurse UN-a na Worldsteel-ovoj konferenciji o cirkularnoj ekonomiji u Briselu kao zaključne tačke. Izvor: YouTube, Worldsteel, "Dr. Janez Potocnik – Circular economy concept and global trends", 24.5 sec., <https://www.youtube.com/watch?v=ePvEe1BFfuE>

LINEARNA EKONOMIJA

Slika 3: Koncept linearne ekonomije

Izvor: <https://cirkularnaekonomija.org/sta-je-cirkularna-ekonomija/koncept/>

CIRKULARNA EKONOMIJA

Slika 4: Koncept cirkularne ekonomije

Izvor: <https://cirkularnaekonomija.org/sta-je-cirkularna-ekonomija/koncept/>

Prioritetni zahtjevi su:

- Dizajn za efikasnost resursa: dizajn zgrada, infrastrukture i urbanih područja koji podržavaju efikasnost resursa (građevinski materijali koji se ponovo koriste, infrastruktura održivog transporta);
- Smanjenje otpada i reciklaža: stvaranje infrastrukture za reciklažu i politika umanjenog deponovanja otpada (strategije nultog otpada) i promocija kružnih poslovnih modela;
- Razvoj poslovanja cirkularne ekonomije: identifikacija uvezanih lokacija za industrijske zone ili područja sa pristupom tokovima otpada koji se mogu koristiti kao inputi za proizvodnju.

Akcioni plan je:

- **da se sva ambalaža na tržištu EU reciklira** na ekonomski održiv način do 2030. godine
- **da se ambalažni otpad smanji za 15%** do 2040. godine po državi članici po glavi stanovnika, u poređenju sa 2018. godinom.

U cilju doprinosa zaštiti životne sredine i minimiziranju količine proizvedenog otpada u regionu, planirana su sljedeća djelovanja:

- Integracija Zapadnog Balkana u lance industrijskog snabdijevanja EU i to kroz odlučno djelovanje za poboljšanje održivosti primarne proizvodnje sirovina, zajedno sa primjenom pristupa industrijskog ekosistema kako bi se postigao ekološki održiv i balansiran ekonomski oporavak širom regiona. Ovdje se posebno misli na ključne industrijske ekosisteme otporne na promjene u budućnosti kao što su obnovljivi izvori energije, digitalni, mobilni i industrijski sektori koji koriste veliku količinu resursa kao što su turizam, tekstilna industrija, transportno-automobilska industrija i industrije koje koriste veliku količinu energije;
- Izraditi strategije cirkularne ekonomije, sagledavajući cio životni ciklus proizvoda, prevenciju nastajanja otpada, moderno upravljanje otpadom i reciklažu otpada, ponovnu upotrebu, popravku i ponovnu proizvodnju;
- Ostvariti dalji napredak u izgradnji i održavanju infrastrukture za upravljanje otpadom za gradove i regione;
- Osmisliti i sprovesti inicijative usmjerene na potrošače za podizanje svijesti građana o otpadu, odvojenom sakupljanju i održivoj potrošnji;
- Zaključiti i sprovesti regionalni sporazum o prevenciji zagađivanja plastikom, uključujući konkretno bavljenje prioritarnim pitanjem morskog otpada;
- Dalje sprovoditi strategije pametne specijalizacije, transformativne agende za održivost zasnovane na lokaciji i usmjerene ka inovacijama.

2.6.3. Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta

Zagađenje vazduha na Zapadnom Balkanu je najveće u Evropi i ima direktan uticaj na zdravlje ljudi. EU će pomoći u usklađivanju sa standardima EU za kvalitet vazduha i vode, kao i upravljanje otpadnim vodama. Ovo uključuje detaljni monitoring i dalja ulaganja u ovim oblastima.

Slika 5: Zagađenje vode, vazduha i zemljišta

Izvor: <https://www.publichealthnotes.com/pollution-air-water-and-land-effects-on-health-mitigation-measures-and-challenges/>

Neophodne aktivnosti su:

- Završiti proces ratifikacije Konvencije o dalekosežnom prekograničnom zagađenju vazduha (CLRTAP) i njenih Protokola (uključujući i amandmane);
- Razviti i implementirati strategije kvaliteta vazduha;
- Primijeniti najbolje dostupne tehnologije u skladu sa Direktivom o industrijskim emisijama;
- Uspostaviti adekvatan sistem i mreže za praćenje kvaliteta vazduha;
- Implementirati relevantne pravne tekovine EU u vezi s vodama (Okvirna direktiva EU o vodama, Direktiva o tretmanu gradskih otpadnih voda i Direktiva o nitratima);
- Modernizovati infrastrukturu za praćenje voda i postići dobro stanje za sva vodna tijela;
- Izgraditi potrebnu infrastrukturu za tretman otpadnih voda;
- Integrisati zaštitu zemljišta u druge oblasti politike i uspostaviti regionalno partnerstvo za zemljište kako bi se poboljšala razmjena znanja i utvrdili primjeri najbolje prakse za zaštitu zemljišta od zagađenja i degradacije;

- Pripremiti i potpisati regionalne sporazume o prekograničnom zagađivanju vazduha i voda.

2.6.4. Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Ostvaruje se kroz promovisanje održivih metoda proizvodnje hrane i snabdijevanja. Aktivnosti kojima se obezbjeđuje transformacija poljoprivrednog sektora, minimiziranje njegovog negativnog uticaja na životnu sredinu i klimu i zaštita pristupačne i zdrave hrane za građane zapadnog Balkana i izvozna tržišta.

Poljoprivreda i srodne djelatnosti čine oko 10% BDP –a Zapadnog Balkana. EU će pomoći održivi razvoj ruralnih oblasti, podržati veći kvalitet i bezbjednost hrane i promovisati ekološki prihvatljivu i organsku proizvodnju.

Slika 6: Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Izvor: <https://stocnahrana.com/zasto-je-vazna-odrziva-poljoprivreda/>

Za ostvarivanje cilja je neophodno sprovesti:

- Uskladiti poljoprivredno-prehrambeni sektor i sektor primarne proizvodnje sa standardima EU za bezbjednost hrane, zdravlje biljaka i životinja i dobrobit i zaštitu životne sredine i baviti se pitanjem upravljanja otpadnim vodama, stajskim đubrivom i otpadom;
- Pojačati službenu sanitarnu kontrolu u cijelom lancu ishrane i poboljšati sljedljivost i obilježavanje prehrambenih proizvoda kako bi se osigurala bezbjednost hrane, poboljšale informacije o potrošačima i promovisala održiva ishrana;

- Promovisati poljoprivredu proizvodnju pogodnu za životnu sredinu i organsku poljoprivrednu proizvodnju i smanjenje sintetičkih hemijskih proizvoda koji se koriste u proizvodnji hrane: pesticidi, veterinarski proizvodi i đubriva;
- Sarađivati sa naučnim, obrazovnim i poslovnim tijelima i poljoprivrednim gazdinstvima kako bi se olakšao prelazak na inovativne tehnologije pogodne za životnu sredinu i metode poljoprivredne proizvodnje;
- Osmisliti djelovanja za smanjivanje otpada u ruralnim i priobalnim oblastima (duž puteva, u seoskim rijekama);
- Intenzivirati napore za održivi razvoj ruralnih oblasti primjenom programa Lider, modernizacijom materijalne imovine na poljoprivrednim gazdinstvima, ekonomskom diversifikacijom i mjerama za ruralnu infrastrukturu u okviru IPARD;
- Podržati investicije u proizvodnju obnovljive energije i tehnologije, kao i smanjenje emisija i mjere za prilagođavanje klimatskim promjenama u poljoprivredi.

Ciljevi Strategije za održivu hranu „od farme do viljuške“ su:

- smanjiti za 50% upotrebu i rizik od hemijskih pesticida do 2030.
- smanjiti za 50% upotrebu opasnijih pesticida do 2030.
- smanjiti prodaju za 50% antimikrobnih sredstava za uzgoj životinja i u akvakulturi do 2030.
- 25% ukupnog poljoprivrednog zemljišta pod organskom poljoprivredom do 2030.

Potrebno je:

- ✓ ograničiti prenamjenu zemljišta, obezbijediti povezanost u proizvodnom lancu,
- ✓ utvrditi zonaciju i prioritete u korišćenju voda,
- ✓ obezbijediti lokacije za privremeno i trajno zbrinjavanje opasnih hemikalija.

Crna Gora je uspostavila prvi centar izvrsnosti, BIO-ICT centar izvrsnosti, što je dokaz izuzetnog potencijala u čitavom regionu u ovoj tematskoj oblasti.

2.6.5. Biodiverzitet

Zaštita i obnova prirodnog bogatstva regiona, uz iskorišćavanje turističkog potencijala sa fokusom na zaštitu biodiverziteta i obnovu ekosistema. Potrebno je biljni i životinjski svijet Zapadnog Balkana zaštititi za buduće generacije. EU će pomoći pripremu i realizaciju Akcionog plana za biodiverzitet i Plana obnove šumskih područja Zapadnog Balkana.

BIODIVERSITY DAY 22 MAY

Slika 7: Dan biodiverziteta, 22. maj
<https://globalpeatlands.org/events/biodiversity-day-2023>

Rad na definisanju okvira za biodiverzitet poslije 2020. godine i razvoju dugoročne strategije za zaustavljanje gubitka biodiverziteta, zaštiti i obnavljanju ekosistema i bogatog biodiverziteta treba biti baziran na:

- Izradi i sprovođenju Strateškog plana za biodiverzitet Zapadnog Balkana do 2030. godine, uključujući sredstva za zajedničko sprovođenje, praćenje i izvještavanje;
- Pripremi planova zaštite i obnavljanja prirode uključujući primorska područja;
- Izradi i sprovođenju Plana obnove šumskih predjela Zapadnog Balkana;
- Analizi koristi od biodiverziteta u rešenjima zasnovanim na prirodi i mogućnosti za njihovu integraciju u izradu klimatskih i drugih planova;

- Ojačavanju mehanizama za regionalnu saradnju i strateško planiranje o očuvanju biodiverziteta i realizaciju obaveza po Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti, kao što je Radna grupa za biodiverzitet jugoistočne Evrope. Ojačati uključivanje u Rio konvencije Ujedinjenih nacija i udružiti napore u pripremanju regionalne pozicije u Globalnoj agendi biodiverziteta poslije 2020. u skladu sa strateškim ciljevima EU;
- Poboljšavanju razmjene znanja, uključujući prikupljanje, upravljanje i raspolaganje informacijama o biodiverzitetu i očuvanju prirode, unapređenju partnerstva između istraživačkih centara i postojećih platformi ZB i EU, i istraživanju mogućnosti za uspostavljanje Informativnog centra za biodiverzitet Zapadnog Balkana.

Takođe je potrebno intenzivirati rad na uspostavljanju mreža Natura 2000 i EMERALD.

2.7. Pregled mjera i aktivnosti koje treba preduzeti u odnosu na zahtjeve Zelene agende, sa identifikacijom nadležnih institucija i ostalih zainteresovanih strana za njihovo sprovođenje i rokovima za sprovođenje;

Detaljni Pregled mjera i aktivnosti koje treba preduzeti u odnosu na zahtjeve Zelene agende, sa identifikacijom nadležnih institucija i ostalih zainteresovanih strana za njihovo sprovođenje i rokovima za sprovođenje dat je u Prilogu I ove Analize, koji čini njen sastavni dio.

2.8. Identifikacija postojećih problema i izazova u sprovođenju Zelene Agende

Dodatni izazovi su predstavljeni u Prilogu I ove Analize, koji čini njen sastavni dio.

2.8.1. Klima, energija, mobilnost

Energetska politika Crne Gore

Vlada Crne Gore, u skladu sa svojim obavezama iz postojećeg zakonodavnog i regulatornog okvira, i u skladu sa dokumentima Evropske unije (EU), Energetske zajednice (EZ), Svjetskog savjeta za energiju, Međunarodne agencije za energiju, a prepoznajući da je energetika stub sveukupnog, održivog i dugoročno-stabilnog razvoja države Crne Gore sa evidentno pozitivnim makroekonomskim efektima, Energetskom Politikom (EP) iz 2011. godine utvrđuje ciljeve energetskog razvoja Crne Gore do 2030. godine.

EP definiše tri glavna prioriteta sektora energetike kojima teže utvrđena ključna strateška opredjeljenja. Tri glavna prioriteta pri razvoju energetike u Crnoj Gori su:

1. sigurnost snabdijevanja energijom;
2. razvoj konkurentnog tržišta energije, i
3. održivi energetske razvoj.

U planu je izrada nove Energetske politike do 2040. godine.

Strateški okvir u ovoj oblasti čine Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena (NCCS) do 2030. godine, Strategija razvoja energetike (SRE) do 2030. godine, Strategija razvoja saobraćaja (SRS) 2019-2035, Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOD), Nacionalni plan korišćenja energije iz obnovljivih izvora Crne Gore i Nacionalni akcioni plan energetske efikasnosti.

Nacionalna strategija u oblasti klimatskih promjena (NSKP) do 2030. godine i odgovarajuća Procjena strateškog uticaja na životnu sredinu usvojene su 2015. godine. U NCCS su date metodologija i detaljne sektorske projekcije za ključne sektore emisija, zajedno s analizom osjetljivosti i neizvjesnosti. Sektorske projekcije su urađene za dva scenarija: s postojećim mjerama (WEM) i s dodatnim mjerama (WAM). Osim toga, ovim strateškim dokumentom takođe su predviđene potencijalne mjere štednje u vezi s gasovima s efektom staklene bašte, zajedno s mjerama adaptacije na klimatske promjene i njihovim pripadajućim troškovima, a predviđeni su i usklađenost s propisima EU u oblasti klimatskih promjena, akcioni plan, investiciono planiranje i finansiranje sprovođenja strategije. Tehnički dokument o nacionalnim INDC sastavni je dio NCCS-a.

Strategijom razvoja energetike do 2030. godine (SRE) određuju se: (i) dugoročni razvojni ciljevi i smjernice za razvoj snabdijevanja i zadovoljavanja potrošnje energije uz uvažavanje tehnoloških i ekonomskih kriterijuma, u skladu sa uslovima zaštite životne sredine, (ii) pravci razvoja energetske infrastrukture i mjere za podsticanje korišćenja obnovljivih izvora energije i povećanje efikasnosti korišćenja energije, (iii) dugoročna projekcija ukupnog energetskeg bilansa države, dinamika i način ostvarivanja i praćenja razvojnih ciljeva, kao i ocjena njihovih efekata, (iv) drugi ciljevi i elementi od značaja za utvrđivanje i sprovođenje energetske politike, u skladu sa zakonom i (v) okvirna finansijska sredstva za realizaciju strategije. Ovdje je važno naglasiti da se započelo sa pripremom Nacionalnog plana za klimu i energiju (NECP), koji će zamijeniti postojeću Strategiju energetike.

Strategijom razvoja saobraćaja (SRS) 2019-2035. se utvrđuju strateški i specifični (operativni) ciljevi razvoja sektora saobraćaja, kako bi se obezbijedio temelj razvoja sektora u perspektivi, na način koji zadovoljava društveno-ekonomske potrebe, a u

saglasnosti je sa EU politikama, TEN-T smjernicama i standardima. SRS utvrđuje stanje u različitim oblastima saobraćaja, definiše koncepte razvoja infrastrukture i saobraćajnog sistema, postavlja dugoročne ciljeve razvoja saobraćajne infrastrukture i unapređenja standarda, uključujući standarde vezane za bezbjednost i zaštitu životne sredine. Pored ovoga, SRS pomaže pri utvrđivanju sukcesivnih akcionih planova za sprovođenje istih postavlja planove za unapređenje ekonomskog razvoja, efikasnosti, sigurnosti, povezanosti i ekološke održivosti transportnog sistema zemlje, obezbjeđujući istovremeno integraciju sektora saobraćaja i kompletiranje procesa usaglašavanja regulatornog okvira sektora saobraćaja sa pravnom tekovinom EU, ekološkim i bezbjedonosnim standardima i obavezama. Aktivnosti na ažuriranju Strategije su nedavno započele u nadležnom Ministarstvu kapitalnih investicija. Prethodno je pripremljena Mapa puta dekarbonizacije sektora saobraćaja (2022. godine). Ažuriranje Strategije razvoja saobraćaja Crne Gore 2019-2035 sa "zelenim" elementima u skladu sa Strategijom pametne i održive mobilnosti za Zapadni Balkan se očekuje do kraja 2024. godine, a pored toga su u pripremi novi Zakon o željeznici i Zakon o unutrašnjim vodnim putevima. S obzirom na konfiguraciju terena, definisan TEN-T kroz Crnu Goru, preferencije stanovništva, potrebe privrede i dr, nije realno očekivati da dominantno saobraćaj sa drumskog vida bude preusmjeren na druge vidove. Moguće je samo inicirati određene aktivnosti koje bi za posljedicu imale povećanje učešća javnog prevoza, smanjenje korištenja prevoznih sredstava na fosilnim gorivima i sl.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine (NSOD): Crna Gora je izradila prvu Strategiju za održivi razvoj 2007. godine. Na osnovu UN Agende za Održivi Razvoj 2030, Crna Gora je 2016. godine usvojila Nacionalnu strategiju za održivi razvoj zajedno sa odgovarajućim akcionim planom, koja predstavlja strateški okvir za prenošenje ciljeva održivog razvoja UN-a i utvrđuje standardizovane indikatore za praćenje napretka na nacionalnom nivou. U studiji objavljenoj 2020. godine ocijenjen je napredak koji je do sada ostvaren. Zaključeno je da su procesi dobro postavljeni i potvrđeno je da postoje snažne uzajamne veze s procesom pristupanja EU. Takođe je ukazano na to da nacionalno utvrđeni doprinos mora podržati dugoročni održivi razvoj nakon procesa pravedne tranzicije, čemu najviše koristi i tijesna saradnja između nosilaca implementacije.

Nacionalni plan korišćenja energije iz obnovljivih izvora Crne Gore do 2020. godine: Crna Gora je 2014. godine usvojila Nacionalni plan korišćenja energije iz obnovljivih izvora (NPKEOI) u kojem je za udio energije iz obnovljivih izvora utvrdila nacionalnu ciljnu vrijednost od 33% do 2020. godine. Sektorske ciljne vrijednosti i putanje utvrđeni su za sve sektore (saobraćaj, električna energija, grijanje i hlađenje).

Nacionalni akcioni plan energetske efikasnosti: Obaveza Crne Gore, prema Sporazumu o Energetskoj zajednici, jeste postizanje indikativnog cilja energetske efikasnosti, koji je za period 2010–2018. predstavljao uštedu u iznosu 9% od prosječne finalne potrošnje

energije u zemlji, odnosno oko 1% godišnje. Ovaj trend indikativnog cilja energetske efikasnosti nastavljen je i u novom Akcionom planu, usvojenom u julu 2019. godine, a obuhvata period 2019–2021, gdje je utvrđen indikativni cilj na godišnjem nivou u iznosu od 4,16 ktoe finalne energije (odnosno 6,54 ktoe izraženo u ekvivalentu primarne energije). Preliminarna analiza pokazuje da uštede energije postignute u periodu 2010–2018. iznose 49,76 ktoe, što predstavlja 84,5% ostvarenja indikativnog cilja. Radi postizanja indikativnog cilja u narednom periodu, potrebno je mobilisati značajna finansijska sredstva, ali je takođe neophodno i da energetska tržišta bude dodatno liberalizovano, posebno u pogledu pružanja energetske usluga. U tom smislu neophodno je dodatno razvijati javno-privatna partnerstva u oblasti energetske efikasnosti.

U nastavku je dat pregled i kratak sažetak glavnih nacionalnih propisa u oblasti klime i energetike.

Zakon o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena („Službeni list CG”, br. 73/2019) usvojen je krajem 2019. godine, a uređuje sva klimatska pitanja važna za Crnu Goru. U zakon su ugrađeni elementi novog paketa politike EU nazvanog Prelazak na čistu energiju u cilju uspostavljanja nacionalnih sistema za inventare gasova s efektom staklene bašte i nacionalnih sistema za politike i mjere i projekcije, kao i za hvatanje i deponovanje ugljen-dioksida i zaštitu ozonskog omotača, a zakon takođe uređuje obaveze stacionarnih postrojenja i operatora vazduhoplova i predviđa izradu Strategije niskokarbonskog razvoja (LCDS) i Nacionalnog plana adaptacije (NAP). Nedavno je Vlada usvojila Uredbu o aktivnostima odnosno djelatnostima koje emituju gasove s efektom staklene bašte za koje se izdaje dozvola za emisiju gasova s efektom staklene bašte i trenutno priprema niz drugih podzakonskih akata (uredbi i pravilnika) u skladu s pomenutim zakonom. U pripremi je Nacrt novog zakona, za koji se očekuje da će biti usvojen do kraja 2023. godine.

Nakon usvajanja Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena, MEPPU je oformilo radnu grupu za izradu podzakonskih akata na osnovu zakona. Na osnovu zakona donesen je niz pravilnika:

- Pravilnik o načinu izrade i sadržaju inventara emisija gasova sa efektom staklene bašte („Službeni list CG”, br. 55/20);
- Pravilnik o načinu utvrđivanja obaveznih ciljeva smanjenja emisija gasova sa efektom staklene bašte („Službeni list CG”, br. 57/20);
- Pravilnik o bližem načinu i potrebnoj dokumentaciji za izdavanje dozvole za uvoz i/ili izvoz supstanci koje oštećuju ozonski omotač i alternativnih supstanci („Službeni list CG”, br. 69/20);

- Pravilnik o sadržaju plana praćenja emisija gasova sa efektom staklene bašte iz postrojenja („Službeni list CG“, br. 92/20);
- Pravilnik o planu praćenja emisija gasova sa efektom staklene bašte iz vazduhoplova („Službeni list CG“, br. 102/20);
- Pravilnik o bližem sadržaju oznaka, vodiča, postera, displeja i promotivne literature i materijala o potrošnji goriva i emisijama ugljendioksida iz novih putničkih vozila („Službeni list CG“, br. 113/20);
- Pravilnik o obrascu dozvole za emisiju gasova sa efektom staklene bašte i načinu vođenja evidencije („Službeni list CG“, br. 13/21);
- Pravilnik o obliku, sadržaju i načinu verifikacije izvještaja o emisijama gasova sa efektom staklene bašte („Službeni list CG“, br. 13/21);
- Pravilnik o bližim uslovima pristupa mreži za transport ugljendioksida, postupku i kriterijumima za prihvatanje tokova ugljendioksida („Službeni list CG“, br. 12/21);
- Pravilnik o uslovima u pogledu kadra i opreme za pravno lice koje vrši verifikaciju izvještaja o emisiji gasova sa efektom staklene bašte („Službeni list CG“, br. 12/21).

Zakonom o energetici („Službeni list CG“, br. 5/16, 51/17, 82/20, 29/22 - Odluka US CG i 152/22) određuju se energetske djelatnosti, uređuju uslovi i način njihovog obavljanja radi kvalitetnog i sigurnog snabdijevanja krajnjih kupaca energijom, podsticanja proizvodnje energije iz obnovljivih izvora i visokoeфикаsne kogeneracije, način organizovanja i upravljanja tržištem električne energije i gasa, kao i druga pitanja od značaja za energetiku. U pripremi je Zakon o obnovljivim izvorima energije, nakon čijeg usvajanja (kraj 2023. godine) će se dio, koji se odnosi na obnovljive izvore ukloniti iz Zakona o energetici.

Zakonom o efikasnom korišćenju energije („Službeni list CG“, br. 57/14, 25/19 i 140/22) uređuje se način efikasnog korišćenja energije, mjere za poboljšanje energetske efikasnosti i druga pitanja od značaja za energetska efikasnost u finalnoj potrošnji.

U cilju prenošenja Regulative EU o upravljanju (EU 2018/1999), koja je dio paketa Čista energija za Evropu sastavljenog iz osam propisa, Crna Gora je već počela da priprema Nacionalni energetska i klimatski plan (NECP). Tim planom biće obuhvaćen period do 2030. godine i utvrđene ciljne vrijednosti i mjere za pet dimenzija Energetske unije (energetska bezbjednost, unutrašnje energetska tržište, energetska efikasnost, dekarbonizacija i istraživanje i inovacije). Usvajanjem ovog dokumenta, koji je zapravo centralni planski dokument, koje se očekuje do kraja 2024. godine, staviće se van snage postojeće SRE i NSKP.

Crna Gora je donijela Zakon o potvrđivanju Pariskog sporazuma („Službeni list CG - Međunarodni ugovori", br. 9/17), 11. oktobra 2017. godine, čime je potvrđena posvećenost zemlje rješavanju globalnog problema klimatskih promjena. Da bi se postiglo ostvarenje zajedničke ambicije utvrđene Pariskim sporazumom, Nacionalno utvrđeni doprinosi, koji se dostavljaju na svakih 5 godina, trebalo bi da budu i progresivno ambiciozniji u odnosu na prethodno dostavljene.

Prvobitni nacionalno utvrđeni doprinos (INDC) Crna Gora je predala u septembru 2015. godine u okviru Nacionalne strategije u oblasti klimatskih promjena do 2030. godine, i predviđjela smanjenje od 30% kao cilj do 2030. godine u odnosu na ukupne emisije GHG 1990. godine bez LULUCF.

Ažurirani nacionalni utvrđeni doprinos (NDC II), usvojen od strane Vlade Crne Gore i predat Sekretarijatu Okvirne Konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC) u junu 2021. godine, predstavlja političko obavezivanje države na povećano smanjenje emisija GHG. U skladu sa ažuriranim nacionalno utvrđenim doprinosom, Crna Gora kao novu ciljnu vrijednost postavlja smanjenje emisija GHG od 35% do 2030. godine u odnosu na referentnu 1990. godinu (izuzimajući LULUCF), odnosno smanjenje emisija GHG za 2.117 kilotona CO₂eq do 2030. godine. Predložena ciljna vrijednost ažuriranog NDC bazira se na već postojećim domaćim mjerama, za koje postoje realne šanse da budu implementirane i da ispune očekivani cilj. Ova vrijednost prepoznaje da je potreban dugoročni niskokarbonski razvoj da bi se pružila podrška Pariskom sporazumu, kao i da bi se, na osnovu potpisane Sofijske deklaracije, izvršilo usklađivanje sa ambicijom u okviru Zelenog dogovora za Zapadni Balkan, za koji je EU pripremila Ekonomski i investicioni plan vrijedan 9 milijardi €. Preporučuje se da Crna Gora započne izradu Strategije dugoročnog niskokarbonskog razvoja i da analizira kako i kada se može postići klimatska neutralnost.

U decembru 2022. godine, Ministarski Savjet Energetske Zajednice je usvojio Odluku broj 2022/02/MC-EnC, kojom su utvrđeni novi ciljevi (GHG, OIE i EE) za EnC potpisnice za period do 2030. godine. U skladu sa tom odlukom, novi ciljevi za Crnu Goru su kako slijedi:

1. GHG (-55% u odnosu na nivo GHG emisije iz 1990. god.)
2. OIE (50% cilj udjela energije iz obnovljivih izvora u bruto finalnoj potrošnji)
3. EE (0,92 ktoe maksimalni udio potrošnje primarne energije i 0,73 ktoe maksimalni udio u konačnoj potrošnji energije)

Osnovni problem u oblasti klime je neusklađenost sa EU klimatskom politikom, iz koje proizilazi određivanje klimatskih i energetske ciljeva za 2030. godinu (usklađenih sa

povećanim EU ambicijama), transpozicija paketa Fit for 55 i EU Zakona o klimi, usklađivanje sa EU Strategijom o prilagođavanju na klimatske promjene, povećanje primjene prirodnih i vještačkih odvoda ugljen-dioksida i sprovođenje zelene transformacije svih ekonomskih sektora sa fokusom na one sa visokim udjelom uglja, takozvane pravedne tranzicije.

Napuštanje tehnologija na fosilna goriva, na koje se ekonomija Crne Gore značajno oslanja i prelazak sa, prvenstveno uglja, na obnovljivu energiju donijeće ozbiljne socioekonomske izazove koje država mora riješiti, kako bi spriječila neželjene posljedice kao što su nezaposlenost, ekonomski poremećaji, migracija radne snage i druge moguće negativne uticaje. Tranzicija je neophodna i zbog zdravlja ljudi, životne sredine i klime. Kako bi se ova tranzicija dogodila, Crna Gora mora definisati pravno obavezujuće ciljeve sa rokovima i mapama puta, uz osiguranje regulatornih i finansijskih mehanizama, kao i kapaciteta za realizaciju.

Osnovni problemi u oblasti energetike sa kojim se suočava CG ima dva ključna izazova. Prvo, postojeće dugotrajne obaveze poput stvaranja konkurentnog i integrisanog tržišta električne energije u skladu sa najnovijim propisima moraju se što prije ispuniti. Drugo, Crna Gora ne samo da će morati poboljšati stopu sprovođenja svojih trenutnih obaveza, već će se istovremeno morati prilagoditi promjenama paradigme koje se događaju u EU u svim područjima, bilo da se radi o energetici, saobraćaju ili klimatskim mjerama, i integrisati najnovije ciljeve iz Min. Odluke Savjeta Energetske Zajednice u svoje političke i pravne okvire, kako bi se osiguralo postizanje klimatske neutralnosti do 2050. Energetski sektor Crne Gore se i dalje uveliko oslanja na ugalj, zastarjele tehnologije i stare objekte, stoga će imati posebno važnu ulogu. Ionako složena i zahtjevna transformacija i integracija energetskog sektora Crne Gore u EU energetsko tržište biće otežana novim povećanim dekarbonizacionim ambicijama i zahtjevima za dubokom transformacijom sektora, uz kratke rokove.

Saobraćajni sektor jedan je od glavnih izvora emisija GHG (i emisija NOx) u državi i zajedno sa energetskektorom čini skoro dvije trećine ukupnog udjela emisija. Povećanje emisija nastavlja se uporedo sa povećanjem ekonomskih aktivnosti, a doprinos sektora saobraćaja dolazi iz pet podsektora: drumskog saobraćaja, željeznice, vazdušnog, pomorskog i riječnog saobraćaja. U ukupnom udijelu emisija iz saobraćaja dominira CO₂ iz drumskog saobraćaja (više od 90%).

Stalni Sekretarijat Saobraćajne Zajednice (TCPS), zajedno sa regionalnim partnerima razvio je Strategiju održive i pametne mobilnosti za zapadni Balkan. Svrha ove Strategije je da: i) odrazi Strategiju održive i pametne mobilnosti Evropske unije; ii) prilagodi EU ciljeve, prekretnice i akcije stvarnosti zapadnog Balkana; i iii) pruži regionu mapu puta za dekarbonizaciju i digitalizaciju saobraćajnog sektora i pomogne regionalnim

partnerima u izradi nacрта njihovih nacionalnih strategija. Strategija postavlja ambiciozne ciljeve u tri ključna područja: održiva, pametna i otporna mobilnost, kao i zajedničke regionalne ciljeve sa mapom puta i nizom aktivnosti, koje će svaka ekonomija zapadnog Balkana biti u obavezi da sprovede. Fokus je naročito stavljen na trenutne kratkoročne i srednjoročne radnje za povećanje ozelenjavanja i digitalizacije mobilnosti u regiji i stvaranje zelenijeg, održivijeg i zdravijeg saobraćaja za građane Zapadnog Balkana.

Crna Gora je, uz podršku UNDP-a, izradila sveobuhvatnu studiju izvodljivosti koncepta električne mobilnosti u Crnoj Gori. U prilog studiji izrađen je Predlog ekonomskih i finansijskih podsticaja za e-mobilnost u Crnoj Gori, kao Analiza troškova i benefita koncepta električne mobilnosti. Studija je pripremljena za potrebe projekta "Razvoj niskokarbonskog turizma u Crnoj Gori", a finansirana je iz sredstava Globalnog Fonda za životnu sredinu (GEF).

Ključni izazovi u sektoru saobraćaja u odnosu na implementaciju ZAZB su neažurirana strateška dokumenta (uključujući Intelligent Transportation System - ITS strateški okvir), nepostojanje legislative i metodologije za postavljanje i izgradnju stanica za električno punjenje i trenutno nepostojanje jasno definisane nadležnosti vezano za alternativna goriva. Pored toga, Crne Gora se susrijeće sa izazovima obezbjeđenja potrebnih finansijskih sredstava na implementaciji Akcionog plana 2020-2024. za željeznicu na nivou Transportne zajednice, Akcionog plana 2020-2024. za transportne olakšice na nivou Transportne zajednice, Akcionog plana 2020-2024. za bezbjednost saobraćaja na putevima na nivou Transportne zajednice i Akcionog plana 2020-2024. za puteve na nivou Transportne zajednice.

Konačno, Crna Gora je aplicirala kod Zelenog klimatskog fonda (GCF) za projekat niskokarbonskog razvoja saobraćaja. Projekat je u početnoj fazi apliciranja i odobrena su sredstva za izradu baznih studija. Pored toga, uz podršku UNDP-a, urađena je Mapa puta za dekarbonizaciju saobraćaja, koja će se koristiti za ažuriranje Strategije Razvoja Saobraćaja 2019-2035, koja je planirana za narednu godinu.

2.8.2. Cirkularna ekonomija

Cirkularna ekonomija se odnosi na industrijsku proizvodnju baziranu na obnovljivosti materijala, iskorišćavanju obnovljivih izvora, smanjenju i/ili eliminaciji upotrebe hemikalija i smanjenju stvaranja otpada.

Prelaskom na koncept cirkularne ekonomije doći će do efikasnog korišćenja resursa kako je i postavljeno u Strategiji Evropa 2020, što predstavlja preduslov za pametan, održiv i inkluzivan rast.

Na taj način bi se olakšala borba sa sadašnjim i budućim izazovima pritiska na resurse i rastućom nesigurnosti za nabavku potrebnih sirovina. Stalno vraćanje resursa u aktivno korišćenje, smanjenje količine otpada i zavisnosti od nesigurnih nabavki rezultiraju povećanjem sigurnosti i konkurentnosti privrede (Stevanović-Čarapina, H, Mihajlov A, 2015). Smanjenjem povezanosti ekonomskog rasta i korišćenja resursa otvara se mogućnost trajnog održivog rasta.

Strateški okvir u ovoj oblasti čine **Nacionalna strategija cirkularne tranzicije do 2030. godine** s Predlogom akcionog plana 2023-2024. godina i Izvještajem sa javne rasprave, **Državni plan upravljanja otpadom 2015-2020**, koji je važio do 2020. godine, **Strategija upravljanja otpadom do 2030. godine**, **Industrijska politika Crne Gore 2019-2023**, **Strategija razvoja energetike Crne Gore 2014-2030**.

Nacionalna strategija cirkularne tranzicije do 2030. predstavlja strateški okvir za uspostavljanje cirkularne ekonomije u Crnoj Gori i definiše viziju, ciljeve, mjere i indikatore za praćenje napretka. Predlog strategije je usklađen sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan i Sofijskom deklaracijom o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan. Strategijom se ukazuje da se cirkularna ekonomija sastoji od tri glavna stuba:

- 1) proizvodnja bez otpada i uz minimalno zagađenje;
- 2) produženje vijeka trajanja proizvoda na cirkularni način, sa naglaskom na cirkularne lance vrijednosti i dizajn;
- 3) svođenje na minimum (ili smanjenje) štete po prirodu.

Na ovaj način se produžava životni ciklus proizvoda. U praksi to podrazumijeva smanjenje otpada na minimum (zero waste). Kada proizvod dostigne kraj svog životnog vijeka, njegovi materijali se mogu dalje koristiti iznova i iznova, stvarajući na taj način dodatnu vrijednost – smanjuju potrebu za eksploatacijom novih resursa; potrošnjom energije i sl. Ujedno predstavlja i odgovor na brojne međunarodne obaveze koje su definisane UN Agendom održivog razvoja do 2030. godine, Zelenim dogovorom EU, obavezama u okviru pregovaračkog procesa Crne Gore sa Evropskom unijom (EU) i brojnim obavezama definisanim u različitim sektorskim strategijama i daje pregled stanja u oblasti poljoprivrede, šumarstva, turizma, građevinarstva, i dr. Kako se Programom ekonomskih reformi za period 2022-2024. godina (PER), glavnim dokumentom ekonomske politike Crne Gore koji je Vlada donijela u februaru 2022. godine, definiše strateški cilj Crne Gore za naredni period, a koji se odnosi na osmišljavanje i implementaciju digitalno zasnovanog, zelenijeg, snažnijeg i otpornijeg ekonomskog oporavka i rasta, kroz diverzifikaciju ekonomije na istim principima se zasniva i ova Strategija.

Industrijskom politikom Crne Gore 2019 - 2023. godine, koju je Vlada donijela u oktobru 2019. godine, prepoznato je da postepeno uvođenje principa cirkularne i

niskokarbonske ekonomije predstavlja razvojnu šansu Crne Gore, te da primjena navedenih koncepata u praksi može u značajnoj mjeri doprinijeti daljem razvoju resursno efikasnije ekonomije i dobrog upravljanja životnom sredinom. Navedeno je posebno razrađeno kroz operativni cilj 3.5. *Podsticanje razvoja zelene ekonomije.*

Shodno **Državnom planu upravljanja otpadom** vođenje evidencije o količinama otpada koji se na teritoriji Crne Gore generiše, sakuplja i primarno selektuje je na nezadovoljavajućem nivou, zbog čega se predviđa uspostavljanje stabilnijeg sistema evidentiranja uz edukaciju lica ovlašćenih za obavljanje navedenih dužnosti i uvođenje strožijeg režima kontrole. Dosadašnje vođenje baze podataka o generatorima otpada, količinama koje nastaju i moraju biti zbrinute, koje su nezavisno vodili Agencija za zaštitu životne sredine i Zavod za statistiku Crne Gore (Monstat), prema zahtjevima Evropske komisije, mora biti objedinjeno i zvanično vođeno samo u jednoj od institucija, MONSTAT-u. Planom se propisuje konstantno praćenje promjena godišnjih količina generisanog otpada kako bi se, u slučaju značajnih odstupanja, pristupilo eventualnoj izmjeni proračuna Plana, a sve u skladu sa godišnjim izvještajima o sprovođenju DPUO. Predviđeno je kompletiranje započete analize morfološkog sastava komunalnog otpada, čime bi se došlo do preciznih podataka o ovom parametru komunalnog otpada, iako se značajna odstupanja ne očekuju. Kada je u pitanju upravljanje komunalnim otpadom, Plan je preliminarno razmatrao mogućnosti uspostavljanja neke od tri (3) željene opcije upravljanja u ovoj oblasti. Od ukupno tri razmatrane opcije, prve dvije se tiču prijedloga formiranja različito definisanih regiona u okviru sistema regionalnog upravljanja, dok se posljednja opcija odnosi na jedinstveni centralizovani sistem upravljanja otpadom. Plan predviđa izradu konkretne Studije izvodljivosti odabranog optimalnog sistema. Konkretna tehnologija termičke obrade otpada, koja će eventualno biti instalirana u Crnoj Gori, biće odabrana na osnovu precizne Studije izvodljivosti a nakon izrade planova za trajno rješavanje posebnih tokova otpada, kako bi se razmotrila mogućnost termičke obrade kako komunalnog tako i drugih vrsta otpada (prije svega kanalizacionog mulja). Državni plan je dao detaljan pregled mogućih tehnologija, vođen zvanično najboljim dostupnih tehnikama na nivou Evropske unije.

Ipak, Planom nije precizirano konkretno rješenje, budući da trenutno ne postoje podaci na osnovu kojih bi tako nešto bilo izvodljivo.

Strategijom upravljanja otpadom do 2030. godine izdvajaju se sljedeći posebni ciljevi: ubrzan i intenzivan razvoj javne svijesti o neophodnosti rješavanja stanja u zemlji u pogledu upravljanja otpadom, kao i o podjednako važnom i obavezujućem učešću stanovništva, privrede i institucija države u funkcionisanju i poštovanju uspostavljenog sistema upravljanja otpadom; uvođenje principa cirkularne ekonomije u proizvodnju i trgovinski sistem u Crnoj Gori sa jasnim ciljem unapređenja ponovne upotrebe materijala

i proizvoda; postizanje zadovoljavajućeg nivoa razvoja i intenzivne primjene u praksi sistema primarne i sekundarne selekcije otpada, sve sa ciljem prikupljanja reciklabilnih, prije svega ambalažnih, materijala radi ponovne upotrebe i/ili reciklaže, tj. njihove ekonomske valorizacije, odnosno prerade u druge proizvode sličnog ili nižeg kvaliteta, koji svakako imaju mjesto na tržištu; povećanje stepena izdvajanja i iskorišćenja biorazgradivog otpada; povećanje stepena izdvajanja i adekvatnog recikliranja i odlaganja građevinskog otpada i otpada od rušenja; obezbjeđivanje tretmana kanalizacionog mulja; smanjivanje količine otpada koju je neophodno trajno odložiti na neku od deponija; priprema sistema upravljanja otpadom za buduće iskorišćenje energije iz otpada i/ili termičku obradu otpada.

Privredna komora Crne Gore je u saradnji sa Kancelarijom ujedinjenih nacija za razvoj u Crnoj Gori (UNDP) u aprilu 2022. godine pripremila Mapu puta za cirkularnu ekonomiju. Mapa puta je analitički dokument koji identifikuje potencijale i preporuke za cirkularnu tranziciju u pet ključnih sektora: prehrambeni sistem, šumski sektor, građevinarstvo, turizam i proizvodnja. Mapa puta takođe daje pregled stanja regulative, institucija i finansiranja u oblasti cirkularne ekonomije u Crnoj Gori i identifikuje smjer razvoja sektora proizvodnje u Crnoj Gori koji može donijeti cirkularna ekonomija kako bi se povećala konkurentnost, kroz primjenu cirkularnih praksi u proizvodnim procesima i proširenu odgovornost proizvođača. Neke od mogućnosti koje bi doprinijele primjeni koncepta cirkularne ekonomije se odnose na:

- Recikliranje materijala za proizvodnju cirkularnih proizvoda;
- Uvođenje procesa ponovne proizvodnje i obnove u proizvodnu industriju;
- Izbor cirkularnog dizajna i cirkularnih materijala;
- Produženje vijeka trajanja polovnih proizvoda kroz radionice za popravke, centre za ponovnu upotrebu i slične inicijative;
- Iskorišćavanje otpadnog ulja u saradnji s transportnim sistemom i drugim privrednim granama.

Međutim, u Crnoj Gori, u oblasti upravljanja otpadom i recikliranja, kao ključni koncept i dalje dominira linearni pristup „prikupi i odloži“, umjesto sistema integrisanog i održivog upravljanja otpadom zasnovanog na cirkularnosti.

Sa druge strane, novi strateški okvir koji se razvija po osnovu Evropskog zelenog dogovora, uključujući novi Akcioni plan za cirkularnu ekonomiju, novu Industrijsku strategiju za Evropu i zakonodavstvo o otpadu i industrijskim emisijama koje se trenutno revidira, kao i inicijative o proizvodnji čelika sa nultom stopom emisije ugljenika i klimatski neutralnim i cirkularnim proizvodima, obezbjeđuju stratešku orijentaciju ka karbonskoj neutralnosti.

Zakonski okvir čine: **Zakon o upravljanju otpadom** sa nizom podzakonskih akata, **Zakon o komunalnim djelatnostima** sa nizom podzakonskih akata.

Određeni elementi koncepta cirkularne ekonomije sadržani su i u drugim zakonima, kao što su: Zakon o javnim nabavkama („Sl. list CG“ broj 74/19), Zakon o industrijskim emisijama („Sl. list CG“ broj 17/19), Zakon o organskoj proizvodnji („Sl. list CG“ broj 56/13), Zakon o inovacionoj djelatnosti („Sl. list CG“ broj 82/20), Zakon o nacionalnom brendu („Sl. list CG“ br. 37/17 i 146/21), Zakon o efikasnom korišćenju energije ("Sl. list CG", br. 57/14, 25/19 i 140/22), Zakon o upravljanju komunalnim otpadnim vodama ("Sl. list CG", br. 2/17), Zakon o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena („Sl. list CG", br. 73/19), Zakon o šumama ("Sl. list CG", br. 74/10 i 47/15), Zakon o životnoj sredini ("Sl. list CG", br. 52/16), Zakon o energetici ("Sl. list CG", br. 5/16, 51/17, 82/20 i 152/22), Zakon o vodama ("Sl. listu RCG", br. 27/07 i "Sl. list CG", br. 32/11, 47/11, 48/15, 52/16, i 84/18), Zakon o poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Sl. list CG", br. 56/09, 34/14, 1/15, 30/17 i 59/21), Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata ("Sl. list CG", br. 64/17, 44/18, 63/18, 82/20, 86/22 i 4/23) i Zakon o turizmu i ugostiteljstvu („Sl. list CG", br. 2/18, 4/18, 13/18, 25/19 i 76/20).

Prema **Zakonu o upravljanju otpadom** ("Službeni list CG", br. 64/11 i 39/16), kao osnovni postulat se navodi potreba za smanjenjem količine otpada koja se generiše na teritoriji Crne Gore, zatim što efikasnije sprovođenje primarne selekcije otpada kao preduslov za postizanje jasno definisanih ciljeva u domenu ponovne upotrebe i reciklaže odbačenih materijala, a onda i potreba za što je moguće efikasnijim sistemom sakupljanja i transporta otpada koji bi nakon toga trebalo da bude tretiran na adekvatan način, a u zavisnosti od vrste otpada i mogućnosti koje sistem upravljanja otpadom u datom slučaju obezbjeđuje.

Podzakonski akti donijeti na osnovu Zakona o upravljanju otpadom su:

- Uredba o bližim uslovima koje treba da ispunjavaju materije ili predmeti koji nastaju iz proizvodnog procesa za sporedne proizvode („Službeni list CG", br. 30/15);
- Uredba o načinu i uslovima skladištenja otpada („Službeni list CG", br. 33/13 i 65/15);
- Uredba o bližim kriterijumima, visini i načinu plaćanja posebne naknade za upravljanje otpadom („Službeni list CG", br. 39/12);
- Uredba o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpada od električnih i elektronskih proizvoda i rada tog sistema („Službeni list CG", br. 24/12);

- Uredba o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadnih baterija i akumulatora i rada tog sistema („Službeni list CG”, br. 39/12 i 47/12);
- Uredba o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadnih vozila i rada tog sistema („Službeni list CG”, br. 28/12);
- Uredba o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadnih guma i rada tog sistema („Službeni list CG”, br. 39/12);
- Uredba o načinu i postupku osnivanja sistema preuzimanja, sakupljanja i obrade otpadne ambalaže i rada tog sistema („Službeni list CG”, br. 42/12);
- Pravilnik o graničnim vrijednostima prisustva opasnih materija u električnim i elektronskim proizvodima („Službeni list CG”, br. 67/18);
- Pravilnik o metodama za ispitivanje opasnih svojstava otpada („Službeni list CG”, br. 37/18);
- Pravilnik o načinu obračuna i plaćanja naknade za privremeno skladištenje komunalnog i neopasnog građevinskog otpada („Službeni list CG”, br. 31/18);
- Pravilnik o metodologiji za utvrđivanje sastava i količine komunalnog otpada na teritoriji jedinice lokalne samouprave („Službeni list CG”, br. 25/18);
- Pravilnik o bližem sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za izdavanje dozvole za uvoz, izvoz i tranzit otpada, listi klasifikacije otpada i sadržaju i načinu vođenja registra izdatih dozvola („Službeni list CG”, br. 83/16 i 76/17);
- Pravilnik o klasifikaciji otpada i katalogu otpada („Službeni list CG”, br. 59/13 i 83/16);
- Pravilnik o sadržaju zahtjeva i dokumentaciji za izdavanje dozvole za preradu i/ili zbrinjavanje otpada iz rudarstva („Službeni list CG”, br. 78/16);
- Pravilnik o načinu izračunavanja minimalnih suma osiguranja za slučaj štete pričinjene trećim licima ili njihovim stvarima („Službeni list CG”, br. 40/15);
- Pravilnik o uslovima za preradu bio-otpada i kriterijumima za određivanje kvaliteta produkata organskog recikliranja iz bio-otpada („Službeni list CG”, br. 59/13);
- Pravilnik o sakupljanju i predaji otpadnih vozila čiji je imalac nepoznat („Službeni list CG”, br. 47/13);
- Pravilnik o vođenju registra izdatih dozvola za preradu i/ili odstranjivanje otpada, registra sakupljača prevoznika, trgovaca i posrednika otpada („Službeni list CG”, br. 47/13);
- Pravilnik o bližim uslovima za upis u registar posrednika i trgovaca otpadom („Službeni list CG”, br. 46/13 i 21/14);
- Pravilnik o spaljivanju ili suspaljivanju otpada („Službeni list CG”, br. 33/13);
- Pravilnik o bližim karakteristikama lokacije, uslovima izgradnje, sanitarno-tehničkim uslovima, načinu rada i zatvaranja deponija („Službeni list CG”, br. 31/13 i 25/16);

- Pravilnik o načinu vođenja i sadržaju zahtjeva za upis u registar izvoznika neopasnog otpada („Službeni list CG”, br. 27/13);
- Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjava privredno društvo odnosno preduzetnik za preradu i/ili odstranjivanje otpada („Službeni list CG”, br. 53/12);
- Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjava privredno društvo, odnosno preduzetnik za sakupljanje, odnosno transport otpada („Službeni list CG”, br. 16/13);
- Pravilnik o načinu pakovanja i odstranjivanja otpada koji sadrži azbest („Službeni list CG”, br. 11/13);
- Pravilnik o bližem sadržaju i načinu sačinjavanja plana upravljanja otpadom proizvođača otpada („Službeni list CG”, br. 5/13);
- Pravilnik o postupanju sa otpadnim uljima („Službeni list CG”, br. 48/12);
- Pravilnik o postupanju sa opremom i otpadom koji sadrži PCB („Službeni list CG”, br. 48/12 i 67/18);
- Pravilnik o uslovima, načinu i postupku obrade medicinskog otpada („Službeni list CG”, br. 49/12);
- Pravilnik o postupanju sa građevinskim otpadom, načinu i postupku prerade građevinskog otpada, uslovima i načinu odlaganja cement azbestnog građevinskog otpada („Službeni list CG”, br. 50/12);
- Pravilnik o načinu vođenja evidencije otpada i sadržaju formulara o transportu otpada („Službeni list CG”, br. 50/12);
- Pravilnik o bližem sadržaju i načinu podnošenja godišnjih izvještaja o sprovođenju planova upravljanja otpadom („Službeni list CG”, br. 53/12);
- Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjava privredno društvo odnosno preduzetnik za preradu i/ili odstranjivanje otpada („Službeni list CG”, br. 53/12);
- Pravilnik o bližim uslovima koje treba da ispunjava komunalni kanalizacioni mulj, količine, obim, učestalost i metode analize komunalnog kanalizacionog mulja za dozvoljene namjene i uslovima koje treba da ispunjava zemljište planirano za njegovu primjenu („Službeni list CG”, br. 89/09).

Zakon o komunalnim djelatnostima ("Sl. list CG", br. 55/16, 74/16, 2/18, 66/19 i 140/22) kojim se određuju komunalne djelatnosti, uređuju uslovi i način obavljanja komunalnih djelatnosti i druga pitanja od značaja za komunalne djelatnosti.

Podzakonski akti donijeti na osnovu ovog Zakona su:

- Uredba o bližim elementima i metodologiji za određivanje cijena komunalnih usluga ("Službeni list Crne Gore", br. 55/20);

- Pravilnik o bližem sadržaju godišnjeg programa obavljanja komunalnih djelatnosti i godišnjeg izvještaja o realizaciji godišnjeg programa obavljanja komunalnih djelatnosti ("Službeni list Crne Gore", br. 54/20);
- Pravilnik o minimumu kvaliteta i obima poslova za obavljanje komunalne djelatnosti ("Službeni list Crne Gore", br. 54/20);
- Pravilnik o uslovima za obavljanje komunalne djelatnosti ("Službeni list Crne Gore", br. 54/20);
- Pravilnik o bližim uslovima i načinu vođenja registra vršilaca komunalnih djelatnosti i izdatih rješenja o ispunjenosti uslova za obavljanje komunalnih djelatnosti ("Službeni list Crne Gore", br. 77/17);

Propisana je i obaveza vođenja Registra vršilaca komunalnih djelatnosti i izdatih rješenja o ispunjenosti uslova za obavljanje komunalnih djelatnosti.

Osnovni problem u oblasti upravljanja otpadom je nedefinisanje jasne i konačne odluke na nacionalnom nivou o izboru opcije upravljanja otpadom, te shodno tome ni lokalni planovi ne nude kvalitetna rješenja, odnosno lokalne samouprave su ograničene u kreiranju dugoročnih rješenja adekvatnog upravljanja otpadom. Dodatni problemi su: niska stopa reciklaže, nepostojanje adekvatnih statističkih podataka o količinama otpada i nekompatibilnost tih podataka između nadležnih institucija, kao i loša komunalna infrastruktura. Sistem za selektivno odlaganje otpada nije uspostavljen, a veliki broj lokalnih samouprava odlaže otpad na nedozvoljenim odlagalištima. Ne postoje mjere za podsticanje ponovne upotrebe, reciklaže i selektivnog sakupljanja otpadnih materijala.

Kako je cirkularna ekonomija novi koncept kao izazov se mogu prepoznati: sporo usaglašavanje pravnog okvira za upravljanje otpadom, između ostalog sa odredbama koje regulišu recikliranje, plastiku, hemikalije, eko-dizajn i drugim odredbama vezanim za cirkularnu ekonomiju, dok je puna primjena postojećeg pravnog i strateškog okvira još veći izazov, nedovoljno snažna politička volja, nedostatak kampanja za podizanje svijesti, kao i ekonomskih i finansijskih podsticaja kako bi se podstakla tranzicija na cirkularnu ekonomiju.

2.8.3. Smanjenje zagađenja zraka, vode i tla

Strateški okvir u ovoj oblasti čine: Strategija upravljanja kvalitetom vazduha za period 2021-2029, Strategija upravljanja vodama Crne Gore, Planovi upravljanja vodama na vodnom području Dunavskog i Jadranskog sliva 2021, Nacionalni plan zaštite i spašavanja od poplava, Nacionalni akcioni plan za borbu protiv dezertifikacije.

Strategijom upravljanja kvalitetom vazduha za period 2021-2029 planirane su sljedeće aktivnosti:

- proširenje i poboljšanje nacionalne mreže za praćenje kvaliteta vazduha i laboratorije Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju (ZHMS) za ispitivanje kvaliteta vazduha u skladu sa EU standardima (*Pravci razvoja Crne Gore 2018-2021*);
- unapređenje međugradskog linijskog prevoza putnika u drumskom saobraćaju; podrška tehnološkoj modernizaciji sektora prerađivačke industrije (*Program ekonomskih reformi za Crnu Goru 2020 – 2022. godina*);
- zaustavljanje degradacije obnovljivih prirodnih resursa: biodiverziteta, vode, vazduha, zemljišta: primjenom najbolje dostupne prakse i dostupnih čistih i inovativnih tehnologija značajno umanjiti zagađenje vazduha, vode i zemljišta; poboljšati kontrolu zagađenja vazduha, vode i zemljišta od uticaja emisija iz industrije i saobraćaja; prioritetno realizovati aktivnosti usmjerene na rješavanje problema zagađenja vazduha, naročito zagađenja suspendovanim česticama iz različitih izvora; unaprijediti podatke o stanju vazduha u skladu s potrebom unapređenja stanja vazduha i efikasne kontrole zagađenja vazduha; kontinuiranim i sveobuhvatnim praćenjem kvaliteta vazduha uz utvrđivanje uzročno-posljedičnih veza zagađenja i efikasnosti djelovanja nadležnih institucija, naročito u pogledu dosljedne primjene propisa; povećanje broja mjernih mjesta za praćenje kvaliteta vazduha; razvijanje sistema modeliranja kvaliteta vazduha kako bi se smanjili troškovi monitoringa podataka u realnom vremenu i povećala pokrivenost podacima o stanju kvaliteta vazduha; sprovođenje horizontalnih mjera zaštite vazduha integrisanjem politike kvaliteta vazduha u druge sektorske politike. (*Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine*).

Strategijom upravljanja vodama Crne Gore daju se smjernice za:

- stvaranje pravnog okvira u cilju efikasnog funkcionisanja sektora voda;
- obezbjeđenje ekonomske stabilnosti, koja omogućava održivi razvoj sektora voda;
- osiguranje dovoljnih količina vode odgovarajućeg kvaliteta za vodosnabdijevanje stanovništva i sve potrebe privrede;
- zaštita stanovništva i materijalnih dobara od poplava i drugih oblika štetnog dejstva voda;
- uređenje slivova u cilju zaštite vodoprivrednih i drugih sistema, kao i zaštite životne sredine;
- zaštita voda i ostvarivanje dobrog statusa voda, u cilju zaštite i unapređenja životne sredine i poboljšanja stanja biodiverziteta;
- uspostavljanje mjerne, upravljačke i informatičke podrške za realizaciju svih vodoprivrednih ciljeva;

- definisanje povezanosti i međuzavisnosti svih planova u oblasti voda sa zahtjevima uređenja prostora i očuvanja i zaštite životne sredine i obrnuto, obezbjeđivanje pouzdanijeg planiranja pri lociranju drugih objekata i sistema, poštujući kriterijume, ograničenja i mogućnosti koji proističu iz vodne infrastrukture;
- organizovanje sektora voda na način da bude osposobljen da uspješno realizuje koncept integralnog upravljanja vodnim resursima, u kontekstu upravljanja svim resursima koji zavise od vode i vodnog sektora;
- uključivanje javnosti u proces usvajanja strateških odrednica razvoja integralnih vodoprivrednih sistema;
- obezbjeđenje jasne platforme za sve vidove međunarodne saradnje u oblasti voda sa zemljama u okruženju, kao i sa svim drugim zemljama u procesu pridruživanja EU.

Upravljanje vodama i vodnim zemljištem zasniva se na sljedećim načelima:

- nezamjenljivosti vode kao resursa i uslova egzistencije - voda kao prirodno javno dobro može se koristiti samo na način kojim se ne ugrožava njena supstanca i ne isključuje njena prirodna uloga;
- cjelovitosti - procesi u prirodi, čija je značajna komponenta voda, kao i povezanost i međuzavisnost vodnih ekosistema i ekosistema u priobalju, ne smiju se narušavati;
- jedinstva vodnog sistema, zasnovanog na integralnom upravljanju vodama, u okviru jedinstvenog vodnog područja, u skladu sa razvojem Crne Gore, uz uspostavljanje jedinstvenog vodnog informacionog sistema i uvažavanje međunarodnih sporazuma, naročito u pogledu održivog upravljanja vodama zemalja iz riječnog sliva;
- održivog razvoja, kojim se, zbog zadovoljavanja potreba u sadašnjosti, ne ugrožava mogućnost budućih generacija da zadovolje svoje potrebe;
- dugoročne zaštite kvaliteta i cjelishodnog korišćenja raspoloživih izvorišta voda;
- prava na zaštitu od štetnog dejstva voda (zaštite stanovništva i njegove imovine), uz uvažavanje prirodnih procesa, zaštite prirodnih vrijednosti i ekonomske opravdanosti zaštite;
- ekonomskog vrednovanja voda, koje podrazumijeva pokrivanje troškova obezbjeđivanja i pripreme vode za različite korisnike i troškova zaštite i uređenja voda, na principu "korisnik plaća – zagađivač plaća";
- kontinuiranog upravljanja na svim nivoima planiranja i fazama uređivanja, korišćenja i zaštite;
- učešća javnosti, koje omogućava odgovarajuće učešće stanovništva i drugih zainteresovanih lica u usvajanju planova upravljanja vodama;

- uvažavanja najboljih dostupnih tehnologija i novih naučnih dostignuća o prirodnim zakonitostima.

Planovi upravljanja vodama na vodnom području Dunavskog i Jadranskog sliva izrađeni su 2021. godine, u skladu sa zahtjevima Okvirne direktive EU o vodama (ODV, Direktiva 2000/60/EZ) i nacionalnog zakonodavstva u oblasti upravljanja vodama i zaštite prirode, na osnovu kojih se uspostavlja pravni okvir kojim se štiti i poboljšava status svih voda i zaštićenih područja, uključujući ekosisteme koji zavise od vode, te sprječava pogoršanje njihovog statusa i obezbjeđuje dugoročno optimalno (održivo) korišćenje vodnih resursa.

Teritorija Crne Gore predstavlja jedinstven vodni prostor, na kome granice administrativno-teritorijalnih jedinica ne mogu ograničavati integralno upravljanje vodama, s tim što se radi obezbjeđenja cjelovitog upravljanja vodama, uz uvažavanje hidrografskih karakteristika, jedinstvenosti i povezanosti vodnog režima, na njenoj teritoriji određuju vodna područja riječnog sliva, kao osnovne jedinice za upravljanje vodama, i to:

- Vodno područje Crnomorskog sliva, i
- Vodno područje Jadranskog sliva.

Površinske i podzemne vode predstavljaju osnovne prirodne resurse koji su, uglavnom, pod značajnim antropogenim pritiskom zbog čega je značajan udio ovih resursa opustošen, ili je pod prijetnjom da bude opustošen. Takođe, osim ovakve upotrebe voda, vodama prijeti zagađenje i pogoršanje njihovih hidromorfoloških karakteristika. Zaštita voda i poboljšanje statusa voda u Dunavskom slivu na teritoriji Crne Gore, iz tog razloga, od suštinskog je značaja za razvoj zemlje i regiona. Kada je ODV 2000. godine stupila na snagu, uspostavljen je pravni okvir kojim se štiti i poboljšava status vodnih ekosistema, sprečava njihovo pogoršavanje i obezbjeđuje dugoročno korišćenje vodnih resursa širom EU. Cilj ODV je postizanje „dobrog hemijskog i ekološkog statusa“ svih kopnenih površinskih voda, te „dobrog kvaliteta i dobrog kvantitativnog statusa“ svih podzemnih voda.

Dokumentom su obuhvaćene slijedeće najznačajnije stavke upravljanja vodama: opis karakteristika izdvojenih vodnih tijela u datom području, utvrđivanje najvećih pritisaka i procjena uticaja, procjena rizika, procjena statusa, utvrđivanje pitanja od značaja i drugih pitanja koja se odnose na upravljanje vodama, ekonomska analiza korišćenja vode, utvrđivanje ciljeva životne sredine koje treba postići, priprema programa mjera i prioritizacija mjera.

Direktiva o procjeni i upravljanju rizicima od poplava 2007/60/EZ usvojena je u cilju smanjenja i upravljanja rizicima koje poplave predstavljaju za zdravlje ljudi, životnu

sredinu, kulturno nasljeđe i privrednu djelatnost. Direktiva zahtijeva od država članica da prvo izvrše preliminarnu procjenu kako bi se utvrdili riječni slivovi pod rizikom od poplava. U takvim zonama trebalo je do 2013. izraditi karte rizika od poplava i uspostaviti planove upravljanja rizikom od poplava koji su usmjereni na sprečavanje, zaštitu i pripravnost do 2015. godine. Direktiva se primjenjuje na vode na cijeloj teritoriji EU. Direktiva je sprovedena u koordinaciji sa Okvirnom direktivom o vodama, posebno koordinacijom planova upravljanja rizikom od poplava i planova upravljanja vodama riječnog sliva, te koordinacijom postupaka učešća javnosti u pripremi ovih planova. Direktiva je u potpunosti transponovana kroz Zakon o vodama i njegovim podzakonskim aktima. Prenošnje nije završeno kroz Zakon o finansiranju upravljanja vodama i Zakon o zaštiti i spašavanju.

Donijet je **Opšti plan zaštite od štetnog dejstva voda, za vode od značaja za Crnu Goru**, za period od 2017. do 2022. godine ("Sl. list CG", br. 17/17). Preliminarna procjena rizika od poplava nije propisana Zakonom o vodama, ali jeste njena priprema. Pri izradi se mogu koristiti podaci o: prethodnim poplavama, područjima koja su ugrožena poplavama (mnoge rijeke), infrastrukturi izgrađenoj u cilju zaštite od poplava i predlogu budućih mjera za poboljšanje riječnih slivova i odbranu od poplava.

Nacionalni plan zaštite i spašavanja od poplava propisuje da se zaštita od poplava na području Crne Gore mora zasnivati na sljedećim principima:

- zaštita od poplava mora se sprovoditi korišćenjem svih raspoloživih kapaciteta, počev od pasivne zaštite, korišćenja akumulacije kao mjere aktivne zaštite, do striktnog definisanja i pridržavanja propisa za odbranu od poplava;
- treba uspostaviti prognostičku hidrološku službu u okviru Zavoda za hidrometeorologiju i seizmologiju koja bi davala upozorenja na opasnost od nastajanja poplava, prognozirala kretanje i trajanje poplavnog talasa, barem nekoliko dana unaprijed. Ova prognostička djelatnost bi omogućila blagovremenu pripremu i sprovođenje zaštitnih mjera;
- bitan uslov za obezbjeđenje efikasnog djelovanja izgrađenih objekata za zaštitu od poplava jeste njihovo redovno održavanje i dogradnja, odnosno rekonstrukcija;
- za smanjenje direktnih i indirektnih mjera od poplava treba primjenjivati neinvesticione-preventivne mjere na prostorima ugroženim poplavama, prvenstveno sprečavanjem realizacije većih investicija u ugroženim ili nedovoljno zaštićenim zonama;
- definisati ugrožene prostore na odgovarajućim kartama i planovima, definisati elemente zaštite od poplava u prostornim planovima; i
- uslov za obezbjeđenje efikasnosti sistema za zaštitu od poplava i uređenja vodnih tokova predstavljaju i radovi na zaštiti od erozije i bujica u gornjim djelovima sliva.

Eksploatacija materijala iz riječnih korita mora se vršiti planski, u skladu sa karakteristikama riječnih tokova, kako ne bi došlo do štetnih uticaja na riječni tok i izgrađene objekte.

U dosadašnjem razvoju, primjenjivani su najčešće sljedeći načini zaštite od poplava:

- Izgradnja zaštitnih i drugih nasipa (lokalizacioni, pogranični, ljetnji), kejskih i zaštitnih zidova u cilju sprječavanja direktnog – neposrednog izlivanja velikih voda iz vodotoka i onemogućavanja njihovog prodora u zaštićena područja;
- Poboljšanje proticajnog kapaciteta riječne dionice (smanjenjem rapavosti, povećanjem proticajnog profila ili skraćanjem riječnog toka);
- Zadržavanje dijela poplavnog talasa u rezervisanim prostorima jednonamjenskih ili višenamjenskih akumulacija ili retenzionih basena;
- Skretanje dijela poplavnog talasa u rasteretne kanale, čime se neposredno redukuje proticaj nizvodno.

Nacionalnim akcionim planom za borbu protiv dezertifikacije degradacija zemljišta se prepoznaje kao problem koji nastaje usljed negativnog uticaja ljudskih aktivnost i prirodnih procesa. Degradacija u svojim pojavnim oblicima fizičke, biološke i hemijske degradacije utiče na smanjenu sposobnost zemljišta da bude produktivno i da pruži toliko važne ekosistemske usluge od kojih zavisi razvoj i opstanak ljudske zajednice. Nasuprot evidentnom globalnom trendu smanjenja plodnog zemljišta pogodnog za uzgajanje usjeva postoji globalni trend rasta stanovništva koje će do 2050-te godine dostići 9 milijardi ljudi. Takav porast stanovništva zahtijeva porast u proizvodnji hrane u iznosu od 70-100% u odnosu na današnju proizvodnju, a to se jedino može postići ukoliko se zemljište zaštititi od degradacije, unaprijedi njegova produktivnost i koristi na održiv način. Zemljište je prepoznato kao neprocjenjiv resurs te je potrebno preduzeti mjere za njegovu zaštitu i očuvanje.

NAP za dezertifikaciju između ostalog:

- razvija dugoročnu strategiju za suzbijanje degradacije i ublažavanje posljedica suše i plan njene implementacije i integrisan je u nacionalnu politiku za održivi razvoj;
- omogućava izmjene u skladu sa nastalim promjenama i dovoljno je fleksibilan na lokalnom nivou kako bi se nosio s različitim društveno-ekonomskim, biološkim i geo-fizičkim uslovima;
- posvećuje posebnu pažnju sprovođenju preventivnih mjera za zemljišta koja još nijesu degradirana ili koja su tek neznatno degradirana;
- poboljšava nacionalne klimatološke i hidrometeorološke kapacitete i sredstva za ranu uzbunu protiv suše;

- promoviše politike i jačanje institucionalnog okvira koji razvijaju saradnju i koordinaciju, u duhu partnerstva, između donatora, vlada na svim nivoima, lokalnog stanovništva i zajednice i omogućava pristup lokalnog stanovništva odgovarajućim informacijama i tehnologiji;
- osigurava aktivno učestvovanje nevladinih organizacija i lokalnog stanovništva, posebno korisnika resursa, uključujući poljoprivrednike i stočare i organizacije koje ih predstavljaju, u planiranju politika, odlučivanju, te sprovođenju i pregledu NAP-ova na lokalnom, državnom i regionalnom nivou, te zahtijeva redovne preglede i izvještaje o njihovoj implementaciji.

Zakonom o kvalitetu vazduha ("Sl. list CG", br. 25/10, 43/15) uređuje se način praćenja kvaliteta vazduha, mjere zaštite, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha. Kao prirodna vrijednost od opšteg interesa, vazduh je dio životne sredine i ima posebnu zaštitu u Crnoj Gori. U cilju praćenja nivoa zagađenosti vazduha na teritoriji Crne Gore, Vlada uspostavlja mrežu za praćenje kvaliteta vazduha koju čine mjerna mjesta za mjerenje: zagađenosti vazduha u naseljima i industrijskim područjima; kvaliteta vazduha na područjima zaštićenih prirodnih dobara, osjetljivih ekoloških sistema, kulturnog i prirodnog nasljeđa; pozadinskog zagađenja, regionalnog i prekograničnog daljinskog prenosa, kao i mjerenja u okviru međunarodnih obaveza Crne Gore, uticaja pokretnih izvora zagađivanja vazduha na kvalitet vazduha, alergenog polena. Praćenje kvaliteta vazduha u Državnoj mreži vrši se prema godišnjem programu praćenja kvaliteta vazduha koji izrađuje Agencija, a sastavni je dio Programa praćenja stanja životne sredine i djelatnost je od javnog interesa. Agencija se stara o sprovođenju Programa praćenja kvaliteta vazduha. U slučajevima kada za to postoji opravdana potreba Ministarstvo, na predlog Agencije, donosi odluku o sprovođenju mjerenja posebne namjene koja nijesu predviđena programom praćenja kvaliteta vazduha. Ukoliko se mjerenjem utvrdi prekoračenje propisanih vrijednosti zagađujućih materija u vazduhu, a zagađivač je poznat, troškove mjerenja posebne namjene snosi zagađivač. Ukoliko se mjerenjem utvrdi da nije došlo do prekoračenja propisanih vrijednosti ili je zagađivač nepoznat, troškovi mjerenja posebne namjene obezbjeđuju se iz državnog budžeta.

Jedinica lokalne samouprave može, u skladu sa zakonom, uspostaviti mrežu za praćenje kvaliteta vazduha na svom području, u skladu sa kriterijumima propisanim podzakonskim aktom. Organ lokalne uprave donosi program praćenja kvaliteta vazduha u lokalnoj mreži. Podatke utvrđene praćenjem kvaliteta vazduha organ lokalne uprave je dužan da javno objavi i dostavi Agenciji do 31. marta tekuće godine za prethodnu godinu. U slučaju prekoračenja praga upozorenja za određenu zagađujuću materiju na teritoriji na kojoj organ lokalne uprave vrši praćenje kvaliteta vazduha, Agencija će tražiti dostavu relevantnih podataka i mimo propisanih rokova.

Zakonom o vodama ("Sl. list RCG", br. 27/07 i "Sl. list CG", br. 32/11, 47/11, 48/15, 52/16 i 84/18) uređuje se pravni status i način integralnog upravljanja vodama, vodnim i priobalnim zemljištem i vodnim objektima, uslovi i način obavljanja vodne djelatnosti i druga pitanja od značaja za upravljanje vodama i vodnim dobrom. Primjenjuje se na: površinske i podzemne vode i mješovite vode ušća rijeka koje se ulivaju u more; mineralne i termalne vode; vodno dobro; nalazišta vode za piće u teritorijalnom moru; vode priobalnog mora od zagađivanja s kopna.

Zakonom o upravljanju komunalnim otpadnim vodama ("Sl. list CG", broj 2/17) transponovane su Direktiva 91/271/EEC koja se odnosi na prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, posljednji put dopunjena Direktivom Vijeća 2013/64/EU o izmjeni direktiva Vijeća 91/271/EEC i 1999/74/EC i direktiva 2000/60/EC, 2006/7/EC, 2006/25/EC i 2011/24/EU Evropskog parlamenta i Vijeća zbog izmjene statusa Mayottea u odnosu na Evropsku uniju i Odluka Komisije 2014/431/EU o obrascima za izvještavanje o nacionalnim programima za sprovođenje Direktive Vijeća 91/271/EEC. Direktiva Savjeta 91/271/EEZ o prečišćavanju komunalnih otpadnih voda usvojena je 21. maja 1991. godine. Ima za cilj zaštitu životne sredine od negativnih uticaja ispuštanja komunalnih otpadnih voda i ispuštanja iz određenih industrijskih sektora, a odnosi se na prikupljanje, obradu i ispuštanje:

- Otpadne vode iz domaćinstava;
- Mješavina otpadnih voda iz domaćinstva sa industrijskim otpadnim vodama;
- Otpadne vode iz određenih industrijskih sektora.

U Direktivi su utvrđena četiri glavna načela: planiranje, regulacija, monitoring, te informisanje i izvještavanje.

Direktivom se zahtijeva:

- Prikupljanje i prečišćavanje otpadnih voda u svim aglomeracijama za ekvivalenta stanovništva > 2000 (PE ili p.e.);
- Sekundarno prečišćavanje svih otpadnih voda iz aglomeracija > 2000 p.e. i naprednije prečišćavanje za aglomeracije sa ekvivalentom stanovništva > 10 000 u određenim osjetljivim područjima i njihovim slivovima;
- Uslov za prethodno odobrenje svih ispuštanja komunalnih otpadnih voda, ispuštanja iz prehrambene industrije i industrijskih ispuštanja u sisteme prikupljanja komunalnih otpadnih voda;
- Praćenje rada postrojenja za prečišćavanje i prihvata voda; i
- Kontrola odlaganja i ponovnog korišćenja kanalizacijskog mulja, te ponovna upotreba prečišćenih otpadnih voda kad god je to prikladno.

Direktiva o prečišćavanju komunalnih otpadnih voda (UWWTD) uglavnom je prenešena (95%). Aglomeracije su definisane u Pravilniku o geografskim granicama, broju i kapacitetu aglomeracija. Osjetljiva područja određena su Odlukom o određivanju osjetljivih područja („Sl. list CG“, br. 46/17). U cilju zaštite voda, Crna Gora je odlučila da ne odredi manje osjetljiva područja. Sprovođenje UWWTD-a u Jadranskom slivu zasniva se na strateškim master planovima za prečišćavanje kanalizacionih i otpadnih voda koji su usvojeni 2005. godine za centralni i sjeverni region. U NEAS-u, kao i u Pregovaračkoj poziciji navedena je 2035. godina za završetak izgradnje kanalizacionih sistema.

Podzakonski akti donijeti na osnovu ovog Zakona su:

- Pravilnik o sadržaju programa izgradnje kolektorskih sistema i postrojenja za tretman komunalnih otpadnih voda („Službeni list CG“, br. 31/18);
- Pravilnik o geografskim granicama broju i kapacitetu aglomeracija („Službeni list CG“, br. 78/17);
- Pravilnik o monitoringu i vrednovanju rezultata kvaliteta i količine ispuštenog efluenta komunalnih i biološki razgradivih industrijskih otpadnih voda („Službeni list CG“, br. 78/17);
- Pravilnik o sadržaju evidencije ispuštanja komunalnih otpadnih voda i biološki razgradivih industrijskih otpadnih voda („Službeni list CG“, br. 78/17);
- Pravilnik o sadržaju izvještaja o ispuštanju dispoziciji komunalnih otpadnih voda i biološki razgradivih industrijskih otpadnih voda („Službeni list CG“, br. 78/17).

Direktiva o podzemnim vodama nalazi se u vrlo ranoj fazi pravnog usklađivanja. Direktivom 2006/118/EZ o zaštiti podzemnih voda od zagađenja i pogoršavanja uspostavlja se režim koji postavlja standarde kvalitete podzemnih voda i uvodi mjere za sprečavanje ili ograničavanje unosa zagađujućih supstanci u podzemne vode. Direktivom se uspostavljaju kriterijumi kvaliteta koji uzimaju u obzir lokalne karakteristike i omogućavaju dalja poboljšanja na osnovu podataka monitoringa i novih naučnih saznanja. Podzemne vode, takođe, obuhvaćene su određenim komponentama Okvirne direktive o vodama, koje pokrivaju niz različitih koraka za postizanje dobrog kvantitativnog i hemijskog statusa podzemnih voda. Direktiva o podzemnim vodama predstavlja proporcionalan i naučno utemeljen odgovor na zahtjeve Okvirne direktive o vodama jer se odnosi na procjene hemijskog statusa podzemnih voda i utvrđivanje i preokretanje značajnih i postojanih trendova rasta koncentracija zagađujućih supstanci.

Zakon o obezbjeđivanju zdravstveno ispravne vode za ljudsku upotrebu („Sl. list CG“, br. 80/17) transponuje Direktivu Savjeta 98/83/EZ od 3. novembra 1998. o kvalitetu vode namijenjene ljudskoj upotrebi (Direktiva o kvalitetu vode za piće). Cilj direktive je zaštita zdravlja ljudi od negativnih efekata bilo kakve kontaminacije vode namijenjene ljudskoj upotrebi, osiguravajući da je zdrava i čista.

Direktiva o kvalitetu vode za piće odnosi se na:

- sve sisteme distribucije koji opslužuju više od 50 ljudi ili snabdijevaju više od 10 m³ dnevno, ali i distributivne sisteme koji opslužuju manje od 50 ljudi/koji snabdijevaju manje od 10 m³ dnevno ako se voda isporučuje kao dio privredne djelatnosti;
- vodu za piće iz cisterni;
- voda za piće u bocama ili kontejnerima;
- voda koja se koristi u prehrambenoj industriji, osim ako se nadležni organi na nacionalnom nivou ne uvjere da kvalitet vode ne može uticati na ispravnost namirnica u gotovom obliku.

Usklađivanje je postignuto donošenjem Zakona o bezbjednosti hrane („Službeni list CG”, br. 57/15) i Zakonom o vodama („Službeni list RCG”, br. 27/07 i „Službeni list CG”, br. 32/11, 47/11, 52/16 i 84/18), Uredbom o zahtjevima za stavljanje na tržište prirodne mineralne i izvorske vode („Službeni list CG”, br. 48/19) i Pravilnikom o parametrima, provjeri usaglašenosti, metodama, načinu, obimu analiza i sprovođenju monitoringa zdravstvene ispravnosti vode za ljudsku upotrebu („Službeni list CG”, br. 64/18).

Direktiva o standardima kvaliteta voda

Direktivom 2008/105/EZ o standardima kvaliteta voda utvrđuju se standardi kvaliteta životne sredine (EQS) o prisustvu određenih supstanci ili grupa supstanci u površinskim vodama koje su identifikovane kao prioritetni zagađivači zbog značajnog rizika koji predstavljaju po akvatičnu životnu sredinu. Prioritetne supstance definisane su Okvirnom direktivom o vodama, Odlukom 2455/2001/EC i izmijenjenom Direktivom 2013/39/EU. Ove supstance uključuju metale kadmij, olovo, živu i nikel i njihova jedinjenja, benzen, poliaromatične ugljovodonike (PAH) i nekoliko pesticida. Ukupno 21 prioritetna supstanca klasifikovana je kao opasna. Standardi kvaliteta životne sredine su ograničenja na sadržaje prioritetnih supstanci i osam drugih zagađujućih supstanci u vodi (ili biota), tj. pragovi koji se ne smiju prekoračiti ako se želi postići dobar hemijski status. Standardi kvaliteta razlikuju se za kopnene površinske vode (rijeke i jezera) i druge površinske vode. Za neke supstance, biotski EQS su postavljeni, što znači da specificirana koncentracija određene supstance u bioti (uglavnom riba) ne smije biti prekoračena. Metodologija i ekološki standardi kvaliteta (EQS-ovi) propisani su u relevantnoj EU Direktivi (EQSD 2013/39/EU) i Direktivi QA/QC (2009/90/EZ) kako bi se odredio hemijski status i ti dokumenti su korišteni kao instrument indikativne procjene hemijskog statusa.

Pravilnikom o načinu i rokovima za sprovođenje mjera obezbjeđivanja očuvanja, zaštite i poboljšanja kvaliteta vode za kupanje ("Sl. list CG", br. 28/19) transponuje se **Direktiva o kvalitetu vode za kupanje 2007/6/EC** (izmijenjena i dopunjena Regulativom (EC) br. 596/2009), a odnosi se na površinske vode koje se mogu koristiti za kupanje, osim kada je riječ o vodi za terapijsku primjenu i vodi u bazenima za kupanje, odnosno zatvorene vode koje se tretiraju ili koje se koriste u terapijske svrhe kao i zatvorene vode koje su vještački odvojene od površinskih i podzemnih voda.

Cilj Direktive je da: bude bazirana na naučnim saznanjima o zaštiti zdravlja i životne sredine, kao i iskustvu u upravljanju životnom sredinom; obezbijedi bolje i ranije informisanje građana o kvalitetu voda za kupanje, uključujući logotipe; pređe sa jednostavnog uzorkovanja i monitoringa voda za kupanje na upravljanje kvalitetom voda za kupanje i bude integrisana u sve druge mjere EU-a koje se odnose na zaštitu kvaliteta svih naših voda (rijeka, jezera, podzemnih voda i priobalnih voda) kroz Okvirnu direktivu o vodama. Utvrđena su dva glavna parametra za analizu (intestinalni enterokoki i *Escherichia coli*) umjesto devetnaest parametara iz prethodne Direktive. Ovi parametri će se koristiti za monitoring i procjenu kvaliteta vode za kupanje i njihovu klasifikaciju. Mogu se uzeti u obzir i drugi parametri, kao što je prisustvo cijanobakterija ili mikroalgi. U Crnoj Gori je definicija voda za kupanje iz Direktive o vodama za kupanje prenešena Zakonom o vodama (član 74d) i odnosi se na sve površinske vode. Na snazi je i Program sistematskog ispitivanja kvaliteta vode na vodozahvatima (zone sanitarne zaštite) i javnim kupalištima („Sl. list RCG“, br. 13/00), kojim se definišu slatkovodne i morske površine za kupanje.

Donijeti su sljedeći podzakonski akti:

- Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji površinskih i podzemnih voda („Službeni list RCG“, broj 02/07), koja:
 - (i) definiše vode koje se mogu koristiti za kupanje; i
 - (ii) koristi dvostepenu klasifikaciju (klasa K1 - „odlična“ i klasa K2 - 'zadovoljavajuće') za mjerenje crijevnih enterokoka i *Escherichia coli*.
- Pravilnik o načinu i rokovima za sprovođenje mjera obezbjeđivanja očuvanja, zaštite i poboljšanja kvaliteta vode za kupanje („Službeni list CG“, broj 28/19).

Zakon o regionalnom vodosnabdijevanju crnogorskog primorja ("Sl. list CG", broj 56/16) uređuje način organizovanja i obavljanja djelatnosti regionalnog vodosnabdijevanja Crnogorskog primorja i drugih područja, zahvatanja vode iz izvorišta za regionalno vodosnabdijevanje za druge namjene i druga pitanja od značaja za obavljanje tih djelatnosti.

Podzakonski akti donijeti na osnovu Zakona o regionalnom vodosnabdijevanju su:

- Uredba o načinu obračuna posebne naknade na investicije za izgradnju ili rekonstrukciju objekata na crnogorskom primorju („Službeni list CG”, br. 16/17);
- Odluka o osnivanju društva sa ograničenom odgovornošću Regionalni vodovod Crnogorsko primorje („Službeni list CG”, br. 79/17);
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja evidencije o količinama zahvaćene i isporučene vode iz sistema regionalnog vodosnabdijevanja i sadržaju informacionog sistema regionalnog vodosnabdijevanja („Službeni list CG”, br. 67/18).

Zakon o zaštiti i spašavanju ("Sl. list CG", br. 13/07, 5/08, 32/11, 54/16, 146/21 i 3/23) obuhvata skup mjera i radnji koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i sprječavanja nastajanja opasnosti, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica elementarnih nepogoda, tehničko-tehnoloških nesreća, radijacionih, hemijskih i bioloških kontaminacija, ratnog razaranja i terorizma, epidemija, epizootija, epifitotija i drugih nesreća koje mogu ugroziti ili ugrožavaju stanovništvo, materijalna dobra i životnu sredinu. Zaštita i spašavanje od poplava obuhvata regulisanje vodotoka, izgradnju zaštitnih objekata, održavanje i saniranje oštećenih djelova zaštitnih objekata, posmatranje i izviđanje stanja vodotoka i visokih brana, zaštitnih objekata i okoline, obilježavanje visinskih kota plavnog talasa, pravovremeno obavještanje i uzbunjivanje stanovništva ugroženog područja, sprovođenje evakuacije stanovništva i materijalnih dobara iz ugroženog područja, obezbjeđivanje prelaza i prevoza preko vode, spašavanje ugroženih lica na i pod vodom, crpljenje vode iz poplavljenih objekata i izvlačenje utopljenika, obezbjeđivanje stanovništvu poplavljenih područja osnovnih uslova za život i učešće u saniranju posljedica izazvanih poplavama.

Radi daljeg usaglašavanja donijet je Pravilnik o bližem sadržaju preliminarne procjene rizika od poplava i plana upravljanja rizikom od poplava („Službeni list CG”, broj 69/15).

Zakonom o finansiranju upravljanja vodama ("Sl. list CG", br. 65/08 i 82/20) utvrđuju se izvori sredstava za finansiranje upravljanja vodama, visina i način plaćanja naknada za zaštitu i korišćenje voda i vodnog dobra i druga pitanja od značaja za obezbjeđivanje i korišćenje tih sredstava. Propisuje i uslove za finansiranje radova i infrastrukture za zaštitu od štetnog dejstva voda.

Zakonom o zaštiti mora od zagađivanja sa plovnih objekata ("Sl. list CG", br. 20/11, 26/11 i 27/14) uređuje se zaštita mora od zagađivanja sa plovnih objekata koji plove ili se nalaze u unutrašnjim morskim vodama i teritorijalnom moru Crne Gore, prihvati i rukovanje otpadom u lukama, kao i odgovornost i naknada štete u slučaju zagađivanja.

Kada su u pitanju balastne vode, postoje samo dvije luke u Crnoj Gori koje su po tom pitanju relevantne: Bar i Kotor. Lučka kapetanija Bar opremljena je jednim kompletom za indikativno uzorkovanje iz balastnih tankova. Luka Kotor je i dalje bez mogućnosti uzimanja uzoraka. Opremu za detaljnu analizu uzoraka iz balastnih tankova posjeduje Institut za biologiju mora iz Kotora.

Pored navedenih donijeti su i:

- Zakon o ratifikaciji Ugovora između Vlade Republike Crne Gore i Vlade Republike Hrvatske o međusobnim odnosima u oblasti upravljanju vodama ("Sl. list CG", broj 1/08);
- Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravu neplovidbenih korišćenja međunarodnih vodotoka ("Sl. list CG", Međunarodni ugovori, broj 6/13);
- Uredba o načinu kategorizacije i kategorijama vodnih objekata i njihovom davanju na upravljanje i održavanje („Sl. list CG“, broj 15/08);
- Uredba o sadržaju i načinu vođenja vodnog informacionog sistema („Sl. list CG“, broj 33/08);
- Uredba o sadržaju i načinu pripreme plana upravljanja vodama na vodnom području riječnog sliva ili na njegovom dijelu („Sl. list CG“, broj 39/09);
- Uredba o načinu određivanja granica vodnog zemljišta ("Sl. list CG", broj 25/12);
- Odluka o osnivanju Savjeta za vode ("Sl. list CG", broj 9/07);
- Odluka o određivanju voda od značaja za Crnu Goru ("Sl. list CG", br. 9/08 i 28/09);
- Odluka o određivanju izvorišta namijenjenih za regionalno i javno vodosnabdijevanje i utvrđivanju njihovih granica („Sl. list CG“, broj 36/08);
- Odluka o visini i načinu obračunavanja vodnih naknada i kriterijumima i načinu utvrđivanja stepena zagađenosti voda („Sl. list CG“, broj 29/09);
- Pravilnik o sadržaju zahtjeva i dokumentaciji za izdavanje vodnih akata, načinu i uslovima za obavezno oglašavanje u postupku utvrđivanja vodnih uslova i sadržaju vodnih akata ("Sl. list CG", broj 7/08);
- Pravilnik o načinu određivanja garantovanog minimuma proticaja nizvodno od vodozahvata („Sl. list CG“, broj 22/08);
- Pravilnik o kvalitetu i sanitarno-tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda („Sl. list CG“, br. 45/08 i 9/10, 26/12 i 56/12);
- Pravilnik o obrascu, bližem sadržaju i načinu vođenja vodne knjige („Sl. list CG“, broj 81/08);
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja vodnih katastara („Sl. list CG“, broj 81/08);
- Pravilnik o određivanju i održavanju zona i pojaseva sanitarne zaštite izvorišta i ograničenjima u tim zonama („Sl. list CG“, broj 66/09);

- Pravilnik o načinu i uslovima mjerenja količina otpadnih voda koje se ispuštaju u prijemnik („Sl. list CG“, broj 24/10);
- Pravilnik o načinu i postupku mjerenja količina vode na vodozahvatu („Sl. list CG“, broj 24/10);
- Pravilnik o bližem sastavu i sadržaju vodne infrastrukture („Sl. list CG“, broj 11/11);
- Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjava privredno društvo za eksploataciju riječnih nanosa („Sl. list CG, broj 51/12);
- Pravilnik o uslovima koje treba da ispunjavaju pravna lica koja vrše određenu vrstu ispitivanja kvaliteta voda („Sl. list CG“, broj 66/12).

Najveći izazov u **oblasti kvaliteta vazduha** je postizanje propisanog kvaliteta vazduha u svim zonama. Povećana koncentracija suspendovanih čestica PM, naročito u opštini Pljevlja, Bijelo Polje, Podgorica i Nikšić tokom sezone grijanja je zabrinjavajuća kako zbog učestalosti tako i količine koncentracija, uprkos činjenici da su ove opštine, sa izuzetkom Bijelog Polja, usvojile akcione planove za poboljšanje kvaliteta vazduha. Uočljiv je trend pogoršanja kvaliteta vazduha u opštinama u kojima nema mjernih stanica (Cetinje, Berane), tako da ne postoje podaci o kvalitetu vazduha za ove opštine. Neophodan je konkretan podsticaj za ekološki prihvatljivije načine grijanja. Ne poštuju se savremeni ekološki standardi kvaliteta vazduha za industrijske zagađivače čije emisije zagađujućih materija nesporno utiču na kvalitet vazduha, niti redovne inspeksijske kontrole kojima bi se utvrdila obaveza zagađivaču da promijeni filterska postrojenja u skladu sa standardima. Ne postoji koordinacija strateških aktivnosti sa sektorom saobraćaja kako bi se razmotrila mogućnost izmjene režima saobraćaja u najužim gradskim jezgrima. Nedostaju specifična stručna znanja u ovoj oblasti, naročito u ključnim institucijama za transponovanje, implementaciju i primjenu zakonodavstva, a evidentan je i nedostatak finansijskih kapaciteta. Većina domaćinstava još uvijek nije energetska efikasna što dovodi do veće potrošnje energije, sagorijevanja većih količina čvrstih goriva i na kraju do lošijeg kvaliteta vazduha. Ne vrši se praćenje kvaliteta unutrašnjeg vazduha niti procjena kumulativnih uticaja zagađenja na javno zdravlje.

Rasprostranjena je upotreba nekvalitetnih čvrstih goriva, stara i zastarjela industrijska postrojenja i vozila, značajan udio električne energije proizvedene u termoelektranama (na ugalj), grijanje u domaćinstvima. Čvrsta goriva (ugalj i drvo za ogrijev) koriste se za grijanje u većini domova, naročito u sjevernom regionu. Sistemi za praćenje kvaliteta vazduha imaju teškoća u pogledu nedosljednosti podataka, što je prouzrokovano nedostatkom finansijskih sredstava za kvalitetno održavanje stanica, nedostatkom sertifikovanih laboratorija za kalibriranje i modeliranje kvaliteta vazduha.

Sistem praćenja kvaliteta vazduha je unaprijeđen ali ga treba stalno unaprijeđivati što je

neophodno zbog čestog pogoršanja kvaliteta vazduha u većim aglomeracijama. To je naročito značajno jer povećane koncentracije zagađujućih materija imaju veliki uticaj na kardiovaskularni i respiratorni sistem.

Neophodan je Registar zagađivača radi procjene izvora zagađenja: termoelektrane, individualna ložišta, saobraćaj, industrija i prioritnog djelovanja na smanjenje emisija.

Administrativni kapaciteti u **sektoru voda** na državnom i lokalnim nivoima nijesu dovoljno snažni da odgovore izazovima koji su pred Crnom Gorom vezano za implementaciju Zelene Agende. Izazovi su: kontrola i prevencija zagađenja voda, kontrola korišćenja riječnih depozita, kontrola korišćenja podzemnih voda, kao i kontrola gradnje u plavnim područjima. Mini hidroelektrane se uglavnom grade bez adekvatnih analiza hidro potencijala. Ne postoji strateški dokument za razvoj malih hidroelektrana koji definiše jasne smjernice, već je donošenje odluka bazirano na zainteresovanosti investitora za prostor, čime se trajno degradiraju prirodni resursi. Nedostaje Strategija o moru. Monitoring površinskih voda često ne prati potrebe monitoringa zaštite životne sredine, čiji bi trebalo da bude integralni dio. Rizicima od poplava se upravlja na osnovu Plana zaštite i spašavanja od poplava. Strategija upravljanja vodama razmatra kanalizacije/regulisanje i betoniranje pojedinih riječnih korita čiji su tokovi bujičnog karaktera. Najveći izvori zagađenja površinskih i podzemnih voda su komunalne otpadne vode, koje se uglavnom u neprečišćenom obliku ispuštaju u vode, na koncentrovan ili difuzan način. Politika i praksa u dijelu zaštite od poplava nije fokusirana na tehničke i konstruktivne mjere za regulaciju vodnih tijela. Mjere za adekvatnu zaštitu od požara nedostaju ili su nedovoljne. Usvajanje mjera nije usaglašeno sa ublažavanjem klimatskih promjena.

Evidentan je problem sa klimatskim promjenama, izražen je rizik od suša i poplava, a u nekim krajevima se suočava sa nedostatkom pijaće vode. Do nedostatka dolazi uglavnom zbog lošeg stanja i zastarjelih mreža vodosnabdijevanja (gdje su veliki gubici na mreži) i uglavnom nepostojanja sistema za prečišćavanje. Zbog ovoga dolazi i do pogoršanja kvaliteta pijaće vode. Visok procenat otpadnih voda se i dalje ispušta direktno u vodne tokove, a kvalitet pijaće vode se dodatno pogoršava zbog septičkih jama koje ne ispunjavaju neophodne standarde, usljed čega dolazi **i do zagađenja zemljišta**. Korišćenje vode u poljoprivredi, uglavnom za navodnjavanje, vodi daljem pogoršanju i zagađenju otvorenih voda zbog velike upotrebe pesticida. Kvalitet morske vode prati Institut za biologiju mora i njen kvalitet varira, kao i kvalitet slatke vode jer postoje netaknuti planinski potoci, ali i rijeke zagađene industrijskim otpadnim vodama, vodama iz poljoprivrednih djelatnosti i ocjednim vodama sa neformalnih odlagališta otpada kojih ima veliki broj.

Ne postoje validni podaci o potencijalnom **zagađenju zemljišta** zbog neselektovanog i nepropisno odloženog industrijskog ili komunalnog otpada.

Glavni izazov kada je zemljište u pitanju je prenamjena poljoprivrednog u građevinsko zemljište, degradacija do koje uglavnom dolazi zbog klizišta, erozije, kontaminacije, neodržive poljoprivrede i neodgovarajućeg korišćenja zemljišta. Nestandardno skladištenje iz nekadašnje hemijske industrije je značajan izvor kontaminacije zemljišta, sa rasprostranjenom praksom nelegalnog odlaganja. Nedostatak kapaciteta za tretman opasnog otpada (zalihe, napuštene lokacije), naročito u sektorima industrije i rudarstva, uključujući nekontrolisanu upotrebu pesticida, dovodi do zagađenja zemljišta (i podzemnih voda). Značajno je i smanjenje površina pod šumom i pašnjacima. Kontaminacija zemljišta je u direktnoj vezi sa politikama o industrijskim djelatnostima i upotrebi hemijskih supstanci koje su već transponovane u pravni sistem Crne Gore (Direktiva o industrijskim emisijama, Uredba o registraciji, evaluaciji, autorizaciji i ograničenju hemikalija (REACH), Uredba o postojećim organskim zagađujućim materijama (POPs), Uredba o stavljanju proizvoda za zaštitu bilja na tržište i Uredba o živi), kao i proizvodima za zaštitu biljaka, gnojivima i biocidima.

2.8.4. Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Strateški okvir u ovoj oblasti čini Strategija o poljoprivredi i ruralnim područjima, koja je u fazi nacрта za period 2023-2028. godinu. Donosi viziju i plan za sprovođenje agrarne politike u Crnoj Gori do 2028. godine, što će se osigurati sprovođenjem različitog niza aktivnosti i mjera finansiranih iz nacionalnog kao i EU budžeta i drugih vidova pomoći koju će obezbijediti Svjetska banka i UN. Nova poljoprivredna politika baziraće se na principima jasnog opredjeljenja države Crne Gore za nastavkom preuzimanja evropskog zakonodavstva i šema evropske podrške poljoprivredi.

Nacionalni plan za održivu upotrebu sredstava za zaštitu bilja za period od 2021. do 2026. godine propisuje da je integralna zaštita bilja racionalna upotreba kombinacije bioloških, biotehnoških, hemijskih i drugih mjera za uzgoj bilja, pri čemu se upotreba pesticida ograničava na određeni minimum neophodan za održavanje populacije štetnih organizama na nivou ispod onog koji bi izazvao ekonomski neprihvatljivu štetu ili gubitak. Integralna zaštita bilja kombinuje različite strategije upravljanja i praksi za uzgoj zdravih usjeva uz minimalnu upotrebu pesticida.

Izbjegavanjem upotrebe pesticida u kontroli štetnih organizama štiti se zdravlje ljudi i životinja i životna sredina, ali i korisni organizmi kao što su oprašivači (pčele, bumbari i drugi insekti), prirodni neprijatelji štetnih organizama bilja.

Smanjenju upotrebe pesticida doprinosi i uspostavljanje sistema izvještajno-prognoznih poslova radi blagovremenog upozoravanja držaoca bilja o pojavi štetnih organizama, a naročito preporuka za njihovo suzbijanje.

Direktiva o nitratima 91/676/EEZ ima za cilj zaštitu kvaliteta vode širom Evrope sprečavanjem zagađenja podzemnih i površinskih voda nitratima iz poljoprivrednih izvora i promovisanjem upotrebe dobrih poljoprivrednih praksi. Ona je sastavni dio Okvirne direktive o vodama i jedan je od ključnih instrumenata u zaštiti voda od poljoprivrednih pritisaka. Sprovođenje direktive obuhvata: identifikaciju zagađene ili vode pod rizikom od zagađenja; određivanje „nitratno osjetljivih zona”; uspostavljanje kodeksa dobre poljoprivredne prakse koju će poljoprivrednici sprovođiti na dobrovoljnoj osnovi; uspostavljanje akcionih programa koje će poljoprivrednici u okviru nitratno osjetljivih zona sprovođiti na obaveznoj osnovi i nacionalni monitoring i izvještavanje. Što se tiče crnogorskog zakonodavstva neke odredbe Direktive o nitratima transponovane su u Zakonu o vodama. Usaglašenost će se nastaviti daljim izmjenama i dopunama. Usvojen je Kodeks dobre poljoprivredne prakse (u junu 2013. godine).

Zakonom o poljoprivredi i ruralnom razvoju ("Sl. list CG", br. 56/09, 34/14, 1/15, 30/17 i 59/21) uređuju se: razvoj poljoprivrede i ruralnih područja, ciljevi i mjere agrarne politike, podsticaji u poljoprivredi i uslovi za njihovo ostvarivanje, prava i obaveze korisnika podsticaja, dopunske djelatnosti u poljoprivredi, organizovanje u poljoprivredi, kao i druga pitanja od značaja za razvoj poljoprivrede i ruralnih područja.

Zakonom o uređenju tržišta poljoprivrednih proizvoda ("Sl. list CG", br. 51/17) uređuju se uslovi za stavljanje na tržište poljoprivrednih proizvoda, organizovanje proizvođača poljoprivrednih proizvoda, mjere koje će se sprovođiti u okviru intervencije na tržištu poljoprivrednih proizvoda i druga pitanja od značaja za tržište poljoprivrednih proizvoda. Primjenjuje se na: žitarice i proizvode od žitarica; šećer i proizvode dobijene prilikom prerade šećera; pirinač; sušeno krmno bilje; hmelj; maslinovo ulje i stone masline; voće i povrće; prerađevine od voća i povrća; banane i prerađevine od banana; vino; živo drveće i druge biljke, lukovice, korijenje, rezano cvijeće i ukrasno lišće; duvan i otpatke od davana; lan i konoplju; goveđe i teleće meso; svinjsko meso; ovčje i kozje meso; jaja i živinsko meso; mlijeko i mliječne proizvode; etil alkohol poljoprivrednog porijekla; pčelinje proizvode; sjeme; masnoće i ulja biljnog i životinjskog porijekla (osim maslinovog ulja) i drugi poljoprivredni proizvodi.

Zakon o šemama kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda ("Sl. list CG", br. 22/17) propisuje način i postupak utvrđivanja šema kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda, kao i ocjenjivanje usaglašenosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda sa specifikacijom tih proizvoda. Šeme kvaliteta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda su: oznaka porijekla; geografska oznaka; oznaka garantovano tradicionalnih specijaliteta; oznaka viši kvalitet; oznaka planinski proizvod i oznaka sa moje farme. Radi sprečavanja dovođenja potrošača u zabludu o porijeklu, prirodi ili

bitnim osobinama proizvoda, šemama kvaliteta ograničava se upotreba nekih imena/naziva/oznaka hrane i pića za određene proizvode.

Zakonom o poljoprivredom zemljištu („Sl. list RCG”, br. 15/92 i 59/92 i "Sl. list CG", br. 32/11) poljoprivredno zemljište, kao dobro od opšteg interesa, uživa posebnu zaštitu. Poljoprivrednim zemljištem se smatraju: oranice, bašte, voćnjaci, vinogradi, livade, pašnjaci, trstici, bare i močvare, kao i drugo zemljište koje, po svojim prirodnim i ekonomskim uslovima, može da služi opštim interesima, ako se koristi ili može koristiti za poljoprivrednu proizvodnju. Obradivim poljoprivrednim zemljištem smatraju se: oranice, bašte, voćnjaci, vinogradi i livade. Pod iskorišćavanjem poljoprivrednog zemljišta podrazumijeva se: osnovna i dopunska obrada zemljišta, ratarska proizvodnja, gajenje i unapređivanje voćnjaka, vinograda, livada i pašnjaka, kao i drugi radovi za racionalno iskorišćavanje poljoprivrednog zemljišta u cilju povećanja poljoprivredne proizvodnje, dok se pod uređivanjem poljoprivrednog zemljišta smatra komasacija i međusobna zamjena poljoprivrednog zemljišta.

Zakonom o sjemenskom materijalu poljoprivrednog bilja ("Sl. list RCG", br. 28/06 i "Sl. list CG", br. 61/11 i 48/15) se uređuju uslovi i način proizvodnje i sertifikacije, dorade, stručne kontrole, kvalitet, stavljanje u promet sjemenskog materijala poljoprivrednog bilja: žita, industrijskog (repa, uljarice, predivo i drugo bilje) i krmnog bilja i krompira, priznavanje sorti, upis sorti u Registar sorti poljoprivrednog bilja i druga pitanja od značaja za proizvodnju i promet sjemenskog materijala. Na proizvodnju, stavljanje u promet, uvoz i priznavanje sorti genetički modifikovanog sjemenskog materijala primjenjuju se i odredbe zakona kojima se uređuju genetički modifikovani organizmi.

Zakonom o genetički modifikovanim organizmima ("Sl. list CG", br. 22/08) uređuju se uslovi za upotrebu genetički modifikovanih organizama i proizvoda koji sadrže, sastoje se ili su dobijeni od GMO, njihovu upotrebu u zatvorenim sistemima i namjerno uvođenje u životnu sredinu, kao i stavljanje u promet, rukovanje, prevoz, pakovanje, tranzit preko teritorije Crne Gore, obilježavanje, preradu i mjere za sprječavanje i otklanjanje štetnih efekata.

Zakon o identifikaciji i registraciji životinja („Sl. list RCG”, br. 48/07 i "Sl. list CG", br. 73/10 i 48/15) uređuje način identifikacije i registracije životinja. Registracija je obavezna za sva gazdinstva na kojima se uzgajaju ili drže životinje, dok je identifikacija životinja obavezna za domaće životinje koje se uzgajaju na gazdinstvima, odnosno farmama, kao i za druge životinje. Identifikacija domaćih i drugih životinja vrši se radi poboljšanja kontrole zdravstvenog stanja životinja, suzbijanja i iskorijenjivanja bolesti životinja, poboljšanja kontrole prometa domaćih i drugih životinja, obilježavanja goveđeg mesa i mesa drugih životinja u cilju praćenja lanca ishrane, kontrole uvoza i izvoza, kontrole rezidua i dobrobiti životinja.

Zakon o bezbjednosti hrane ("Sl. list CG", br. 57/15) propisuje uslove za bezbjednost hrane i hrane za životinje, obaveze i odgovornosti subjekata u poslovanju hranom i hranom za životinje, uključujući i tradicionalne proizvode, kao i druga pitanja od značaja za bezbjednost hrane i hrane za životinje, radi zaštite života i zdravlja ljudi, životne sredine, potrošača i efikasnog funkcionisanja tržišta. Primjenjuje se na sve faze proizvodnje, prerade i distribucije hrane i hrane za životinje, a ne primjenjuje se na: primarnu proizvodnju hrane ili hrane za životinje za sopstvenu upotrebu u domaćinstvu; pripremu, pakovanje ili skladištenje hrane koja služi za sopstvenu upotrebu u domaćinstvu ili hrane za životinje koja služi za ishranu životinja za proizvodnju hrane za sopstvenu upotrebu u domaćinstvu.

Zakonom o slatkovodnom ribarstvu i akvakulturi ("Sl. list CG", br. 17/18) uređuje se način korišćenja, zaštite, očuvanja i ulova riba, rakova, školjki, žaba i drugih živih vodenih organizama u ribolovnim vodama, uslovi za akvakulturu i druga pitanja od značaja za slatkovodno ribarstvo.

Zakonom o zaštiti dobrobiti životinja ("Sl. list CG", br. 14/08 i 47/15) uređuju se prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica za zaštitu dobrobiti životinja koje se uzgajaju ili drže za proizvodnju od nepotrebnog bola, patnje ili povreda, zaštite pri usmrćivanju, klanju i prevozu, pri obavljanju zahvata na životinjama i vršenju eksperimenata, kao i druga pitanja od značaja za dobrobit životinja.

Zakonom o duvanu ("Sl. list CG", br. 48/08, 76/08 i 42/15) uređuje se proizvodnja, obrada i promet duvana, proizvodnja i promet duvanskih proizvoda kao i druga pitanja od značaja za proizvodnju i promet duvana i duvanskih proizvoda.

Zakon o morskom ribarstvu ("Sl. list CG", br. 56/09 i 47/15) propisuje da je morsko ribarstvo upravljanje živim resursima mora, a obuhvata ulov, sakupljanje i zaštitu riba i drugih morskih organizama na principima održivog razvoja, u ribolovnom moru Crne Gore. Zakonom se uređuje i marikultura.

Zakonom o stočarstvu ("Sl. list CG", br. 72/10 i 48/15) uređuju se način i uslovi gajenja domaćih životinja, način donošenja i sprovođenja odgajivačko-seleksijskog programa, očuvanje genetske varijabilnosti, promet priplodnih životinja i genetičkog materijala, prava i obaveze subjekata u stočarstvu i druga pitanja od značaja za stočarstvo. Primjenjuje se na gajenje: goveda, bivola, ovaca, koza, kopitara, svinja, živine, krznašica, kunića i pčela.

Zakonom o jakim alkoholnim pićima ("Sl. list CG", br. 3/23) uređuju se uslovi za proizvodnju i stavljanje u promet jakih alkoholnih pića i druga pitanja od značaja za

proizvodnju i promet jakih alkoholnih pića. Ne primjenjuje se na jaka alkoholna pića koja fizičko lice proizvodi za sopstvene potrebe.

Donijeti su i zakoni o potvrđivanju sporazuma:

- Zakon o ratifikaciji Međunarodne konvencije o zaštiti bilja ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 8/08);
- Zakon o potvrđivanju Sektorskog sporazuma između Vlade Crne Gore i Evropske komisije kojim se utvrđuju pravila za upravljanje i sprovođenje finansijske podrške Unije Crnoj Gori u okviru instrumenta pretpristupne podrške za oblast politike "Poljoprivreda i ruralni razvoj" - IPARD III ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 1/23).
- Zakon o potvrđivanju Sporazuma o osnivanju Međunarodnog fonda za poljoprivredni razvoj - IFAD ("Sl. list CG - Međunarodni ugovori", br. 13/2014).

Uredba o uslovima, načinu i dinamici sprovođenja mjera agrarne politike za 2023. godinu – Agrobudžet („Službeni list CG", br. 25/23) utvrđuje uslove, način i dinamiku sprovođenja mjera agrarne politike za tržišno-cjenovnu politiku, politiku ruralnog razvoja, poslove od javnog interesa, socijalne transfere pojedincima, mjere u oblasti bezbjednosti hrane, veterine i fitosanitarnih poslova i mjere u oblasti ribarstva. Sredstva predviđena u Budžetu u ukupnom iznosu od 44.725.016,90€ odnose se na:

- 1) razvoj poljoprivrede, ruralni razvoj i ribarstvo 42.429.016,90€;
- 2) sprovođenje mjera bezbjednosti hrane i hrane za životinje 400.000,00€;
- 3) sprovođenje mjera zdravstvene zaštite životinja 1.700.000,00€;
- 4) sprovođenje fitosanitarnih mjera 196.000,00€.

Poljoprivredno zemljište u Crnoj Gori obuhvata 257.000 ha, dok šumsko zemljište pokriva 827.000 ha.¹¹ Prema preporukama Organizacije za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (UN FAO), Crna Gora je prihvatila prilagodljiv set poljoprivrednih tehnika, praksi i sertifikata za brendiranje tržišta kao što su dobre poljoprivredne prakse (GAP), organska/biodinamička poljoprivreda, konzervaciona poljoprivreda i srodne tehnike, a protokoli za snabdijevanje hranom predstavljaju različite oblike „zelene poljoprivrede”.

Agrarna politika Crne Gore sprovodi se u skladu sa Strategijom čije ciljeve preuzima Zakon i daje im neophodnu pravnu formu. Ukupna agrarna politika razvrstava se u četiri osnovne grupe: tržišno-cjenovnu, politiku ruralnog razvoja, poslove od javnog interesa i socijalne transfere seoskom stanovništvu. U oblasti tržišno - cjenovne politike glavni vid podrške proizvodnji su direktna plaćanja po grlu u stočarskoj i po hektaru površine u biljnoj proizvodnji. Značajno mjesto u agrarnoj politici ima politika ruralnog razvoja koja se sprovodi kroz četiri osnovne grupe mjera. Prva grupa (osovina) usmjerena je na

¹¹ <https://www.fao.org/countryprofiles/index/en/?iso3=MNE>

jačanje konkurentnosti proizvođača hrane prije svega kroz podršku investicijama u primarnoj proizvodnji i prerađivačkoj industriji, zatim investicijama za sprovođenje zemljišne politike, podršku uvođenju međunarodnih standarda i organizovanju i međusobnom povezivanju proizvođača. Druga grupa (osovina) odnosi se na održivo gazdovanje resursima, gdje se predviđa podrška za razvoj područja sa organičenim mogućnostima za poljoprivredu i agroekološke mjere. U trećoj grupi (osovini) su mjere podrške kvalitetu života na selu (izgradnja seoske infrastrukture i program obnove sela) i širenju ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima bilo u vidu dodatnih djelatnosti na poljoprivrednim gazdinstvima ili kao podrška preduzetništvu, razvoju malih preduzeća i raznih vidova turizma. Četvrta grupa mjera ruralnog razvoja treba da afirmiše i podržava lokalne zajednice i lokalne grupe u izradi i implementaciji njihovih strategija i razvojnih projekata. Treća komponenta agrarne politike odnosi se na finansijsku podršku sprovođenju poslova od javnog interesa: savjetodavni poslovi, stručni poslovi u stočarstvu i biljnoj proizvodnji, podrška istraživanjima, analizama i obrazovanju u poljoprivredi, uz definisana pravila na osnovu kojih će se moći ostvarivati podrška za sprovođenje poslova od javnog interesa. Četvrta komponenta agrarne politike odnosi se na socijalne transfere porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima i olakšice za plaćanje doprinosa za obavezno socijalno osiguranje poljoprivrednika.

Uvođenje sertifikata relevantnih za zaštitu biodiverziteta se odvija u sektorima poljoprivrede, turizma i šumarstva. Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja je 2005. godine opredijelilo sredstva za formiranje nacionalnog sertifikacionog tijela. Od strane Zadružnog saveza Crne Gore, a uz podršku Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja, osnovana je „Monteorganica“ - društvo za vršenje kontrole i izdavanje sertifikata iz organske poljoprivrede.

Podršku farmerima na terenu, kroz davanje stručnih savjeta, preporuka i uputstava, pružaju Savjetodavna služba za biljnu proizvodnju i Služba za selekciju stoke.

Održivi razvoj poljoprivrede i ruralnih područja sve više zahtijeva da bude zasnovan na znanju. To podrazumijeva jačanje obrazovne komponente, istraživanja usmjerenih u rješavanje razvojnih izazova i problema, kao i izradu brojnih analiza koje su osnov za definisanje i implementaciju agrarne politike i ocjenu njenih efekata. Reforme i prilagođavanje Zajedničkoj poljoprivrednoj politici (CAP) EU još više nameće potrebu snažne institucionalne podrške koju nije moguće obezbijediti bez jačanja kadrova i istraživačko-razvojne funkcije. Stanje u Crnoj Gori iskazuje deficite u naučno-razvojnom sektoru, koji u znatno većoj mjeri treba da podržava razvoj poljoprivrede i izvođenje politike kompatibilne sa CAP, pogotovo na području ruralnog razvoja. Poseban je deficit u oblasti ekonomskih analiza i uspostavljanja efikasnog monitoringa za sprovođenje agrarne politike. Zato treba nastaviti i jačati podršku obrazovanja deficitarnih kadrova u poljoprivredi, kao i podršku za ciljna istraživanja i razvojne projekte.

Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove vrši monitoring i sprovodi mjere iskorjenjivanja vrsta štetnih po poljoprivredne sorte i alergena. Uprava kontroliše i drveni materijal za pakovanje porijeklom iz Kine koji predstavlja fitosanitarni rizik za unošenje veoma štetnih organizama *Bursaphelenchus xylophilus*, *Monochamus sp.*,

Anoplophora glabripennis i *Anoplophora chinensis*. Fitosanitarni inspektori na mjestima unošenja vrše zdravstveni pregled drvnog materijala za pakovanje koji nosi robe definisane propisom (mermer, granit, kamen i dr.), a koji predstavlja najveći fitosanitarni rizik. Nakon zdravstvenog pregleda od strane fitosanitarnog inspektora, drveni materijal za pakovanje koji nije bio propisno označen u skladu sa ISPM 15 se uništava spaljivanjem.

U sprovođenju agrarne politike postoje brojni izazovi. Kao neki od njih prepoznaju se: prilagođavanje pravnih i institucionalnih okvira zahtjevima EU, osposobljavanje i obuka farmera za podnošenje zahtjeva za direktnu podršku i za ispunjavanje brojnih EU standarda koji su vezani za očuvanje životne sredine i bezbjednost hrane, zaštitu i dobrobit životinja, obezbjeđivanje pomoći i podrške poljoprivrednim proizvođačima i proizvođačkim organizacijama u pripremi i kandidovanju projekata za IPARD podršku, loša seoska infrastruktura (lokalni putevi, voda, u nekim područjima i struja) koja je karakteristična za mnoga ruralna područja u Crnoj Gori, posebno u udaljenim planinskim područjima i negativno utiče na ekonomski i socijalni status ruralnih područja i doprinosi depopulaciji sela (gubitak kapitalnog resursa i nastavak devastacije), nizak stepen iskorišćenosti poljoprivrednih površina u proizvodne svrhe (cca 5 odsto, a u razvijenim zemljama zapada 95 do 100 odsto), prepolovljenost obima proizvodnje hrane u odnosu na period prije devedesetih godina prošlog vijeka i visoki stepen zavisnosti od uvoza hrane i nizak stepen izvoznih mogućnosti, nedostatak zemljišne politike, usitnjenost parcela - prosječne veličine od oko 3,50 ha, nizak nivo produktivnosti rada u stočarstvu (cca 2 800 litara mlijeka po muškom grlu godišnje, naspram regiona 3 500 – 4000 i Evrope 6 500), zanemarenost koncepta regionalnog razvoja u ovoj oblasti, pri čemu nema ni elementarnih podataka o strukturi poljoprivrednih gazdinstava po reonima (pet agroekoloških reona), agrarna politika nije prilagođena specifičnostima regiona; nizak nivo upravljanja procesima na nivou poljoprivrednih gazdinstava, neodgovorno upravljanje resursima (zemlja, voda, šume) i slaba iskorišćenost vode u proizvodne svrhe; neshvatanje uloge koncepta institucionalnog razvoja poljoprivrede i seoske privrede, izraženo centralističko upravljanje razvojem poljoprivrede i selom; nedostatak koncepta i mjera za razvoj seoskog turizma; zanemarenost važnosti koncepta udruživanja poljoprivrednih gazdinstava; konceptijski neriješeno pitanje finansiranja kako tekuće proizvodnje tako i investicionog razvoja, nizak stepen primjene mehanizacije i novih tehnologija, nezadovoljavajući obim proizvodnje po jedinici gazdinstva (koja su uglavnom mala i usitnjena), kao i u neorganizovanosti i nepostojanju čvrstih oblika povezivanja svih aktera u proizvodnom lancu. Nivo standarda kvaliteta (higijenskih i ekoloških) potrebno je dalje unapređivati, kao i infrastrukturu u pojedinim ruralnim područjima. Na razvoj poljoprivrede negativno utiče i nepovoljna starosna i socijalna struktura u ruralnim područjima, slaba promocija i marketing proizvoda, nedostatak adekvatnih skladišnih kapaciteta, nedovoljna povezanost sa sektorom turizma, nedovoljan stepen primjene dobre poljoprivredne prakse, kao i sezonalni karakter poljoprivredne proizvodnje.

Potreba da se prehrani sve veći broj ljudi dovodi do pritiska na raspoloživost prirodnih resursa i značajno utiče na životnu sredinu.

2.8.5. Biodiverzitet

Biodiverzitet društvu pruža mnoge nezamjenjive usluge. Izuzev direktne koristi, biodiverzitet nam obezbjeđuje i mnoge indirektno koristi koje su u tijesnoj vezi sa blagostanjem ljudske populacije. Stoga je i spriječavanje gubitka biodiverziteta prepoznato kao važan cilj za postizanje UN Milenijumskih razvojnih ciljeva (MDG 7, Target 7b). Crna Gora je zemlja sa velikim biodiverzitetom vrsta i staništa, ali zaštita biodiverziteta i prirodnih resursa nije adekvatna. Programi monitoringa ukazuju na opasnost od gubitka staništa i vrsta. Biodiverzitet i ekosistemi obezbjeđuju slatku vodu, čist vazduh i hranu, omogućavaju adaptaciju na klimatske promjene i smanjenje rizika od katastrofa. Međutim, ovi aspekti biodiverziteta i servisi ekosistema rijetko se uzimaju u obzir pri izradi opštih politika. Ključni prioriteti su: zaustavljanje gubitka biodiverziteta, integrisanje ciljeva Strategije EU o biodiverzitetu za 30% zaštićenih područja i 10% strogo zaštićenih područja, rad na očuvanju biodiverziteta i servisa ekosistema, kao i obnova ekosistema, transponovanje i sprovođenje Direktive o divljim pticama i Direktive o staništima, inkorporiranje svih ovih elemenata u Strateški plan Zapadnog Balkana za biodiverzitet do 2030. godine. Bogatstvo biodiverziteta i prirodnih ekosistema veoma su vrijedni za lokalne zajednice. Značajni su pritisak i uticaj na prirodu usljed razvoja urbanih sredina, izgradnje novih puteva, brana, nelegalnog lova i neodrživih praksi u šumarstvu. Trend izgradnje saobraćajnica stvara sve veći pritisak na prirodu i dovodi do rizika od fragmentacije staništa. Zaštita i koordinisano održivo upravljanje prekograničnim skupinama zaštićenih područja i zelenim koridorima od ključnog su značaja za dugoročnu održivost ekološke povezanosti u regionu.

Eko-označavanje je izuzetno važno. Pored eko oznake za organsku proizvodnju, postoje i sertifikati u oblasti turizma koji uključuju Travelife i EU Ecolabel. EU Ecolabel – Ekološki znak Evropske unije/EU Eko znak – smatra se vodećom ekološkom oznakom u Evropi. Ova šema je upostavljena 1992. godine Uredbom Evropske komisije. Eko sertifikat Zeleni ključ (Green key), predstavlja jedan od vodećih standarda ekološke odgovornosti i održivog razvoja u okviru turističke industrije, propisan od strane Fondacije za ekološku edukaciju (FEE). Program Zeleni ključ je povezan sa ciljevima održivog razvoja UN do 2030. godine i čini najrasprostranjeniju internacionalnu ekološku oznaku.

U sektoru šumarstva sprovodi se mjera uključivanje drvnih proizvoda u zelene javne nabavke. Strategija za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva za period 2021-2025 s Akcionim planom održive i zelene javne nabavke prepoznaje kao važan aspekt. Zelene javne nabavke su važna alatka za postizanje ciljeva politike održivog razvoja i zaštite životne sredine koji su vezani za klimatske promjene, korišćenje resursa i održivu proizvodnju i potrošnju – posebno kad se uzme u obzir značaj potrošnje roba i usluga od strane javnog sektora. Cilj politike zelenih nabavki je podsticanje naručilaca za primjenu troškova životnog ciklusa u postupcima javnih nabavki, radi obezbjeđenja ekološki prihvatljivijih energetski efikasnijih roba, a shodno aktuelnim trendovima i standardima (zelene nabavke, društveno odgovorne nabavke, inovativne nabavke,

elektronske nabavke, podrška MSP i dr.), a na taj način će se doprinijeti održivosti sistema javnih nabavki i ekonomije u cjelini.

Strateški okvir u ovoj oblasti čini **Nacionalna strategija biodiverziteta** koja je važila do 2020. Shodno Izveštaju o realizaciji Strategije veoma je nizak nivo mjera koje su u potpunosti realizovane, iako su se značajne aktivnosti realizovale kada je u pitanju istraživanje biodiverziteta i naponi da se proglase i uspostave nova zaštićena područja. Značajan nivo mjera nije realizovan.

Za zaštićena područja donose se **planovi upravljanja**. Usvojeni su: Plan upravljanja NP Lovćen 2021-2025; Plan upravljanja NP Skadarsko jezero 2021-2025; Plan upravljanja NP Prokletije 2021-2025; Plan upravljanja NP Durmitor 2021-2025; Plan upravljanja NP Biogradska gora 2021-2025. Planovi upravljanja za područja sa nižim nivoom zaštite uglavnom nedostaju. Primjera radi od 57 spomenika prirode, 29 nema ni imenovanog upravljača.¹²

Zakonski okvir u ovoj oblasti čine:

Zakon o zaštiti prirode ("Sl. list CG", br. 54/16 i 18/19) je osnovni zakon kojim se uređuje zaštita i očuvanje prirode uključujući, između ostalog, očuvanja i unapređivanja biološke raznovrsnosti i ograničavanja i sprječavanja negativnih uticaja na biodiverzitet. Ovaj zakon uvodi zabranu korišćenja prostora i prirodnih resursa i dobara na način kojim se, između ostalog, trajno narušava biološka raznovrsnost te utvrđuje da se zaštita biološke raznovrsnosti ostvaruje sprovođenjem mjera očuvanja biološke raznovrsnosti pri korišćenju prirodnih dobara i uređenju prostora, kao i zaštitom stanišnih tipova. Uvodi mjere za očuvanje vrsta, ekosistema, a definiše i osnivanje banke gena i načina korištenja genetskog materijala. Zakonom je predviđena i obaveza izrade Strategije biodiverziteta sa Akcionim planom kao jednog od osnovnih dokumenata zaštite prirode.

Zakon o stranim i invazivnim stranim vrstama biljaka, životinja i gljiva („Sl. list CG”, broj 18/19) transponuje međunarodne standarde u nacionalni dio informacionog sistema o stanju biodiverziteta u mjeri koja omogućava cjelovito sagledavanje problema i uvodi mehanizme za adekvatne načine sprečavanja unošenja i širenja stranih i invazivnih stranih vrsta biljaka, životinja i gljiva, radi ublažavanja i smanjivanja na najmanju moguću mjeru štetnog uticaja na biodiverzitet, usluge ekosistema i/ili zdravlje ljudi.

U okviru redovnog monitoringa na Tivatskim solilima, JP Morsko dobro je konstatovalo prisustvo par invazivnih vrsta i to: plavog raka (*Callinectes sapidus*), malog indijskog mungosa (*Herpestes auro punctatus*), Odonata- *Tritemis anulata*, azijska bubamara (*Coleoptera- Harmonia ahydris*) i parazitoidne Hymenoptera (*Sceliphron caementarium*). Takođe, za vrstu plavi rak realizovana je i aktivnost podizanja svijesti o ovoj vrsti u cilju ostvarivanja lova iste i korišćenja u ishrani što bi doprinijelo smanjenju brojnosti populacije. JP Nacionalni parkovi prikupljaju terenske podatke o distribuciji i stepenu

¹² <http://www.prirodainfo.me/Izvjestaji/PoBrojuImenovanihUpravljača>

invazivnosti pojedinih alohtonih biljnih vrsta duž sjeverne obale Skadarskog jezera, uključujući *Amorpha fruticosa*, *Glaedichia triacanthos*, *Xanthium strumarium*, *Ambrosia angustifolia*, *Ailanthus altissima*, *Egeria densa*, kao i na Ulcinjskoj solani.

Zakon o zaštiti morske sredine ("Sl. list CG", br. 73/19) transponovao je Direktivu 2008/56/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća kojom se uspostavlja okvir za djelovanje Zajednice u području politike životne sredine mora, Direktiva 2017/845/EU Evropskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive 2008/56/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća u pogledu okvirnog popisa elemenata koje treba uzeti u obzir pri pripremi strategija za zaštitu morske sredine i Odluka Komisije 2017/848/EU o utvrđivanju kriterijuma i metodoloških standarda o dobrom ekološkom stanju morske sredine.

Zakonom o nacionalnim parkovima ("Sl. list CG", br. 28/14 i 39/16) propisuje se zaštita, unaprjeđivanje i razvoj nacionalnih parkova, utvrđuju granice parkova, upravljač parkom. Utvrđeno je da se zaštita, unaprjeđenje i razvoj nacionalnih parkova obavlja na osnovu: Prostornog plana posebne namjene; Plana upravljanja i Godišnjeg programa upravljanja.

I određeni sektorski zakoni su direktno vezani za zaštitu komponenti biodiverziteta u sektorima iz oblasti šumarstva, poljoprivrede, ribarstva i lovstva (npr: Zakon o šumama utvrđuje da se zaštita šuma, između ostalog, ostvaruje očuvanjem i unaprjeđenjem biološke raznovrsnosti šuma, a Zakon o morskom ribarstvu i marikulturi da se riba i drugi morski organizmi, kao i biodiverzitet mora moraju štiti od ugrožavanja njihove vitalne životne sredine i prekomjernog iskorištavanja).

Kao izazovi u ovoj oblasti prepoznaju se: ograničeni kapaciteti ljudskih resursa u državnim institucijama koji rade na uspostavljanju mreže NATURA 2000, kako u smislu broja službenika tako i eksperata koji se bave ovim pitanjem, kompatibilnost planiranja i integracija mjera za zaštitu prirode u druge sektorske planove i politike, intenzivna sječa šuma u pojedinim područjima, neadekvatno planiranje objekata u zaštićenim područjima, čija izgradnja često ne zadovoljava minimalne biološke standarde i narušava prirodni balans već narušenih prirodnih ekosistema, neadekvatna prostorno-planska dokumentacija, neodgovarajuća implementacija Strateške procjene uticaja na životnu sredinu (SEA) i Procjene uticaja na životnu sredinu (EIA), mehanizam kontrole integracije mjera iz strateških procjena uticaja i integracije mjera iz rješenja o smjernicama i uslovima zaštite prirode i usaglašavanja u planskim i strateškim dokumentima nije jasno definisan, upravljanje uspostavljenim zaštićenim područjima u moru, ilegalni lov divljih životinja, posebno ptica (najčešće zabranjenim sredstvima), nepotpuna primjena odredaba Krivičnog zakonika i niska stopa kažnjivosti lica koja su počinila krivična djela protiv prirode, kolizija između Zakona o planiranju prostora i izgradnji objekata (ne prepoznaje kao vrstu prostorno-planske dokumentacije Prostorni plan posebne namjene) i Zakona o nacionalnim parkovima (osnova upravljanja je

donošenje Prostornog plana posebne namjene), sve lokalne samouprave nemaju usvojene obavezne Lokalne planove biodiverziteta.

3. Procjena finansijskog okvira za sprovođenje Zelene Agende

Iako je integracija održive ekonomije biodiverziteta u glavne tokove nacionalnih i sektorskih politika, strategija i planova opisno uključena, analiza strateških dokumenata pokazuje da ova dokumenta ne sadrže detaljan opis mjera za finansiranje očuvanja biodiverziteta. Izuzetak su Nacionalna strategija biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016–2020. godina i Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2015-2020. godina u kojoj se navodi da će se obnova, očuvanje i jačanje ekosistema koji zavise od poljoprivrede ostvariti kroz očuvanje i održivo korišćenje genetskih resursa u poljoprivredi, podrške održivom korištenju planinskih pašnjaka i podrške razvoju organske proizvodnje, ali bez informacija o finansijskim mjerama ovih vidova podrške. Knjiga-vodiča o održivom finansiranju biodiverziteta, ekosistema i zaštićenih područja na Zapadnom Balkanu predstavlja analizu i predlog generalnih potencijalnih mehanizama koji mogu poslužiti za odabir modela finansiranja biodiverziteta i zaštite prirode iz javnih finansija u pojedinim zemljama regiona Zapadnog Balkana.

Procjenu finansijskog okvira za sprovođenje Zelene Agende je izuzetno teško dati na samom početku implementacije. Shodno informacijama dobijenim od strane relevantnih institucija zvanična procjena nije urađena.

Kako su obaveze po NEAS-u procijenjene cca 1,42 milijarde €, sigurno je da su troškovi implementacije Zelene Agende znatno veći. Primjera radi Bosna i Hercegovina je procijenila da joj je potrebno za elektroenergetiku 8,98 milijardi KM (cca 459 milijardi €), multidisciplinarni pristup 1 milijarda KM (cca 511 miliona €), šumarstvo 105 miliona KM (cca 53 miliona €), poljoprivreda 110 miliona KM (cca 56 miliona €), otpad 326 miliona KM (cca 167 miliona €), daljinsko grijanje 775 miliona KM (cca 396 miliona €), transport 2,38 milijardi KM (cca 1,22 milijardi €), građevinarstvo 4,17 milijardi KM (cca 2,13 milijardi €).¹³

NEAS je obuhvatao aproksimativnu procjenu troškova potrebnih za njegovu realizaciju. Ekonomska i finansijska analiza Strategije sa AP-om pokazala je da će ukupni troškovi usklađivanja sa standardima EU do 2035. godine iznositi 1,42 milijarde eura, kojom se ujedno definišu izvori i modeli finansiranja.

¹³ http://ppipo.bdbih.gov.ba/data/dokumenti/pdf/NDC_BiH_Mapu_puta_i_akcijski_plan_Nacrt-april_2020.pdf, str.31

Shodno Procjeni za implementaciju Akcionog plana za završna mjerila za Poglavlje 27, za period 2021-2025. potrebno je izdvojiti sredstva u iznosu od 482.996.838 €.

Struktura izvora finansiranja sadrži sljedeće izvore:

1. državni budžet (45%) koji obuhvata sljedeću strukturu: tekući budžet (9.443.091 € - 4% ukupnih budžetskih sredstava), kapitalni budžet (39.071.637 € - 18% ukupnih budžetskih sredstava), krediti (161.243.700 € - 75% ukupnih budžetskih sredstava – EIB, Svjetska banka, KfW, EBRD i druge banke uključene u projekte vodosnabdijevanja i otpadnih voda) i jedinice lokalne samouprave (5.935.345 € - 3%);
2. ulaganja javnih preduzeća (5%), prvenstveno u projekte u oblasti upravljanja komunalnim otpadnim vodama (aktivnost 4.32);
3. ulaganja iz sredstava pretpristupne podrške – IPA (15%), gdje svakako treba dodati i sredstva iz Zelene agende za Zapadni Balkan, čija struktura još uvijek nije poznata, ulaganja drugih donatora (4%) poput UNDP-ja, GEF-a, Svjetske banke i dr.
4. ulaganja privrednih društava (31%) gdje će se takođe jedan dio tih sredstava obezbjeđivati povlačenjem kredita kod komercijalnih banaka.¹⁴

3.1. Zahtjevi i procedure: procesi u okviru sprovođenja Zelene Agende koje treba nadgledati

Za sprovođenje Zelene Agende neophodan je kontinuirani monitoring. Prije svega potrebno je nadgledati proceduru uspostavljanja prakse obilježavanja „zelenih” rashoda u budžetu, na osnovu prethodno transparentno definisane metodologije, sa ciljem da se „zeleni” rashodi učine vidljivijim i da se omogući adekvatnije izvještavanje o izvršenju budžeta; definisanje kriterijuma za upravljanje javnim ulaganjima koje će prioritizovati projekte od značaja za Zelenu Agendu, kao i da se na srednji rok omogući uspostavljanje sistema za analizu i ocjenjivanje mogućnosti za ublažavanje efekata klimatskih promjena i prilagođavanje na njih, kao i ostvarivanje drugih „zelenih” ciljeva, na nivou projekata i projektnih alternativa.

¹⁴ Finansijske procjene Akcionog plana za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 - Životna sredina i klimatske promjene, Đurović, prof. dr. G.

Potreban je kontinuirani monitoring usklađivanja međuresornog strateškog okvira (horizontalno i vertikalno), kao i usklađivanje zakonskog okvira sa EU Acquis Communautaire-om; pojedinačnih aktivnosti koje proističu iz Akcionog plana za implementaciju Zelene Agende; za uspostavljanje i sprovođenje procedure zelenih javnih nabavki; nadzor lokalnih pilot projekata koji proističu iz Zelene Agende; uključivanje OCD-a, medija, stručne i naučne javnosti.

Radi uspostavljanja efikasnog sistema praćenja sprovođenja ove Deklaracije potrebno je:

1. Međusektorsko upravljanje i integracija zelene niskokarbonske tranzicije u svim sektorima. Isto se može postići reformom javne uprave, upravljanjem javnim finansijama, programom ekonomske reforme i mobilizacijom sopstvenih resursa.
2. Izraditi programe i preduzeti neophodna djelovanja za povećanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje Zelene Agende za Zapadni Balkan za praćenje, unapređenje i izvršenje usklađivanja sa obavezama u oblasti zaštite životne sredine i obezbjeđivanje efektivnih mehanizama za učešće javnosti, pristup informacijama, pristup pravdi u oblasti zaštite životne sredine i izvještavanje o životnoj sredini;
3. Aktivno učestvovati u aktuelnim panevropskim mrežama, Horizontu 2020, regionalnim organizacijama, makroregionalnim strategijama i drugim relevantnim inicijativama;
4. Izraditi plan za aktivnosti specifične za određenu ekonomiju i regionalne aktivnosti podizanja svijesti u oblasti svih pet stubova, uključujući održavanje Zelene agende za zapadni Balkan u reformama sistema obrazovanja
5. U narednom periodu je neophodno nastaviti rad na transpoziciji pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena, jačanju kapaciteta na nacionalnom i lokalnom nivou za primjenu propisa u ovoj oblasti, sprovođenju projekata kojim će se doprinijeti unapređenju stanja životne sredine i zdravlja građana u skladu sa standardima EU;
6. Nevladin sektor je ključni partner Vlade Crne Gore u procesu kreiranja i sprovođenja javnih politika, uključujući promovisanje i sprovođenje procesa evropskih integracija, informisanja građana o EU i njoj pretpristupnoj podršci, sprovođenja projekata i programa u različitim oblastima javnog interesa na putu integracija Crne Gore u Uniju;
7. Ministarstvo javne uprave konstantno treba da unapređuje saradnju sa NVO sektorom u procesu kreiranja i sprovođenja javnih politika, sprovodi inter-resornu koordinaciju u ovoj oblasti, kao i praćenje realizacije budžetske podrške za NVO sektor;
8. Učešće NVO u radnim tijelima državne uprave i u sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija je neophodno jer doprinosi demokratizaciji društva i razvoju kritičke misli;

9. Neophodno je jačati saradnju NVO i Ministarstva evropskih poslova u procesu evropskih integracija i NVO i Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma radi potpune i uspješne implementacije Zelene Agende.

Stalno praćenje je potrebno obezbijediti za sljedeće parametre: ukupne emisije GHG, intenzitet emisija, broj sektorskih politika koje uključuju adaptaciju na klimatske promjene, finansiranje adaptacija i mitigacija klimatskih promjena, stepen sprovođenja u pogledu električne energije, obnovljive energije i gasa, transponovanje relevantnog pravnog okvira EU u oblasti saobraćaja, implementacija zahtjeva u ovoj oblasti; domaću potrošnju materijala po glavi stanovnika, produktivnost resursa, generisanje otpada, godišnje ambijentalne vrijednosti PM, SO₂, NO_x, godišnje emisije iz velikih postrojenja za sagorijevanje, godišnje emisije NH₃, NMVOC, procenat stanovništva priključen na sistem javnog vodosnbdijevanja, procenat stanovništva priključen na postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda; koncentracija nitrita u podzemnim vodama, vještačke površine zemljišnog pokrivača po glavi stanovnika, po tipu zemljišta; udio površine pod organskim uzgojem po glavi stanovnika, udio površina u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji na kojoj se smanjuje upotreba pesticida; srednja vrijednost sadržaja organskog ugljenika u poljoprivrednom zemljištu, proizvodnja obnovljive energije iz poljoprivrede, emisije GHG iz poljoprivrede, broj gazdinstava/preduzeća za preradu hrane koja dobijaju (IPARD) podršku za usklađivanje sa standardima higijenskih uslova i dobrobiti životinja, broj proglašanih kopnenih i morskih zaštićenih i očuvanih područja uključujući druge učinkovite mjere očuvanja, potencijalna područja mreže Natura 2000 i ekološke mreže i odnos sa svim ekonomijama, indeks zaštićenosti vrsta, učinkovitost upravljanja zaštićenim područjima, programi za oporavak vrsta, područja obnovljenih šumovitih pejzaža, fenologija odabranih biljnih i životinjskih vrsta, donošenje i implementacija Strategije biodiverziteta sa Akcionim planom.

3.2. Javne konsultacije: procedure i doprinos donošenju odluka, mogućnost pojednostavljenja za širu javnost

Od izuzetnog je značaja uključivanje javnosti u proces donošenja odluka. Donosioci odluka treba da postave implementaciju Akcionog plana za Zelenu Agendu visoko na listi prioriteta. Shodno zvaničnim dokumentima, strateškim smjernicama, programima rada Vlade, budžetskim izdvajanjima za ulaganje u životnu sredinu može se zaključiti da je ozbiljan rad pred nama. Sve aktivnosti treba sprovoditi u transparentnim procesima, poštujući obavezu sprovođenja javne rasprave i širokog kruga konsultacija. Dosadašnje iskustvo je pokazalo da je neophodno unaprijediti rad na uključivanju organizacija civilnog društva u proces pravične javne rasprave. Takođe, uključivanje građana i njihovo informisanje o ciljevima, potrebama i aktivnostima koje njihovi nadležni organi sprovode kako bi ostvarili sveobuhvatnu ekološku transformaciju na osnovu Zelene Agende je od izuzetne važnosti za punu implementaciju zahtjeva iz Agende. Na taj način građani doprinose postizanju većih standarda u ovoj oblasti, blagovremeno su informisani o ostvarenom napretku i upoznati sa ciljevima Zelene Agende što ih dodatno motiviše da se lično angažuju i doprinesu zajedničkom cilju kroz promjene ponašanja, podizanje svijesti unutar sopstvenog okruženja i doprinos postizanju zajedničkih ciljeva zaštite

životne sredine i odgovora na klimatske promjene. Njihov doprinos može biti izuzetan i kod: korišćenja alternativnih izvora energije, postavljanjem izolacije na kućama, upravljanju energijom i boljom efikasnošću, rješenjima alternativnog i kolektivnog prevoza, smanjenjem generisanja otpada, odvajanjem i recikliranjem otpada, promjenama obrazaca potrošnje, što sve zajedno dovodi do smanjenja ekološkog otiska.

4. Faktori koji utiču na implementaciju

4.1. Stepen političkog opredjeljenja u zemlji

Crna Gora je opredijeljena evropskim integracijama i zajedništvo sa EU je jasan znak strateške orijentacije. Međutim, duboka polarizacija između nove vladajuće većine i opozicije bila je uporno prisutna tokom 2020. godine, a pojačala se u post-izbornom periodu. Zategnuti odnosi i nepovjerenje predstavljali su podsticaj za česte eskalacije i dalje pogoršavanje političkih podjela i unutar vladajuće većine. Parlamentarni izbori doveli su do promjene u vladajućoj koaliciji i transformisali dinamiku između državnih organa, te pokazali potrebu da se pronade ravnoteža u novoj političkoj situaciji, uključujući i pitanja vezana za vjerske zajednice i etnicitet, koja su dominirala političkom agendom tokom izvještajnog perioda. Trvenja između izvršne i zakonodavne grane vlasti usporila su rad na reformama.¹⁵

Shodno Deklaraciji iz Brda, iz oktobra 2021. godine, kao važan dio evropskog puta ocjenjuje se saradnja u oblasti zajedničke vanjske i sigurnosne politike i ostvarivanje konkretnog i održivog napretka ka potpunom usaglašavanju sa vanjskopolitičkim stajalištima EU, uključujući platforme prilikom učešća u međunarodnim forumima i postupati u skladu s time.

Kako je, u skladu sa Zelenim planom, Zelena agenda ključni pokretač tranzicije ka modernim, karbonski neutralnim ekonomijama koje su otporne na klimatske promjene i efikasno iskorištavaju resurse za otključavanje potencijala kružne ekonomije, borbu protiv zagađenja i bolje upravljanje otpadom, neophodno je da ovi zahtjevi imaju jasnu podršku političkih struktura u zemlji kako bi se obezbijedilo jasno i nedosmisleno sprovođenje Akcionog plana za Zelenu Agendu. Uspješno sprovođenje zahtijeva snažnu posvećenost od strane čitavog regiona. Napore treba fokusirati na pravovremenu i efikasnu tranziciju od ugljenika kroz upotrebu goriva iz obnovljivih izvora ili goriva sa smanjenim emisijama ugljenika. Trebalo bi dati prioritet energetske sigurnosti, uključujući diverzifikaciju izvora i puteva. Jedino na taj način će EU nastaviti podržavati regiju u implementaciji Zelene Agende i razvoju politike određivanja cijene ugljenika s

¹⁵ Evropska komisija (2021), "Izvještaj za Crnu Goru za 2021. godinu"

obzirom na mehanizam EU za prekogranično prilagođavanje emisija CO₂, uključujući i tehničku i finansijsku pomoć.¹⁶

4.2. Budžet i resursi

Finansiranje zaštite životne sredine uključujući i zaštitu prirode u Crnoj Gori realizuje se sredstvima Budžeta Crne Gore koja se alociraju preko ministarstva nadležnog za poslove zaštite životne sredine (Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma) i Agencije za zaštitu životne sredine, JP Nacionalni parkovi, JP Morsko Dobro, drugih institucija i namjenskih fondova (Fond za zaštitu životne sredine), kao i budžeta lokalnih samouprava, zatim sredstava koja se mogu obezbijediti kroz mnogobrojne bilateralne i multilateralne sporazume i donacije. U najvećem obimu sredstva se obezbjeđuju iz pretpristupnih fondova EU u procesu EU integracija.

Kroz programski i kapitalni budžet, utvrđuju se sredstva za svaku budžetsku godinu sa projekcijom planiranja sredstava za narednu godinu.

Finansiranje zaštićenih područja se realizuje kroz obavljanje djelatnosti JP Nacionalni parkovi Crne Gore i subvencijama iz sredstava budžeta, naknada od korišćenja zaštićenih područja, korišćenja prirodnih resursa, prihoda ostvarenih iz turizma, donacija i drugih izvora.

Iz Budžeta se finansiraju projekti iz oblasti životne sredine, projekti za ustanovljavanje ekološke mreže, praćenje stanja određenih divljih vrsta flore i faune, izradu planova upravljanja, izradu crvenih knjiga i crvenih listi ugroženih biljnih i životinjskih vrsta i dr.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede izradilo je IPARD III program za koji je Evropska komisija opredijelila sredstva za njegovu realizaciju. Kroz IPARD program podržava se razvoj sektora poljoprivrede, a od agroekoloških mjera izuzetno je značajna organska proizvodnja.

Pored IPA fondova EU, Crna Gore obezbjeđuje sredstva podrške projektima u oblasti životne sredine, energetike, saobraćaja i poljoprivrede i putem donacija, kredita, sredstava međunarodne pomoći i sredstvima iz instrumenata, programa i fondova UN-a i međunarodnih organizacija, poput Globalnog fonda za životnu sredinu (GEF), Svjetske banke, Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj, Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID), Njemačke organizacije za tehničku saradnju (GIZ) i drugih. Izvori sredstava za finansiranje mogu biti posebni porezi (poput akciza).

¹⁶ Deklaracija iz Brda

Crna Gora učestvuje i u ciklusu Horizont 2020 (Horizon 2020) – okvirnom programu EU za istraživanje i inovacije.

Određene aktivnosti koje se odnose na ispunjavanje revidovanog nacionalno utvrđenog doprinosa za smanjenje GHG emisija moći će se financirati i sredstvima iz Zelenog klimatskog fonda u periodu 2021-2023. godine, u skladu sa Nacionalnim programom prioritarnih aktivnosti u oblasti ublažavanja i prilagođavanja na klimatske promjene. Ukupna vrijednost prioritarnih projekata je 176 miliona dolara, od čega bi ZKF trebalo da pokrije iznos od 75,4 miliona dolara, dok je za ostatak projektovano sufinansiranje.

Najveća ulaganja procijenjena su u oblasti kvaliteta voda (35%), a zatim u oblasti klimatskih promjena (18.1%), oblast industrijskog zagađenja (17,3%), oblast vazduha (12,1%), oblast otpada (11,2%), oblast zaštite prirode (3,2%).¹⁷

Kada je u pitanju **Zelena agenda za Zapadni Balkan** niže je dat pregled vodećih inicijativa vezanih za Akcioni plan i **moću instrumenata** u različitim podoblastima:

- **Vodeća inicijativa 4** – obnovljiva energija: Hidroenergetski sistem Piva u Crnoj Gori proširiće se i započeti izgradnja HE Komarnica.
- **Vodeća inicijativa 6** – talas obnove – Energetska efikasnost u zgradarstvu – obnova javnih i privatnih zgrada – dekarbonizacija javnog i privatnog fonda zgrada.
- **Vodeća inicijativa 9** – planirati povećanje iznosa bespovratnih sredstava za podršku privatnom sektoru na temelju Okvirnog sporazuma za ulaganja na Zapadnom Balkanu. 50 % sredstava EU-a za privatni sektor trebalo bi namijeniti inovacijama i zelenom rastu.
- **Vodeća inicijativa 9** – aktivirati pomoć za održivi preobražaj poljoprivredno-prehrambenih sistema ruralnog razvoja.

Ekonomsko-investicioni plan (EIP) EU i smjernice za sprovođenje Zelene Agende za Zapadni Balkan predviđaju znatan investicioni paket za mobilizaciju skoro 30 milijardi eura za region, a sastoji se od 9 milijardi eura u obliku grantova i 20 milijardi eura u investicijama, zahvaljujući finansijskoj poluzi novog Garancijskog instrumenta za Zapadni Balkan. Da bi se ostvario maksimalni učinak EIP-a, partneri sa Zapadnog Balkana trebaju odlučno sprovesti ekonomske i socijalne reforme i ojačati vladavinu prava. Plan namjerava stimulisati dugoročni zeleni socio-ekonomski oporavak i konkurentnost regiona, podržati njegovu zelenu i digitalnu tranziciju te podstaknuti održivo

¹⁷ Finansijske procjene Akcionog plana za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 - Životna sredina i klimatske promjene, Đurović, prof. dr. G.

povezivanje, regionalnu integraciju i trgovinu, čime se jača saradnja i konvergencija sa EU, uključujući i sa klimatskim ciljevima EU. Usvojen je pravni okvir za sprovođenje instrumenta IPA III koji će i dalje biti ključni izvor finansijske pomoći za region, uključujući i za EIP.

Mogući instrumenti:

- Natural Capital Investment Fund;
- Green Window under the External Investment Plan;
- Structural Reform Support Facility, pružanje podrške za reforme koje podstiču rast, na zahtjev;
- The Western Balkans Investment Framework (WBIF, Zapadno Balkanski investicioni okvir);
- The Green for Growth Fund (GGF, Fond za zeleni rast), strukturiran kao javno privatno partnerstvo, može nastaviti da pruža finansiranje zelenih investicija;
- Regional Energy Efficiency Programme (REEP, Regionalni program energetske efikasnosti), može podržavati transpoziciju i implementaciju pravne tekovine EU u pogledu energetske efikasnosti, u kombinaciji sa finansiranjem investicija u energetska efikasnost za preduzeća, domaćinstva i javni sektor;
- InnovFin Finansijski instrumenti za inoacije pod Horizontom 2020;
- Proširenje na Zapadni Balkan – Zapadno Balkanski instrument za garancije, Western Balkans Guarantee Facility (EFSD+), nasljednik sadašnjeg Evropskog fonda za održivi razvoj (European Fund for Sustainable Development, EFSD).

Implementacija Zelene Agende će zahtijevati i obezbjeđenje sredstava iz sopstvenih izvora u različitim granama ekonomije, kod privatnih i drugih investitora. Potencijal Investicionog okvira za Zapadni Balkan (WBIF) sa njegova dva mehanizma, Fond za zeleni rast (GGF) i Regionalni program za energetska efikasnost (REEP), radi pružanja podrške mnogim aktivnostima vezanim za Zelenu agendu.

4.2. Povjerenje i uključenost šire javnosti

Organizacije civilnog društva (OCD) imaju značajnu ulogu da podrže proces implementacije Akcionog plana Zelene Agende i da shodno svom znanju i praktičnom iskustvu pomognu u ostvarivanju ambiciozne zelene tranzicije. Pored uloge pružanja podrške u postupku kreiranja politika, OCD ima mnoge druge ciljeve i pozitivne efekte, kao što su praćenje napretka, na osnovu kojih se mogu prepoznati i primijeniti nove sugestije i ideje. Na taj način se obezbjeđuje dodatni mehanizam podrške u implementaciji Zelene agende. Saradnja sa OCD, medijima, akademskom zajednicom i dr. Pomaže sticanju posebnih znanja o klimi, životnoj sredini i drugim oblastima javnih politika i procesima vezanim za Zelenu agendu, ali i ostvarenom napretku, kako bi se na

taj način dodatno uvećali kapaciteti u ovoj oblasti. Kroz zajednički rad na postizanju zajedničkih ciljeva, bez obzira na različite perspektive, saradnja između OCD i organa javne uprave može osnažiti rad i postizanje rezultata korisnih za obje strane, u skladu sa partnerskim principima.

Uključivanjem svih društvenih aktera u implementaciju obaveza iz Zelene Agende podići će se svijest građana koji će se onda sami uključivati u akcije. Neophodno je namjenski osmisliti mehanizme kako bi informacije došle i do onih koji su teže dostupni (ranjive grupe). Internet stranice nadležnih institucija bi morale da predstavljaju važne izvore informacija o sprovođenju Zelene Agende. Različiti materijali, flajeri, priručnici bi trebalo da budu javno dostupni, a svi partneri uključeni u implementaciju Agende da kreiraju i sprovedu kampanje podizanja svijesti. Lokalne samouprave bi trebalo da imaju posebnu ulogu kroz participaciju u različitim inicijativama, kao što su Inicijativa regiona čistog vazduha, organizovanje dana bez automobila u okviru Evropske nedjelje mobilnosti, uvođenje biciklističkih i pješačkih zona, promovisanje postignuća u upravljanju energijom, aktivnosti renoviranja javnih zgrada, u cilju postizanja energetske efikasnosti i dr. Promocija rada na lokalnom nivou u implementaciji Zelene Agende može se predstaviti kroz inicijativu Dani Zelene Agende (npr. na dan usvajanja Sofijske deklaracije - 10. novembra).

4.4. Kapaciteti institucija zaduženih za sprovođenje Zelene Agende

U Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma je fokalna tačka za implementaciju Zelene Agende. Pored focal pointa, jedna zaposlena je zadužena za praćenje implementacije stuba „Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta“. Jedna predstavnica Agencije za zaštitu životne sredine je članica Radne grupe za biodiverzitet.

Nedostatak političke volje, nedovoljna horizontalna koordinacija između državnih organa, kašnjenje u ispunjavanju određenih obaveza dokazuje da su kapaciteti državne uprave ograničeni. Sve to dovodi do slabe implementacije i primjene zakonskih propisa, kašnjenja i odgađanja rokova. Nedostatak ljudskih resursa je očigledan.¹⁸ Zato je zabrinjavajuće na koji način i u kojim rokovima će se implementirati aktivnosti iz Akcionog plana za Zelenu Agendu.

¹⁸ Izvještaj iz sjenke, Koalicija 27 (2021)

4.5. Ostali identifikovani faktori u nacionalnom i lokalnom kontekstu

Pored nosilaca aktivnosti na implementaciji Zelene Agende definisanih u Prilogu I ove Analize, od velikog značaja je učešće i drugih subjekata kao što su: Privredna komora, javna preduzeća na državnom i lokalnom nivou, instituti, univerziteti, kao i lokalne samouprave.

Lokalne samouprave imaju važnu ulogu u sprovođenju Zelene Agende inicirajući borbu protiv klimatskih promjena na lokalnom nivou, upravljanje potrošnjom energije u javnom sektoru, urbanom mobilnošću, obnovom saobraćajne infrastrukture, izradom lokalnih strategija o energiji i klimi, uvođenjem na prirodi zasnovanih rješenja kroz ozelenjavanje urbanih površina, integrisanjem procjena uticaja na životnu sredinu u urbani razvoj i planiranje širenja urbanih naselja, upravljanje otpadom, tretman komunalnih otpadnih voda. Navedene mjere ubrzavaju zeleni razvoj i transformaciju regiona. Često im nedostaje znanje i iskustvo, pristup finansijskim sredstvima, a uglavnom nemaju ni kapacitete za primjenu mjera zaštite životne sredine i odgovor na klimatske promjene, upravljanje otpadom i tretman otpadnih voda.

Zato je od velike važnosti da se preko Zajednice Opština omogući razmjena znanja, podizanje svijesti, sprovode obuke o pripremi projektnih aplikacija radi povlačenja finansijskih sredstava i primjene primjera najbolje prakse kojima se doprinosi ostvarivanju ciljeva iz Zelene agende.

5. Stanje u zemlji u odnosu na javno informisanje i transparentnost

5.1. Odgovornost: informisanje javnosti u pravo vrijeme

Informacija o stanju životne sredine se priprema i usvaja od strane Vlade u drugom kvartalu tekuće za prethodnu godinu. Informaciji prethodi sprovođenje Programa monitoringa za podoblasti životne sredine. Agencija za zaštitu životne sredine na svojoj internet stranici u realnom vremenu objavljuje podatke o kvalitetu vazduha. Često su podaci nedovoljnog kvaliteta imajući u vidu česte kvarove na mjernim stanicama. U cilju podizanja svijesti javnosti o pravu na informisanje u oblasti životne sredine neophodno je jačati i kapacitete medija i podsticati istraživačko novinarstvo i izvještavanje o transparentnosti i pravu na informisanje o životnoj sredini. Od značaja je i interakcija između novinara, organizacija civilnog društva i građana.

Unaprjeđenje kapaciteta novinara i podrška novinarima za izvještavanje o ključnim ekološkim temama na profesionalan i etički način, korišćenjem slobodnog pristupa IT alatima i bazama podataka, saradnja sa OCD i akademskom zajednicom od presudne je važnosti za implementaciju Zelene Agende.

5.2. Pravičnost: fer tretman svih učesnika, bez pristrasnosti prema bilo kome

Za implementaciju Zelene Agende je od izuzetne važnosti uključenje državne i lokalne vlasti i svih društvenih aktera. Privredni sektor treba da kreira odgovarajući okvir za optimizaciju rada, da se opredijeli za održivo finansiranje, usvoji principe cirkularne ekonomije, postavi smanjenje upotrebe i ponovnu upotrebu materijala kao prioritet, proizvodi održive proizvode i proizvode koji se mogu reciklirati, smanji ambalažu i poveća upotrebu materijala za ambalažu koji se mogu ponovo koristiti i reciklirati. Potrebno je kroz model zeleno preduzetništvo, održive investicije, cirkularni dizajn i obaveze iz inicijative Evropski klimatski pakt (ECP) omogućiti uključivanje mladih i ranjivih grupa društva. Javna preduzeća za upravljanje otpadom koja angažuju ranjive grupe treba da dobiju podršku za rast i razvoj i primjenu inovativnih poslovnih modela.

Značajan učesnik u sprovođenju Zelene agende su mladi, koji mogu biti odlični promoteri promjena u društvu. U saradnji sa medijima, stručnom javnošću, OCD, mladi mogu doprinijeti razvoju inovativnih ideja, kritičkog razmišljanja i savremenog pristupa kako bi se sprovođenje Zelene agende ubrzalo.

Zeleno preduzetništvo je potencijal za osnaživanje žena. Socijalna i ekološka preduzeća koja koncept rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena inkorporiraju u zeleni oporavak ključni su elementi na putu održivog razvoja, a samim tim i u implementaciji Zelene Agende.

5.3. Transparentnost: otvoren i lako dostupan proces, sa jasnim i razumljivim zahtjevima

Shodno odredbama Konvencije o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pravu na pravnu zaštitu u pitanjima životne sredine (Arhuska konvencija) nadležne institucije imaju obavezu transparentnosti prilikom donošenja odluka. Transparentnost vođenja procesa nije samo formalno uključivanje civilnog sektora, već i uvažavanje svih relevantnih učesnika uključujući lokalne zajednice i medije. Učestala je praksa nespovođenja javnih rasprava za zakonske akte. Građanima moraju biti dostupne informacije i obezbijedi pravo na informaciju u životnoj sredini od strane organa javne vlasti. To ima za cilj da rad Vlade i drugih organa javne vlasti učini više odgovornim i da poveća njihovu transparentnost u radu, odnosno pružanju usluga. U cilju unapređivanja

75

dostupnosti informacija ova Konvencija sadrži ključne odredbe koje se odnose na dostavljanje informacija o životnoj sredini. Organi javne vlasti su odgovorni za informacije koje posjeduju i ažuriranje svih podataka koji su od značaja za njihovo funkcionisanje i obavezni su da dostave ove informacije i učine ih dostupnim javnosti na pasivan i/ili proaktivan način.

Participiranje javnosti u donošenju odluka je jedno od procesnih ljudskih prava, koje je pored Arhuske konvencije predmet regulisanja i brojnih međunarodnih ugovora u oblasti životne sredine, kao što su Konvencija o klimatskim promjenama (član 4), Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (član 14).

Na taj način se stiče povjerenje javnosti i omogućavanja uključenost šire javnosti u proces donošenja odluka. Na taj način se proširuje obim prikupljanja podataka i činjenica, popunjavaju se podaci koji nedostaju i doprinosi se boljem preispitivanju i razumijevanju koristi i troškova predloženih intervencija u domenu politika i zakonskih propisa. Učešće građana treba da bude sastavni dio svake analize efekata propisa i donošenja politika zasnovanih na dokazima. Procesi učešća treba da se dosljedno sprovode prilikom izrade kako zakonskih propisa tako i podzakonskih akata, kao i prilikom izrade politika i strateških dokumenata. Učešće građana treba pažljivo isplanirati. Planiranjem treba obuhvatiti utvrđivanje ciljeva i odgovarajućih metoda konsultacija, resursa i vremena potrebnog da se ti ciljevi ostvare, kao i utvrđivanje rasporeda i rokova aktivnosti. Prije započinjanja određenog procesa definisanja politike u određenoj oblasti, organi vlasti treba da obezbijede dovoljno finansijskih resursa i kadrova potrebnih za sprovođenje procesa učešća građana. Učešće građana treba da započne od najranije faze procesa izrade nacрта. Svi relevantni akteri treba da budu uključeni u svakoj fazi ciklusa donošenja politika. Učešće građana uvijek treba da bude ciljano.

Javne konsultacije treba uvijek da budu najavljene znatno ranije kako bi građani odvojili dovoljno vremena za aktivno učešće. Najsistematičniji pristup bi bio da se godišnji plan konsultacija objavljuje zajedno sa Programom rada Vlade. Javnim konsultacijama se obezbjeđuje besplatna eksterna ekspertiza i mogu pomoći u pridobijanju podrške građana za predstojeći zakonski akt. Zato prilikom sprovođenja procesa konsultacija donosioci odluka treba da djeluju proaktivno. Organi vlasti treba da obezbijede kanal za stalnu komunikaciju (npr. internet platforma, kontakt osoba) putem kojeg bi šira i stručna javnost (poslovna udruženja, akademska zajednica, krovne NVO, ekspertске organizacije, istraživački instituti, itd.) mogla dostavljati svoje inicijative koje se odnose na javne politike, strategije i zakonske i podzakonske akte.

Radi zadobijanja povjerenja građana i podrške za datu politiku, kao i radi unaprijeđivanja sprovođenja te politike, organi vlasti bi uvijek trebali da odgovore na primljene predloge i komentare. Zainteresovane strane treba da budu informisane ukoliko su tokom procesa

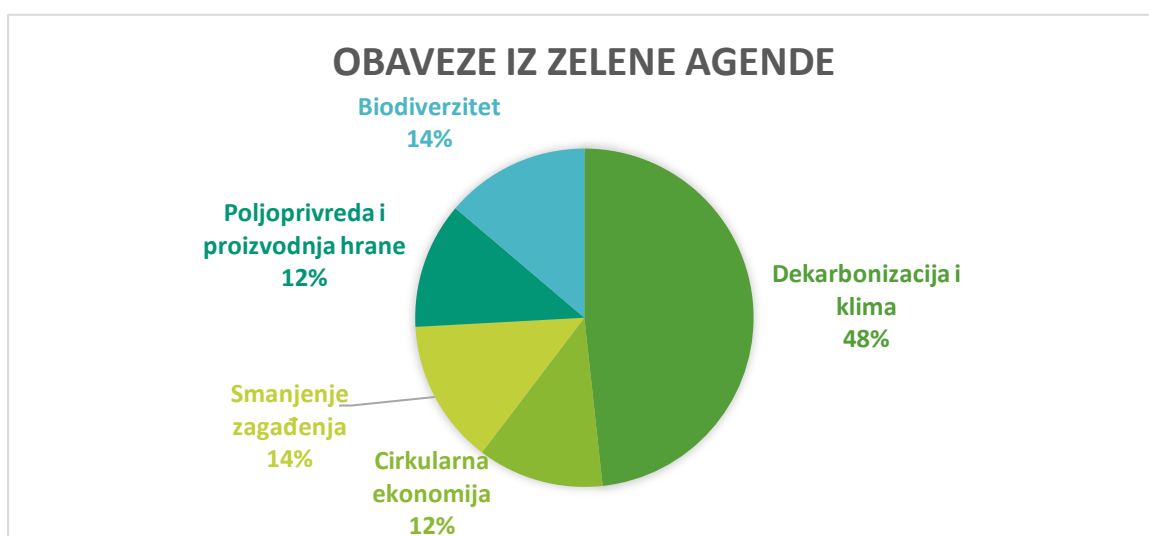
napravljene značajnije izmjene nacрта. Svaki prijedlog i komentar treba evidentirati i analizirati na transparentan način.

Organi vlasti treba da uspostave odgovarajući institucionalni okvir za centralnu kontrolu kvaliteta i nadzor procesa učešća, te postave jasne kriterijume za dokumente koje je potrebno dostaviti izvršnoj vlasti na razmatranje (odnosno koji su dokumenti potrebni i koji je očekivani sadržaj glavnih pratećih dokumenata, npr. analiza efekata, informacije o rezultatima procesa konsultacija, itd.).

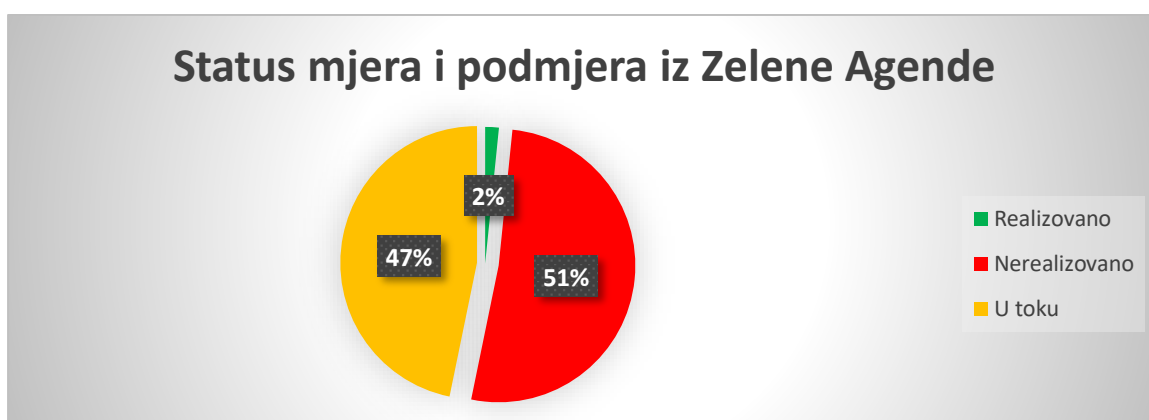
Za sada ovaj način rada nije primijenjen u praksi.

6. Poboľšanja, preporuke i zaključci

6.1. GENERALNI ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Grafik 1: Pregled obaveza iz Zelene Agende

Grafik 2: Procenat implementacije obaveza iz Zelene Agende

Krajem 2021. godine Savjet za regionalnu saradnju (RCC) je pripremio Akcioni plan za ispunjavanje obaveza iz Sofijske deklaracije do 2030. godine. Plan se zasniva na strategijama i ciljevima utvrđenim u EU Zelenom dogovoru ali prilagođen regionalnim specifičnostima. Predstavlja 58 konkretnih mjera (sa podmjerama 62) grupisanih u pet stubova: (1) Uklanjanje zagađenja, (2) Održiva poljoprivreda, (3) Dekarbonizacija, (4) Zaštita prirode i biodiverziteta i (5) Cirkularna ekonomija. Akcioni plan je bio polazna osnova za praćenje implementacije Zelene Agende u Crnoj Gori.

Analiza koju je u septembru 2022. godine pripremio Ministarstvo evropskih poslova je pokazala da je Crna Gora transponovala i/ili već realizovala preko 45% obaveza koje proizilaze iz Zelene Agende za Zapadni Balkan dok je 28% djelimično transponovano, a 27% je potpuno izostavljeno. U oblasti cirkularne ekonomije, zaključeno je da je oko 43% obaveza već u potpunosti uključeno u postojeća strateška dokumenta Crne Gore, 14% je već realizovano, 29% je djelimično uključeno, dok je 14% potrebno uključiti. Važno je istaći da Zelena Agenda za Zapadni Balkan definiše veliki broj regionalnih obaveza koje zahtijevaju intervenciju koja prevazilazi crnogorske nacionalne okvire, tako da kada se uzmu u obzir samo nacionalne mjere, onda ova analiza pokazuje kako je većina obaveza koje proizilaze iz Zelene Agende već obrađena kroz Akcioni plan za ispunjavanje završnih mjerila u Poglavlju 27 – Životna sredina i klimatske promjene, drugim zakonima ili programima (62%), dok većinu preostalih mjera samo treba dodatno ojačati (24%).¹⁹

Međutim, prilikom rada na ovoj Analizi zaključak je da taj procenat nije zadovoljavajući.
20

Zaključak 1: Ne postoji jasno uspostavljen funkcionalni mehanizam međusektorske koordinacije

Preporuka 1: Neophodno je uspostaviti funkcionalni mehanizam međusektorske koordinacije.

Dekarbonizaciju zemlje i postizanje zadatih i prihvaćenih ciljeva Zelene agende za Zapadni Balkan i njene implementacije u Crnoj Gori moguće je postići isključivo uz uspostavljanje funkcionalnog mehanizma međusektorske koordinacije, saradnje na svim nivoima vlasti i regionalne saradnje. Uzimajući u obzir složenu administrativnu strukturu i veliki broj institucija na različitim nivoima vlasti, posebna pažnja se treba posvetiti uspostavljanju dobre saradnje između svih relevantnih sektora, državne uprave, lokalne samouprave, privrede, istraživanja i obrazovanja, civilnog sektora, međunarodnih institucija, vlada u regionu. Zato je neophodno poboljšati međusektorsko upravljanje i podržati integraciju zelene niskokarbonske tranzicije u svim sektorima (reformom javne uprave, upravljanjem javnim finansijama, programom ekonomske reforme i mobilizacijom sopstvenih resursa), izraditi programe i preduzeti neophodna djelovanja za povećanje administrativnih kapaciteta za sprovođenje Zelene agende za Zapadni Balkan za praćenje, unapređenje i izvršenje usklađivanja sa obavezama u oblasti zaštite

¹⁹ Nacionalna strategija cirkularne tranzicije, str. 14

²⁰ Pogledati box iznad

životne sredine i obezbjeđivanje efektivnih mehanizama za učešće javnosti, pristup informacijama, pristup pravdi u oblasti zaštite životne sredine i izvještavanje o životnoj sredini. Potrebno je aktivno učestvovati u aktuelnim panevropskim mrežama, Horizontu 2020, regionalnim organizacijama, makroregionalnim strategijama i drugim relevantnim inicijativama. Potrebno je da sve relevantne institucije aktivno učestvuju i saraduju sa Regionalnim savjetom za saradnju u cilju implementacije Akcionog plana i sprovođenja Deklaracije Zelene agende za ZB, dok bi Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma trebalo da koordinira aktivnostima.

Zaključak 2: Ne postoji jasno definisanje uloga i odgovornosti za implementaciju stubova Zelene Agende

Preporuka 2: Potrebno je jasno definisanje uloga i odgovornosti za proces implementacije Zelene agende.

Neophodno je prilagoditi procese saradnje između institucija novim zahtjevima, koji su mnogo složeniji i zahtijevaju izuzetno dobru i preciznu formulaciju odgovornosti i zadataka. Zaposleni u državnim institucijama koji po prirodi posla treba da implementiraju pojedine stubove Zelene Agende nijesu imali informacije o statusu implementacije već su upućivali na focal pointa za Zelenu Agendu, koji nije dostavio potrebne informacije. Navedeno ukazuje na nedostatak odgovornosti i neprecizno definisanje uloga u procesu.

Zaključak 3: Nedovoljna uključenost lokalnih samouprava, lokalne zajednice i civilnog društva u procesu donošenja odluka

Preporuka 3: Povećati ulogu lokalne zajednice i civilnog društva u svim navedenim aktivnostima.

Uključivanjem predstavnika lokalne zajednice u mehanizme koordinacije, u kojima bi bila jasno definisana uloga i obaveze lokalne samouprave, lokalne zajednice i civilnog društva doprinijelo bi uspješnijoj implementaciji Zelene Agende za Zapadni Balkan. Aktivno učešće predstavnika lokalne samouprave, lokalne zajednice i civilnog društva u radu radnih grupa pri izradi strateških dokumenata i planova unaprijedilo bi vertikalnu i horizontalnu koordinaciju aktera u zemlji. Potrebno je izraditi plan aktivnosti specifičnih za određenu ekonomiju i regionalne aktivnosti podizanja svijesti u oblasti svih pet stubova, uključujući održavanje Zelene agende za Zapadni Balkan u reformama sistema obrazovanja.

Zaključak 4: Nedovoljni kadrovski kapaciteti

Preporuka 4: Jačati institucionalne kapacitete na svim nivoima uprave zaduženim za implementaciju Zelene Agende, jačanje svijesti o socijalnim i ekonomskim dobitima od funkcionalno povezanih stubova, uključivanje zainteresovanih strana i javnosti uopšte u planiranje i upravljanje i obezbjeđivanje finansijskih sredstava; promovisati

međuinstitucionalnu saradnju i obezbijediti naučne informacije. Uspostaviti regionalnu saradnju između nadležnih organa u postupku implementacije Zelene Agende radi kvalitetnije i potpune implementacije preuzetih obaveza.

Zaključak 5: Nepostojanje finansijske procjene za implementaciju obaveza

Preporuka 5: Hitno je potrebno pristupiti izradi finansijske procjene implementacije obaveza po Zelenoj Agendi radi pravilnog planiranja budžeta države i nalaženja alternativnih izvora finansiranja (donacije, krediti, porezi/olakšice). Obezbijediti mobilisanje finansijskih i ljudskih resursa za potrebe uspješne realizacije obaveza iz Zelene Agende za Zapadni Balkan i redovno praćenje i izvještavanje o obavezama na nivou ekonomija i regiona u cjelini.

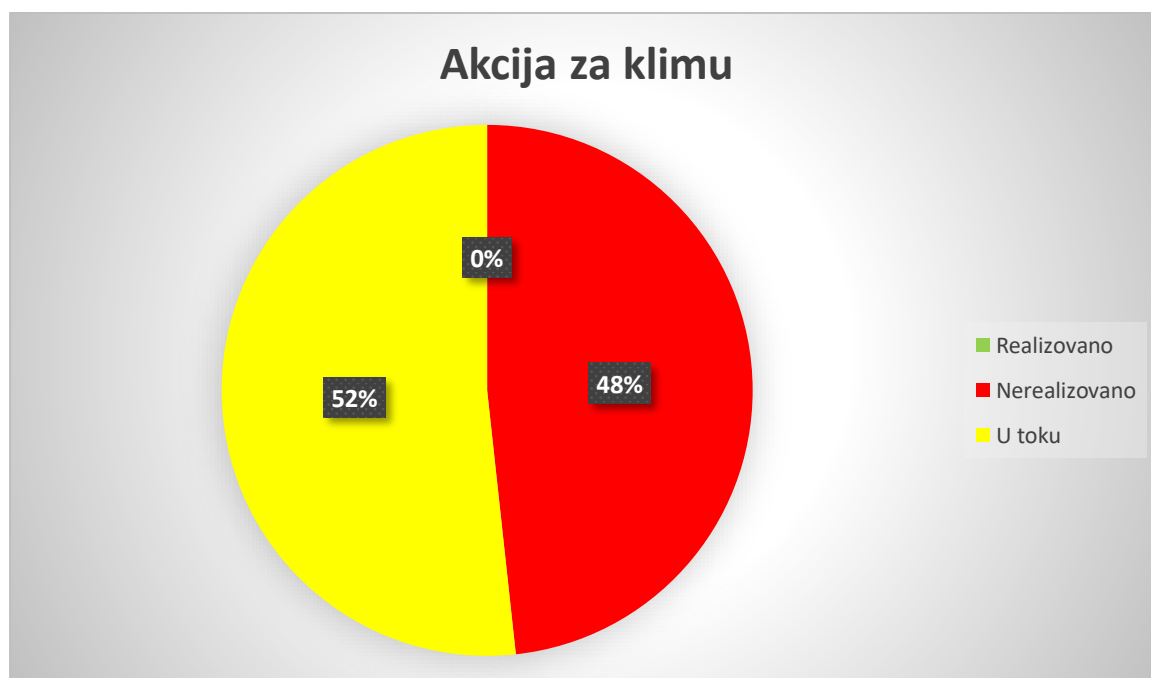
6.1.1. Klima, energija, mobilnost

Realizovano: 0

Nerealizovano: 16

U toku: 13

Ukupno: 29

Grafik 3: Prikaz statusa obaveza iz stuba Akcija za klimu

Zaključak 1: Postojeće zakonodavstvo nije usklađeno sa EU klimatskom politikom.

Preporuka 1: Uskladiti postojeće zakone sa EU klimatskom politikom, iz koje proizilazi određivanje klimatskih i energetske ciljeva za 2030. godinu (usklađenih sa povećanim

EU ambicijama), transpozicija paketa Fit for 55 i EU Zakona o klimi, usklađivanje sa EU Strategijom o prilagođavanju na klimatske promjene, povećanje primjene prirodnih i vještačkih odvoda ugljen-dioksida i sprovođenje zelene transformacije svih ekonomskih sektora sa fokusom na one sa visokim udjelom uglja, takozvane pravedne tranzicije. Revizija relevantnog zakonodavstva treba da bude jedan od prioriteta, kako bi se podržala progresivna dekarbonizacija i osigurala ravnoteža između ciljeva, cijena, standarda i mjera podrške, kao i potpuno usklađivanje sa EU Zakonom o klimi. Pored toga, predviđeni ciljevi za 2030. godinu za emisije GHG, udio obnovljive energije i poboljšanje energetske efikasnosti, usvojeni na Ministarskom Savjetu Energetske zajednice je neophodno prenijeti u nacionalno zakonodavstvo. Zelena energetska - klimatska tranzicija zahtijeva i pravovremeno ažuriranje relevantnog pravnog okvira, kroz prenos novih odredbi koje donosi EU Zeleni Sporazum kroz paket Fit for 55, kao i druga zakonodavna i nezakonodavna akta, kako je predviđeno Planom puta za dekarbonizaciju energetske zajednice. Konačno, kako bi se omogućilo praćenje napretka i donošenje odluka na osnovu kvalitetnih informacija, Crna Gora treba da uloži dodatne napore da razvije odgovarajuće mehanizme praćenja, izvještavanja i verifikacije GHG emisija.

Zaključak 2: Crna Gora nije izradila Nacionalnu energetska politiku (NEP) do 2040. god. u skladu sa Zakonom o energetici.

Preporuka 2: Proces izrade NEP-a treba što hitnije započeti.

Zaključak 3: Crna Gora nije izradila Nacionalni energetska i klimatska plan (NECP) u skladu sa Regulativom EU o upravljanju (EU 2018/1999), koja je dio paketa Čista energija za Evropu.

Preporuka 3: Crna Gora je počela da priprema Nacionalni energetska i klimatska plan (NECP). Proces izrade NECP-a treba što hitnije nastaviti i ubrzati.

Zaključak 4: Crna Gora nije izradila Dugoročnu strategiju niskokarbonskog razvoja (LCDS) u skladu sa odredbama EU Zakona o klimi, Uredbom o upravljanju i drugim elementima okvira EU klimatske politike.

Preporuka 4: Crna Gora je počela da priprema Dugoročnu strategiju niskokarbonskog razvoja (LCDS). Proces izrade LCDS-a treba ubrzati.

Zaključak 5: Kako bi trasirala put za društveno prihvatljivo i pravedno postupno ukidanje proizvodnje električne energije na ugalj, Crna Gora je već započela aktivnosti na sprovođenju pravedne tranzicije u regionu uglja Pljevlja.

Naime, kroz Radnu Grupu za pravednu tranziciju u okviru Nacionalnog Savjeta za održivi razvoj, a uz podršku UNDP-a, uspostavljena je platforma za rad na ovom zahtjevnom procesu.

Preporuka 5: Crna Gora je na samom početku ovog procesa, trenutno se izrađuje Mapa puta sprovođenja pravedne tranzicije u regionu uglja Pljevlja, koja treba da sadrži kombinaciju instrumenata i stratešku viziju za postupno ukidanje proizvodnje električne energije na uglj, uključujući ciljeve i rokove, sa predlozima potrebnih pravnih, ekonomskih, društvenih, ekoloških i drugih mjera za sprječavanje i ublažavanje potencijalnih negativnih efekata. Proces sprovođenja pravedne tranzicije u regionu uglja Pljevlja treba intenzivirati i ubrzati. Kako bi se podržao i olakšao proces pravedne tranzicije u regionu uglja Pljevlja, Crna Gora treba više da se uključi u aktivnosti EU Inicijative za regione uglja u tranziciji na Zapadnom Balkanu i Ukrajini, sa ciljem izgradnje kapaciteta za podršku vlastima i organizacijama na svim nivoima (uključujući lokalni i privatni sektor), razmjene iskustava sa drugim regionima u EU, pristup finansiranju za tranzicione projekte ili programe na osnovu različitih izvora dostupnih iz Evropske komisije, Svjetske banke i Evropske banke za obnovu i razvoj, izradu strategija tranzicije, politički dijalog, koordinacije aktivnosti sa drugim regionima na Zapadnom Balkanu. Na kraju, Mapom puta država treba da odredi jasno definisan datum i nacrt procesa za postepeno ukidanje proizvodnje energije na bazi lignita.

Zaključak 6: Crna Gora nije pristupila inicijativi Evropskog klimatskog pakta.

Preporuka 6: Potrebno je promovisati inicijativu Evropskog klimatskog pakta, kako bi se pojedinci i zajednice podržali u njihovim nastojanjima, podigli opštu svijest i motivisali što više pojedinaca i organizacija da se pridruže inicijativi, daju svoja obećanja, daju doprinos zajedničkim ciljevima i koristi od postignuća u budućnosti.

Zaključak 7: Crna Gora ne sprovodi u potpunosti odredbe Trećeg energetskeg paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa.

Preporuka 7: Prioritet u oblasti energetike je realizacija postojećih obaveza i ambicija, što znači da Crna Gora treba da nastavi sa sprovođenjem preostalih odredbi Trećeg energetskeg paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, uključujući stvaranje funkcionalnih tržišta, sa uspostavljenim platformama za trgovanje i obilnim zalihama.

Zaključak 8: Crna Gora već duže vrijeme nije izgradila nijedan veći kapacitet za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora energije.

Preporuka 8: Crna Gora treba da uloži veće napore u povećanju i diverzifikaciji udjela obnovljive energije u bruto finalnoj potrošnji energije, kao i sa osmišljavanjem i sprovođenjem ekonomski održivih šema podrške i podsticanjem vlastite potrošnje energije iz obnovljivih izvora.

Zaključak 9: Crna Gora nije započela izradu Studije unapređenja energetske efikasnosti zgrada.

Preporuka 9: Crna Gora treba što hitnije da započne izradu Studije unapređenja energetske efikasnosti, kao i da nastavi sa postizanjem ciljeva energetske efikasnosti, uključujući renoviranje zgrada, kako bi podržao prelaz na visoko energetski efikasne i dekarbonizovane zgrade u skladu sa inicijativom Evropske komisije "Talas obnove".

Zaključak 10: Crna Gora nije uvela cijenu ugljenika u sektore potrošnje energije, kao i "offsetting" sistem za sektor šumarstva.

Preporuka 10: Postojeće obaveze za transformaciju energetskog sistema u skladu sa novim ambicijama zahtijevaju da Crna Gora ubrza transformaciju i sprovede dekarbonizaciju energetskog sektora i donese političke odluke o uvođenju cijena ugljenika u sektorima potrošnje energije, kao i "offsetting" sistem za sektor šumarstva. Pored toga, neophodno je uspostavljanje održivijeg sistema trgovanja emisijama.

Zaključak 11: Crna Gora nije ažurirala Strategiju razvoja saobraćaja (SRS) do 2035. god. u skladu sa Zakonom o energetici.

Preporuka 11: Crna Gora treba što prije da započne aktivnosti na ažuriranju SRS 2019-2035, koja treba da uključi zelene elemente u skladu sa Strategijom pametne i održive mobilnosti za Zapadni Balkan, razvoj ITS okvira za sve vidove saobraćaja, razvoj sistema za monitoring transportnog koridora od Bara do granice sa Srbijom, implementiran National Single Window za trgovinu, razvoj e-freight koncepta.

Zaključak 12: Crna Gora nije transponovala relevantne EU direktive o alternativnim gorivima i pripremila Studije opravdanosti za razvoj alternativnih goriva u Crnoj Gori.

Preporuka 12: Crna Gora treba što prije da započne aktivnosti na transponovanju relevantnih EU direktiva o alternativnim gorivima i pripremom Studije opravdanosti za razvoj alternativnih goriva u Crnoj Gori.

Zaključak 13: Crna Gora nije razvila nacionalnu metodologiju za postavljanje i izgradnju stanica za električno punjenje, kao ni usvojila (izmijenila) odgovarajuću legislativu kojom će biti uređeno pitanje stanica za punjenje električnih vozila.

Preporuka 13: Crna Gora treba što prije da započne aktivnosti na razvoju nacionalne metodologije za postavljanje i izgradnju stanica za električno punjenje i usvajanju (izmjenama) odgovarajuće legislative kojom će biti uređeno pitanje stanica za punjenje električnih vozila.

Zaključak 14: Crna Gora nije pripremila Zakon o željeznici i Zakon o unutrašnjim vodnim putevima.

Preporuka 14: Crna Gora treba što prije da započne aktivnosti na izradi i usvajanju Zakona o željeznici i Zakona o unutrašnjim vodnim putevima.

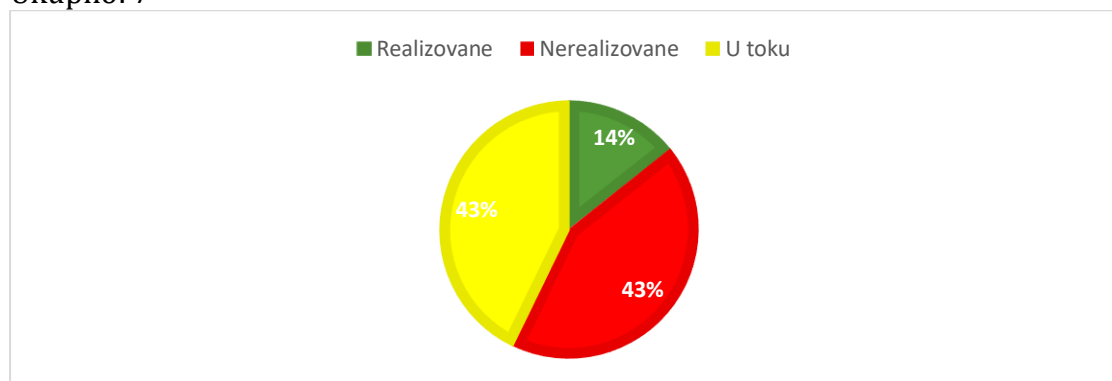
6.1.2. CIRKULARNA EKONOMIJA

Realizovano: 1

Nerealizovano: 3

U toku: 3

Ukupno: 7

Grafik 4: Prikaz statusa obaveza iz stuba Cirkularne ekonomije

Zaključak 1: Nije osigurana održivost primarne proizvodnje sirovina

Preporuka 1: Povećati povjerenje u reciklirane materijale i proizvode među građanima i privrednim subjektima tako što će se pružati adekvatne i pouzdane informacije o njihovom kvalitetu i ugrađenim emisijama, uvođenju zelenih standarda i oznaka za proizvode. Tako bi se osigurala dostupnost i pristupačnost zahvaljujući nižim cijenama po osnovu ekonomije obima, uključili novi poslovni modeli, efikasna upotreba resursa (materijala i energije), obezbijedili dugi životni ciklusi, održiva potrošnja (uključujući zelene javne nabavke), odgovarajući tretman na kraju faze korišćenja proizvoda, kao i upravljanje otpadom. Takođe, obezbijedila bi se veća održivost primarne proizvodnje sirovina i pomoglo da takva proizvodnja postane uobičajena praksa. Mjere moraju biti usmjerene i na: resursnu i energetska efikasnost, uštedi na sirovinama i energiji kroz inovativni dizajn, optimizaciju proizvodnih procesa, ponovnu upotrebu otpada, reciklažu, korišćenje obnovljivih izvora energije, itd. Digitalizacija je od velikog značaja za održivu

proizvodnju koja vodi ka održivosti primarne proizvodnje sirovina. Potrebno je u potpunosti implementirati Nacionalnu strategiju održivog razvoja i donijeti nova dokumenta javnih politika iz oblasti održivog korišćenja prirodnih resursa. Unapređenjem zakona i podzakonskih akata iz oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti dodatno će se urediti ove oblasti. Usklađivanjem postojećeg zakonodavnog okvira sa konceptom cirkularne ekonomije unaprijediće se implementacija koncepta cirkularne ekonomije. Promovisanje koncepta i uklanjanje barijera za širu primjenu klimatski neutralnih i cirkularnih osnovnih materijala i proizvoda, sa naglaskom na gvožđu, čeliku, cementu, nemetalnim mineralnim sirovinama, osnovnim hemikalijama i aluminijumu. Podsticati tražnju i razvoj tržišta za takve proizvode, unapređenje neophodne infrastrukture, primjena najnovijih tehnologija značajno može doprinijeti implementaciji Zelene Agende.

Zaključak 2: Djelimično se primjenjuje pristup industrijskog ekosistema da bi se postigao ekološki održiv, uravnotežen ekonomski oporavak

Preporuka 2: Mjere koje se moraju preduzimati u cilju uspostavljanja održivog industrijskog razvoja su multisektorske i moraju biti u nadležnosti velikog broja institucija. Industrijska politika uvažava principe bazirane na razvoju zelene ekonomije, resursne efikasnosti i održive proizvodnje i potrošnje, upravljanja industrijskim otpadom, uvođenje ekoloških standarda i definiše posebne mjere i aktivnosti za njihovu implementaciju. Uz transformaciju industrijskog sektora potrebno je istovremeno sprovoditi transformaciju energetskog sektora, što uključuje širu primjenu obnovljivih izvora energije i doprinosi smanjenju karbonskog otiska industrijskog sektora. Potrebno je izraditi planove, identifikovati modele i mehanizme podrške (subvencije, finansijske instrumente, modele privatno-javnog partnerstva) radi podržavanja izgradnje i obezbjeđivanja adekvatnog održavanja infrastrukture. Implementacijom Akcionog plana Industrijske politike Crne Gore za period 2019-2023 i sprovođenjem propisanih mjera i aktivnosti propisanih akcionim planovima Strategije razvoja saobraćaja do 2035, Strategije razvoja šuma i šumarstva 2019-2023, donošenjem nove Strategije razvoja građevinarstva (istekla 2020) i Strategije poljoprivrede i ruralnih područja (istekla 2020), može se postaviti odlična osnova i povećati kapaciteti za realizaciju puta ka niskokarbonskom razvoju. Potrebno je omogućiti izmjene regulatornog okvira kako bi se prilikom izdavanja dozvola za rad industrijskih objekata navodili primjeri najbolje prakse i preporuke o tome kako da se uključe principi cirkularne ekonomije i podstaknu investitori da ih primjenjuju, čime će se unaprijediti dostupnost resura i nabavki, ali i efikasnost proizvodnje i distribucije.

Zaključak 3: Razvijena je Strategija cirkularne tranzicije

Preporuka 3: Usvojena je Nacionalna Strategija cirkularne tranzicije do 2030. Izrađena je Mapa puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji, u saradnji Privredne komore i UNDP-a. Ovaj dokument identifikuje prioritetne sektore za razvoj cirkularne ekonomije i implementaciju cirkularnih praksi u Crnoj Gori. U ovom procesu važnu ulogu ima i Industrijska politika Crne Gore za period od 2019. do 2023. godine koja dalji razvoj zelene ekonomije, kroz uvođenje mjera cirkularne ekonomije, prepoznaje kao ključno pitanje. Strateški ciljevi IP 2023. i određene aktivnosti date u Akcionom planu IP 2023, komplementarne su sa aktivnostima u okviru strateških dokumenata u oblasti energetike, saobraćaja, građevinarstva, informacionog društva, turizma, šumarstva i poljoprivrede, u smislu podrške navedenih sektora i njihovog doprinosa razvoju prioritetnih sektora industrije. Veoma je važna i Strategija upravljanja otpadom do 2030. godine koja uvodi princip cirkularne ekonomije u proizvodni i trgovinski sistem u Crnoj Gori sa jasnim ciljem unapređenja ponovne upotrebe materijala i proizvoda. Relevantnim strateškim dokumentima je propisan niz mjera i aktivnosti u cilju usklađenosti sa zahtjevima direktiva EU iz paketa cirkularne ekonomije, ali je neophodno redovno ažuriranje Mape puta za cirkularnu ekonomiju kako bi se ostale ekonomije prilagodile obavezama koje proističu iz ovog stuba. Nosilac aktivnosti na pripremi Mape puta bila je Privredna komora, što je od izuzetnog značaja jer se na taj način privrednicima promoviraju obaveze koje proističu iz Zelene Agende. Potrebno je pripremiti i usvojiti Strategije/Akcione planove za cirkularnu ekonomiju u svim ekonomijama, shodno donijetoj Mapi puta za cirkularnu ekonomiju. Na taj način bi se jasno definisale obaveze, nosioci aktivnosti, rokovi, neophodna finansijska sredstva za implementaciju. Definisanje strateškog okvira za cirkularnu ekonomiju je od ključnog značaja za dalju implementaciju koncepta cirkularne ekonomije i zelenu industrijalizaciju. Izazov može biti sprovođenje svih aktivnosti predviđenih Akcionim planom.

Zaključak 4: Ostvaren je određeni napredak u izgradnji i održavanju infrastrukture za upravljanje otpadom u gradovima i regionima

Preporuka 4: Potrebno je ciljeve cirkularne ekonomije inkorporirati u druge javne politike kako bi postala dio svih sektora ekonomije na svim nivoima. Neophodno je početi sa radom na smanjenju proizvodnje otpada, povećanju separacije prilikom prikupljanja i recikliranja, kao i podsticanju cirkularnih modela poslovanja, uz poseban tretman potrošenih baterija, tekstila i otpadnih električnih i elektronskih uređaja (WEEE). Za to je uslov da se definišu ciljevi za pakovanje otpada, otpadne električne i elektronske uređaje, kao i otpadna vozila i akumulatore. Da bi se postigao ovaj cilj i poboljšala implementacija potrebno je podizati svijest o mogućnostima i prednostima novog pristupa i novim paradigmatima proizvodnje i potrošnje. Zato je neophodno sprovoditi kampanje radi obezbjeđivanja pouzdanih i korisnih informacija potrošačima o proizvodima (njihovom

vijeku trajanja, mogućnosti popravke, korišćenju resursa, odlaganju i mogućnosti recikliranja, itd), razvijanju modela za sprečavanje precijenjenih podataka o uticaju na životnu sredinu i manipulativnog zelenog marketinga, kao i podizanju svijesti o zahtjevima vezanim za logotipove i oznake o održivosti. Posebnu pažnju treba posvetiti zelenim nabavkama – integrisanju zelenih kriterijuma u postupke javnih nabavki i koncepta produžene odgovornosti proizvođača. Takođe, značajno je podstaći pametne modele potrošnje, smanjiti konzumerizam i promovisati zadržavanje resursa u ekonomiji što je duže moguće, raditi na rješavanju problema morskog otpada i smanjenju zagađenja plastikom, uključujući mikro-plastiku. Informisati o dobroj praksi i inicijativama za javne dobavljače. Potrebno je obezbijediti da lokalni i uvozni proizvodi imaju iste standarde, uspostaviti održive principe za postizanje ciljeva recikliranja (elektronika i IKT oprema, ambalaža, baterije i akumulatori), osigurati da lokalni i uvozni proizvodi slijede iste standarde i zahtjeve, promovisati prevenciju plastičnog otpada i potencijal upotrebe sirovina, promovisati sprječavanje nastajanja otpada od tekstila i javnu kampanju za tržište polovnog tekstila, sprovesti finansijsko zakonodavstvo i tehnološke norme kako bi se postigle stope recikliranja. Od značaja je unaprijeđenje holističke strategije o razvoju politika koje sadrže značajnu komponentu o sprečavanju otpada i recikliranju kroz međusektorsku saradnju i koordinaciju u oblasti upravljanja otpadom, planiranje sa ciljem smanjenja otpada, poboljšati organizacione i tehničke kapacitete lokalnih samouprava/komunalnih službi za upravljanje otpadom, podizati svijest u kompletnom društvu o pravilnom upravljanju otpadom i negativnom uticaju lošeg upravljanja otpadom, sprovođenje programa prevencije plutajućeg otpada i pružanje pomoći u akcijama čišćenja uz pomoć mladih i volontera. Potrebno je raditi na izgradnji nove infrastrukture i reviziji postojeće infrastrukture za otpad i otpadne vode što je u nadležnosti Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Uprave za javne radove, Javnih komunalnih preduzeća, Lokalnih samouprava. Unapređenje kadrovskih i finansijskih kapaciteta nadležnih komunalnih preduzeća za efikasnu implementaciju i održiv rad komunalne infrastrukture kroz programe međunarodne podrške je od izuzetnog značaja.

Zaključak 5: Nijesu osmišljene i sprovedene inicijative usmjerene na potrošače za podizanje svijesti građana o sprečavanju zagađenja otpadom, odvajanju smeća i održivoj potrošnji

Preporuka 5: Podizati nivo svijesti u javnosti o samom konceptu cirkularne ekonomije i koristi koje može donijeti. Organizacijom okruglih stolova, prezentacija, radionica, uključivanjem šire javnosti prilikom donošenja odluka koje su povezane sa aktivnostima Zelene Agende u mnogome bi doprinio poboljšanju implementacije. U cilju podizanja javne svijesti o značaju zaštite životne sredine i pravilnog upravljanja otpadom, veoma je

važno da se sprovodi edukacija djece od najranijih uzrasta. Da bi se to ostvarilo, bitno je da se u obrazovni sistem uvede obrazovanje za održivi razvoj, koji bi trebalo da počne od djece u vrtićima, učenika, do studenata. Značajan doprinos treba dati kroz učešće u pripremi Strategije obrazovanja za održivi razvoj, pripremi izvještaja o sprovođenju mjera u ovoj oblasti. Podizanju svijesti javnosti o važnosti pravilnog postupanja sa otpadom i biranja održivih proizvoda (duži vijek trajanja, modularni sistemi, ambalaža od reciklabilnih materijala, itd) mogu doprinijeti i Unija poslodavaca, Centar za zaštitu potrošača, kao i civilni sektor, koji kroz razne edukativne kampanje mogu da utiču na svijest potrošača. Važnu ulogu imaju i Javna komunalna preduzeća koja na lokalnom nivou mogu uticati na podizanje javne svijesti kod građanstva. Proces mora biti kontinuiran i dugotrajan. U Strategiji upravljanja otpadom do 2030. kao cilj je postavljeno podizanje svijesti javnosti o značaju pravilnog upravljanja otpadom i uključivanje javnosti u proces donošenja odluka. Raditi na pripremi obrazovnih programa za sve uzraste, edukativnih kampanja, uključenosti lokalnih samouprava i civilnog društva.

Zaključak 6: Nije zaključen i sproveden regionalni sporazum o sprečavanju zagađenja plastikom, uključujući posebno rješavanje prioritetnog pitanja morskog otpada

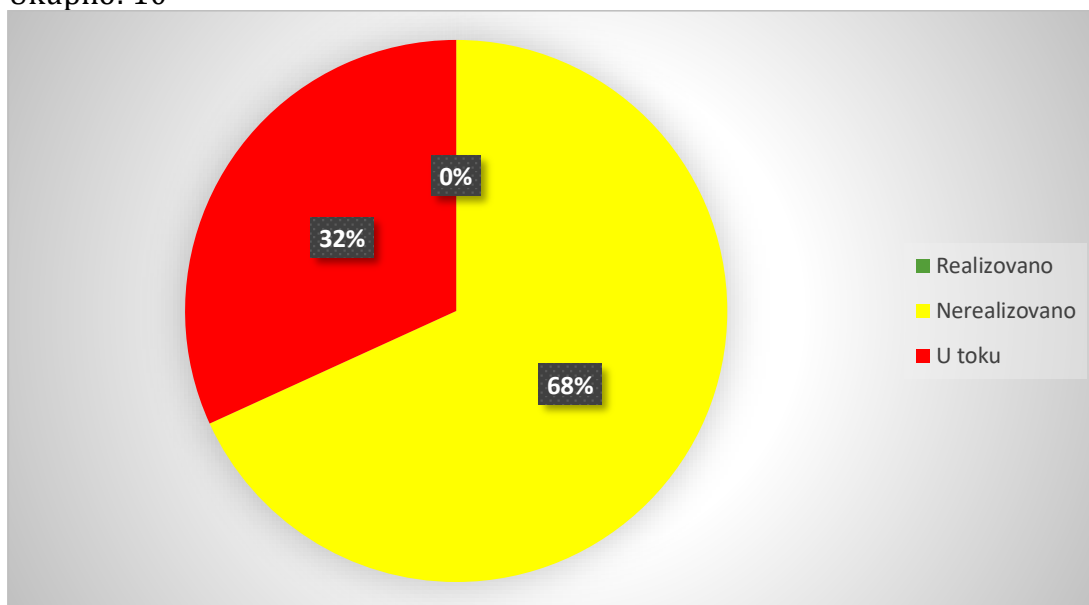
Preporuka 6: Crna Gora odlučuje o svom sistemu upravljanja otpadom i posvećuje odgovarajuće finansiranje infrastrukturnim investicijama, u skladu sa relevantnim zakonodavstvom EU, uključujući hijerarhiju otpada. Uspostavlja programe prevencije otpada, priprema planove upravljanja otpadom (WMP) i usvaja mjere za odvojeno prikupljanje otpada za papir, metal, plastiku i staklo shodno Strategiji upravljanja otpadom. Prema Zakonom definisanim ciljevima, najmanje 50% ukupne količine prikupljenog otpadnog materijala, kao što su staklo, papir, metal i plastika, treba pripremiti za ponovnu upotrebu i reciklažu do 2020. godine, dok je u istom periodu potrebno pripremiti za ponovnu upotrebu najmanje 70% neopasnog građevinskog otpada. U dokumentu je plastika prepoznata u okviru ambalažnog otpada. Prikupljanje ambalažnog otpada obaveza je kompanija koje takav otpad proizvode ili uvoze, ili se bave prodajom te vrste proizvoda. U maju 2018. godine EU je usvojila paket direktiva iz oblasti cirkularne ekonomije i postavljeni su novi ciljevi za prikupljanje i reciklažu plastičnog otpada, Crna Gora je u obavezi da ove nove obaveze i ciljeve prenese u svoj pravni sistem i da ih sprovodi. U Zajedničkoj Pregovaračkoj poziciji za Poglavlje 27 Crne Gore i EK navodi se da do 31. decembra 2030. godine u pogledu člana 11 stav 2 Okvirne Direktive 2008/98/EZ o otpadu. Crna Gora namjerava da sprovede Direktivu pripremom za ponovnu upotrebu i recikliranje otpadnih materijala kao što su papir, metal, plastika i staklo, treba da se poveća na najmanje 50 % cjelokupne mase. Shodno navedenom, hitno je potrebno ubrzati proces implementacije Strategije.

Zaključak 7: Nedovoljno se sprovodi Strategija pametne specijalizacije

Preporuka 7: Potrebno je u potpunosti implementirati Strategiju pametne specijalizacije Crne Gore za period 2019-2024. i podržati inovativne mehanizme u oblasti cirkularne ekonomije kako bi se omogućila kvalitetna tranzicija na nove modele poslovanja bez lošeg uticaja na klimu i klimatski neutralne proizvode. Da bi se to postiglo u potpunosti, potrebno je izraditi mapu puta za tranziciju uključujući listu iz Aneksa EU Direktive 2019/904 o smanjenju uticaja određenih plastičnih proizvoda na životnu sredinu, razviti ciljeve iz Industrijske strategije za Crnu Goru i razviti standarde trajnosti.

6.1.3. SMANJENJE ZAGAĐENJA VAZDUHA, VODE I ZEMLJIŠTA

Realizovano: 0
Nerealizovano: 3
U toku: 7
Ukupno: 10

Grafik 5: Status obaveza iz stuba Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta

Zaključak 1: Nije završen proces ratifikacije Konvencije o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima i njenih protokola

Preporuka 1: Završiti proces ratifikacije. Konvencija je jedan od najznačajnijih instrumenata za zaštitu životne sredine i prvi međunarodni pravno obvezujući instrument za suočavanje s problemima zagađenja vazduha, na široj regionalnoj osnovi. Uz postavljanje opšteg načela međunarodne saradnje za smanjenje zagađenja vazduha, Konvencija postavlja i institucionalni okvir za povezivanje naučnih istraživanja i politike u ovoj oblasti. Konvencija o prekograničnom zagađivanju vazduha na velikim

udaljenostima je donijeta 1979. godine, a stupila je na snagu 1983. godine i uređuje obaveze država ugovornica u vezi sa preduzimanjem akcija radi smanjenja emisija zagađujućih supstanci u vazduh i prekograničnog transporta zagađivanja.

Zaključak 2: Nije postignuto smanjenje emisija za čitavu ekonomiju za pet glavnih zagađivača obuhvaćenih NEC Direktivom i Getenburškim protokolom prema Konvenciji o prekograničnom zagađenju vazduha na velikim udaljenostima

Preporuka 2: Potrebno je donijeti integrisani Nacionalni plan za energetiku i klimu koji će postati nova Nacionalna strategija razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine i integrisati klimatske i aspekte zaštite životne sredine i energetskog sektora, predlažući pristupačnu, pouzdanu i održivu energiju za budućnost.

Zaključak 3: Nije donijeta Strategija o kvalitetu vazduha

Preporuka 3: Nacrt Strategije kvaliteta vazduha za period 2021–2029 dobio je pozitivno mišljenje Evropske komisije. Strategiju je neophodno uskladiti sa Nacionalnim energetskim i klimatskim planom čija izrada je u toku i ubrzati proces usvajanja ovih dokumenata.

Zaključak 4: Potrebno je povećati prihvatanje najboljih dostupnih tehnika u skladu sa Direktivom o industrijskim emisijama

Preporuka 4: Pripremljeni su Zaključci o najboljim dostupnim tehnikama (BAT) za velika postrojenja za sagorijevanje koje je potrebno primijeniti, poštovanje obaveze izdavanja integrisane dozvole, uskladiti zakonodavstvo sa Direktivom o industrijskim emisijama. Neophodno je kontinuirano praćenje (vrijeme usrednjavanja je dnevni prosjek) i to: prosjek u periodu od jednog dana na osnovu satnih ili polusatnih prosjeka; periodično (prosjek tokom perioda uzorkovanja) - srednja vrijednost tri uzastopna mjerenja od kojih je svako trajalo najmanje 30 minuta.

Ako se primjenjuje kontinuirano mjerenje, nivoi emisija povezani s BAT-ima mogu se izraziti kao dnevni prosjeci.

Nivoi emisija povezani s najboljim dostupnim tehnikama (nivoi emisija povezani s BAT) za emisije u vodu odnose se na koncentracije (masa emitovanih supstanci po zapremini vode) izražene u $\mu\text{g/l}$ ili mg/l . Ako nije drugačije navedeno, vremena usrednjavanja povezana s nivoima emisija povezanim s BAT odnose se na bilo koji od sljedećih slučajeva:

- u slučaju kontinuiranog ispuštanja dnevne prosječne vrijednosti, odnosno 24-satni kompozitni uzorci srazmjerni protoku;

- u slučaju ispuštanja u šaržama, prosječne vrijednosti tokom trajanja ispuštanja uzete kao kompozitni uzorci srazmjerni protoku ili, ako je efluent izmiješan i homogen, nasumični uzorak uzet prije ispuštanja.

Može se primijeniti uzimanje kompozitnih uzoraka srazmjerno vremenu uz uslov da je dokazana dovoljna stabilnost protoka.

Svi nivoi emisija povezani s BAT za emisije u vodu primjenjuju se po izlasku emisija iz postrojenja.

Zaključak 5: Neadekvatna funkcionalnost stanica za praćenje kvaliteta vazduha u državnoj mreži za praćenje kvaliteta vazduha

Preporuka 5: Uspostaviti redovan monitoring u realnom vremenu, pratiti i redovno izvještavati o emisijama u vazduh, uz redovnu kontrolu kvaliteta vazduha. Agencija za zaštitu životne sredine u okviru Državne mreže stanica za kontrolu kvaliteta vazduha vrši monitoring kvaliteta vazduha na teritoriji Crne Gore. Unapređenje mreže Agencije, u smislu obnavljanja i proširivanja je neophodno. Radi daljeg unapređenja sistema kvaliteta mjerenja i tačnost i uporedivost rezultata mjerenja na cijeloj teritoriji Crne Gore, u svim postojećim mrežama monitoringa, potrebno je uspostaviti Nacionalnu laboratoriju, npr. u okviru Agencije i akreditovati postojeće za referentne metode u skladu sa standardom ISO/IEC 17025 kao i za obavljanje testova ekvivalencije za nereferentne metode, a sve u skladu sa Direktivom (EU) 2015/1480. Da bi se postigao dobar kvalitet vazduha neophodno je smanjivati emisije iz velikih postrojenja za sagorijevanje, uključujući Termoelektranu Pljevlja, dostići najnovije standarde EU²¹ u industrijskim postrojenjima shodno najboljim raspoloživim tehnikama (BAT), obezbijediti smanjenje nacionalnih emisija (puna implementacija Direktive o smanjenju nacionalnih emisija) za velika postrojenja za sagorijevanje i implementaciju Direktive o industrijskim emisijama; upravljati i izvještavati o kvalitetu vazduha, pripremiti i primijeniti planove o kvalitetu vazduha usaglašene sa standardima kvaliteta vazduha shodno Direktivama o kvalitetu ambijentalnog vazduha. Povezati i uključiti sve relevantne institucije, raditi na jačanju postojećih kapaciteta, implementaciji donijetih zakonodavnih obaveza, prikupljanju pouzdanih podataka zasnovanih na mjerenjima uz jaku međusektorsku saradnju. Sistem za praćenje kvaliteta vazduha na nivou lokalnih samouprava je neophodno unapređivati. Jedinica lokalne samouprave može, u skladu sa zakonom, uspostaviti mrežu za praćenje kvaliteta vazduha na svom području, u skladu sa kriterijumima propisanim Zakonom.

²¹ <https://eippcb.jrc.ec.europa.eu/reference>

Organ lokalne uprave donosi program praćenja kvaliteta vazduha u lokalnoj mreži i praćenje kvaliteta vazduha u lokalnoj mreži vrši se u skladu sa Pravilnikom kojim se propisuju uslovi i način praćenja kvaliteta vazduha, standardizacija mjerenja, uslovi koje mora ispunjavati oprema za ocjenjivanje kvaliteta vazduha, referentne metode, kriterijumi za postizanje kvaliteta podataka, obezbjeđenje kvaliteta podataka i validacija podataka i sadržaj rezultata ocjenjivanja. Dobijene podatke organ lokalne uprave je dužan da javno objavi i dostavi Agenciji do 31. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

U slučaju prekoračenja praga upozorenja za određenu zagađujuću materiju na teritoriji na kojoj organ lokalne uprave vrši praćenje kvaliteta vazduha, Agencija će tražiti dostavu relevantnih podataka i mimo propisanih rokova.

Zaključak 6: Djelimično se sprovodi relevantna pravna tekovina EU u oblasti voda (Okvirna direktiva o vodama, Direktiva o tretmanu komunalnih otpadnih voda i Direktiva o nitratima)

Preporuka 6: Potpuna transpozicija navedenih direktiva je postignuta donošenjem Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o vodama, Pravilnika o načinu i rokovima za sprovođenje mjera obezbjeđivanja očuvanja, zaštite i poboljšanja kvaliteta vode za kupanje i Planovima upravljanja za Dunavski i Jadranski sliv. Neophodan je kontinuirani monitoring i određeni period za prikupljanje podataka o stanju podzemnih voda radi utvrđivanja graničnih vrijednosti, kao i za početnu identifikaciju značajnih i stalnih uzlaznih trendova. Imajući u vidu da dostizanje standarda kvaliteta životne sredine odnosno postizanje dobrog statusa voda zavisi od sprovođenja Okvirne direktive o vodama, Direktive o tretmanu komunalnih otpadnih voda, Direktive o industrijskim emisijama i drugih direktiva, puna implementacija očekuje se u rokovima datim u Pregovaračkoj poziciji Crne Gore sa EU. Sprovođenje je u ranoj fazi. Glavni problem je što se hemijski status vodnih tijela podzemnih voda i procjena trenda ne mogu ocijeniti usljed nedostatka podataka o monitoringu podzemnih voda u dovoljno dugim vremenskim periodima. Standardi kvaliteta podzemnih voda i granične vrijednosti se ne mogu utvrditi na osnovu prirodnog fona te je potrebno predložiti drugačiju metodologiju za postavljanje standarda (tj. na osnovu rezultata za istu vrstu akvifera). Potrebno je prikupljanje i sistematizacija svih dostupnih podataka o kvalitetu podzemnih voda, hidrogeološki podaci i sl., koji se nalaze rasuti u različitim institucijama, a koji su neophodni za utvrđivanje liste značajnih zagađujućih supstanci i indikatora zagađenja podzemnih voda u CG. Institucionalni sistem zahtijeva jačanje kako u smislu broja osoblja i kompetencija, tako i u smislu budžetskih izdvajanja za njihove aktivnosti, naročito za redovan monitoring u skladu sa zahtjevima Okvirne direktive o vodama. U laboratorijama je takođe potrebno izgraditi kapacitet s obzirom na predstojeće nove odgovornosti u

okviru pravnih akata kojima će se izvršiti prenošenje EU direktiva u domaće zakonodavstvo.

Obim monitoringa se mijenja iz godine u godinu shodno budžetskim izdvajanjima. Budući da Vlada usvaja program monitoringa na godišnjem nivou, predviđa se usklađivanje programa na osnovu rezultata iz prethodnih godina ali, zbog ograničenih budžetskih sredstava i kapaciteta AZŽS, operativni monitoring površinskih voda nije uspostavljen za sva vodna tijela. Neophodno je izvršiti dalja istraživanja za dobijanje tačnih podataka o vrsti i broju izvora zagađenja uzrokovanih prioritetnim supstancama u Crnoj Gori kao i detaljnu analizu vrsta prioritetnih supstanci koje se emituju u odnosu na rokove date u Direktivi kako bi se moglo utvrditi za koje supstance će biti potrebni prelazni periodi. Primarna odgovornost za upravljanje vodama je dodijeljena Ministarstvu poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) i Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU), javna vodoprivredna preduzeća, lokalne samouprave i javna komunalna preduzeća odgovorni su za sprovođenje zahtjeva.

Prema Strategiji upravljanja vodama ovakva podjela odgovornosti, uz nedovoljnu međusektorsku koordinaciju i saradnju, ne obezbjeđuje efikasno upravljanje vodama. Neophodno je jačati nedovoljne institucionalne kapacitete za planiranje, sprovođenje i upravljanje, otklanjati podjelu nadležnosti između velikog broja institucija, jačati međusektorsku saradnju i koordinaciju, obezbijediti neophodna velika investiciona ulaganja i smanjiti dug implementacioni period.

Glavni instrument za sprovođenje EU direktiva iz oblasti voda jeste Plan upravljanja riječnim slivom, čija je priprema u nadležnosti MPŠV. U okviru monitoringa životne sredine radi se monitoring voda na osnovu kojeg bi bilo potrebno uspostaviti listu ključnih zagađujućih supstanci i indikatora zagađenja površinskih i podzemnih voda sa graničnim vrijednostima.

Imajući u vidu da je cilj Direktive o standardima kvaliteta životne sredine (EQSD) postizanje dobrog hemijskog statusa površinskih voda, glavna mjera sprovođenja u tom smislu je kontrola emisija. Potpuno sprovođenje Direktive se očekuje kada se postignu ciljevi zaštite životne sredine zadati Okvirnom direktivom o vodama. Bez tačnih podataka o trenutnoj situaciji u pogledu prisustva prioritetnih supstanci u površinskim vodama i potpunog monitoringa svih vodnih tijela, nije moguće predvidjeti da li će biti potrebne bilo kakve dodatne mjere, kao i koja vrsta dodatnih mjera će biti potrebna.

Neophodno je pripremiti i sprovoditi Plan implementacije za Okvirnu direktivu o vodama. Direktiva o komunalnim otpadnim vodama je finansijski najzahtjevnija te je potrebno planirati i obezbjeđivanje drugih izvora finansiranja, osim iz budžeta. Od njene implementacije zavisi i implementacija Okvirne direktive o vodama i Direktive o

standardima kvaliteta površinskih voda koje podrazumevaju postizanje dobrog statusa voda.

Prelazno razdoblje u pregovorima za ovu oblast je najkasnije 31. decembar 2024. godine.

Zaključak 7: Nije modernizovana infrastruktura za praćenje voda i postignut dobar status svih vodnih tijela

Preporuka 7: Neophodno je sprovođenje Strategije upravljanja vodama, praćenje kvaliteta vode za piće i vode za kupanje, implementacija Planova upravljanja riječnim slivovima. Potrebno je uspostaviti i opremiti regionalne monitoring centre u skladu sa vodnim područjima. Izvršiti prijem i osposobljavanje izvršioca za operativno sprovođenje monitoringa stanja površinskih i podzemnih voda u svim djelovima Crne Gore. Potrebno je donijeti niz podzakonskih akata sa propisivanjem graničnih vrijednosti emisija zagađujućih materija u vode, instrumenta za postizanje dobrog hemijskog statusa površinskih voda i upravljanja prioriternim i hazardnim supstancama u vodama. Planirati osnovne mjere za postizanje dobrog hemijskog statusa površinskih voda kontrolom tačkastih i difuznih izvora zagađenja. Potrebno je i definisati rokove za sprovođenje. Neophodno je postići dobar status voda u svim vodnim ekosistemima i odgovarajući kvalitet površinskih i podzemnih voda za potrebe održivog, izbalansiranog i pravičnog korišćenja voda. Potrebno je riješiti pitanje morskog otpada i regulisati ispuštanje balastnih voda sa brodova u more. Omogućiti dobro upravljanje muljem otpadnih voda, kišno prelivanje i površinsko oticanje gradskih voda, obezbijediti dobro upravljanje radi postizanja kvaliteta vode za kupanje i dobar kvalitet vode za piće. Potrebno je raditi na pripremi odgovarajuće strategije kojima bi se definisale aktivnosti za postizanje kvaliteta površinskih i podzemnih voda na nivou onih u EU i unaprijediti planiranje uvođenjem recikliranja i bezbjednim ponovnim korišćenjem vode, kao i aktivnostima kojima se olakšava šire ponovno korišćenje vode i odgovara na nestašicu vode i suše, uz obezbjeđenje visokog nivoa javnog zdravlja i kvaliteta životne sredine, u skladu sa Uredbom EU o minimalnim zahtjevima za ponovno korišćenje vode. Potrebno je raditi na otklanjanju uzroka nastajanja poplava na teritoriji Crne Gore na svim vodoplavnim terenima, posebno u proljećnim i jesenjim mjesecima. U slučaju nastanka poplava većih razmjera potrebno je preduzeti sve odgovarajuće mjere koje se odnose na spašavanje ugroženih i nastradalih ljudi i materijalnih dobara i angažovati sve raspoložive snage i sredstva za zaštitu i spašavanje shodno Zakonu o zaštiti i spašavanju. Kroz planska dokumenta planirati traženje pomoći od susjednih opština, šire zajednice, susjednih zemalja, kao i međunarodne zajednice, u saniranju posljedica prouzrokovanih poplavama. Potrebno je preduzeti preventivne mjere koje će se sprovoditi kroz prostorne i urbanističke planove opština, kao i posebne planove, programe i projektnu dokumentaciju za sprečavanje štetnog dejstva voda, primjenjivati odgovarajuće zakone i propise iz oblasti zaštite i spašavanja od poplava, kao i osnovne propise svih subjekata

koji imaju obaveze i nadležnosti shodno Planu zaštite i spašavanja od poplava. Za sprovođenje mjera predviđenih Nacionalnim planom zaštite i spašavanja od poplava treba obezbijediti finansijska sredstva nadležnom organu za sprovođenje mjera za sprečavanje poplava. Takođe, potrebno je obezbijediti izgradnju i rekonstrukciju zaštitnih nasipa, obezbijediti potrebna istraživanja, studije i projekte radi preduzimanja mjera i radova za povećanje stepena sigurnosti zaštite od štetnog dejstva voda, redovno inovirati tehničku dokumentaciju vodotoka i analizati stanje zaštitnih objekata. Potrebno je unapređenje naučne osnove za prostorno i urbano planiranje i opšte planiranje za smanjenje posljedica poplava i ublažavanje štetnog dejstva voda, pripremanje i osposobljavanje adekvatnog informacionog sistema koji mora kvalitetno da obradi informacije o opasnostima i informacije o potrebnim snagama i načinu njihove koordinacije i rada u procesu zaštite i spašavanja, kao i obavještanje ugroženog stanovništva o pojavi poplave. Potrebno je u domenu prihvatljivog rizika obezbijediti naselja, privredne objekte, zemljišta i druga dobra od štetnog djelovanja voda. Investicione mjere zaštite od voda predstavljaju optimalni odnos aktivnih (akumulacije) i pasivnih mjera (nasipi). Neinvesticione mjere igraju značajnu ulogu u zaštiti od voda i moraju biti u skladu sa opšte društvenim potrebama prema datoj teritoriji. Dugoročni zadatak je saniranje svih erozionih i bujičnih žarišta i konzervacija i rekultivacija slivova (kompleks gazdovanja vodom i zemljištem).

Zaključak 8: Nije uspostavljena kompletna i modernizovana postojeća neophodna infrastruktura za prečišćavanje otpadnih voda

Preporuka 8: Aktivnost je vezana za implementaciju Direktive Savjeta 91/271/EEZ od 21. maja 1991. o tretmanu komunalnih otpadnih voda, izmijenjena i dopunjena Direktivom Komisije 98/15/EZ, Uredbom 1882/2003 i Uredbom 1137/2008, Implementacionom Odlukom Komisije koja se odnosi na format za izvještanje o nacionalnim programima za sprovođenje Direktive Savjeta 91/271/EEZ (saopšteno pod brojem dokumenta C (2014)4208, (2014/431/EU)). Izgradnja nove kanalizacione mreže, rekonstrukcija postojeće, kao i izgradnja postrojenja za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda, zahtijeva dug vremenski period i velike investicije.

Zaključak 9: Nije integrisana zaštita zemljišta u druge oblasti politike

Preporuka 9: Neophodno je raditi na podizanju svijesti o vrijednostima zemljišta kao resursa koje obezbjeđuje ključne usluge u ekosistemu, promovisati održivo upravljanje zemljišnim resursima i unapređenje politike zaštite zemljišta, kao i održive produktivnosti, podsticati tehničku saradnju, primjenu politika obrazovanja i podizanje svijesti u oblasti zaštite zemljišta, promovisati ciljna istraživanja i razvoj fokusiran na identifikovanim nedostacima i prioritetima u oblasti zemljišta, poboljšati kvalitet i

dostupnost podataka i informacija o zemljištu: prikupljanje, analize, validacija, izvještavanje, monitoring, integracija sa drugim disciplinama; harmonizovati uputstava i metode, mjerenja i indikatore za zaštitu zemljišta i njegovog održivog upravljanja.

Preko regionalnih skupova, sprovođenjem zajedničkih projekata povezivati institucije i promovisati zajedničke ciljeve, čime se jača regionalno partnerstvo. Priključenje i sprovođenje međunarodnim inicijativama sa ciljem povećanja rezervi organskog ugljenika u zemljištu i smanjenja koncentracije SO₂ u atmosferi. Potrebno je unaprijediti program monitoringa POP i PAH u segmentima životne sredine (zemlja, voda, vazduh) i identifikovati lokalitete zagađene sa PCB. Sprovesti ocjenu uticaja različitih sektora (saobraćaja, industrije, poljoprivrede) na kvalitet zemljišta i donijeti mjere za bolje integrisanje očuvanja i zaštite zemljišta u ovim sektorima, identifikovati i utvrditi oblasti koje su izložene riziku od erozije zemljišta, smanjenja organskih materija, salinizacije, acidifikacije, zagađenja hemikalijama, zbijanja zemljišta ili nastajanja klizišta. Neophodno je promovisati korišćenje zelenih tehnologija i inovacija u upravljanju zemljištem, postizanje usaglašenosti sa Evropskim zelenim dogovorom i inovacijama u svrhe zelene tranzicije hemijske industrije i proizvodnje i korišćenja sigurnih i održivih hemikalija; izbaciti iz upotrebe najopasnije hemikalije naročito one koje su u sastavu robe široke potrošnje. U cilju postizanja dobrog kvaliteta zemljišta potrebno je razmjenjivati znanja i identifikovali primjere najbolje prakse u zaštiti zemljišta od zagađenja i degradacije, primjenjivati integrisani pristup kako bi se osigurala usklađenost sa uticajem na zagađenost vazduha i vode i jačati relevantne inspekcijske organe. Potrebno je povezati i uključiti sve relevantne institucije. Raditi na jačanju postojećih kapaciteta, implementaciji donijetih zakonodavnih obaveza, prikupljanju pouzdanih podataka zasnovanih na mjerenjima uz jaku međusektorsku saradnju.

Zaključak 10: Djelimično se sprovodi obaveza pripreme i potpisivanja regionalnih sporazuma o prekograničnom zagađivanju vazduha i vode

Preporuka 10: Postoje potpisani sporazumi bilateralne saradnje u oblasti životne sredine između Crne Gore i Hrvatske (2014), Sporazum u oblasti upravljanja vodnim resursima između Crne Gore i Albanije (2018), Sporazum o saradnji u oblasti životne sredine između Ministarstva održivog razvoja i turizma Crne Gore i Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Sjeverne Makedonije (2019). Neophodno je raditi na inoviranju i pripremi novih sporazuma shodno ažuriranom stanju u ovoj oblasti i uspostaviti bilateralnu saradnju u oblasti upravljanja vodama sa svim državama u okruženju.

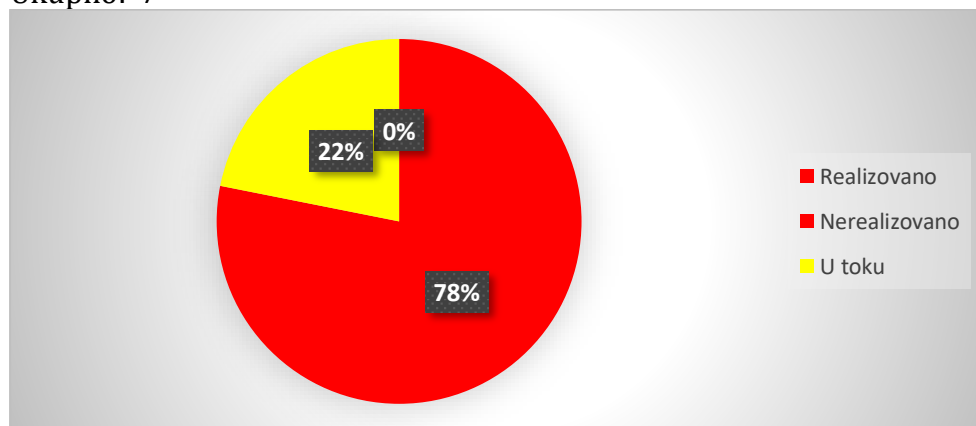
6.1.4. ODRŽIVA POLJOPRIVREDA I PROIZVODNJA HRANE

Realizovano: 0

Nerealizovano: 5

U toku: 2

Ukupno: 7

Grafik 6: Status obaveza iz stuba Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Zaključak 1: Nije u potpunosti usklađen poljoprivredno-prehrambeni sektor i sektor primarne proizvodnje sa standardima EU za bezbjednost hrane, zdravlje biljaka i životinja i dobrobit i zaštitu životne sredine i pozabaviti se upravljanjem otpadnim vodama, stajskim đubrivom i otpadom

Preporuka 1: Jačati administrativne kapacitete i sprovesti kontinuirane adekvatne obuke radi podizanja nivoa znanja u svim relevantnim organima kako bi se radilo na prioritetima definisanim u okviru Instrumenta za pretpristupnu pomoć ruralnom razvoju (IPARD) i kreiranju mjera usklađenih sa politikom poljoprivrede i ruralnog razvoja. Podržati veću proizvodnju obnovljive energije i ulaganja u relevantne tehnologije tako što će se promovisati relevantne mjere iz instrumenta IPARD i programe podrške slične IPARD-u u ekonomijama gdje su takvi mehanizmi na raspolaganju i unaprjeđivati IPARD mjere u svim ekonomijama. Unaprjeđivati administrativni sistem u Agenciji za plaćanje i raditi na izgradnji kapaciteta Agencije, Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i krajnjih korisnika kako bi se povećala apsorpcija sredstava i usklađenost sa mjerama EU. Neophodni su dodatni naponi kako bi se politika u oblasti poljoprivrede u potpunosti reformisala. Potrebno je uraditi ocjenu postojećeg stanja na osnovu kvalitetnih podataka i dokaza, naročito u vezi sa pitanjima koja predstavljaju odnose između poljoprivrede i životne sredine. Smanjiti korišćenje pesticida i gnojiva, radi smanjenja nivoa emisija gasova staklene bašte iz poljoprivrednih djelatnosti.

Promovisati prehrambene sisteme na nivou regiona i ekonomija, a koji se odnose na cijeli lanac ishrane, unapređenje sljedljivosti proizvoda i označavanje; jačati sisteme kontrole hrane zaštitom javnog zdravlja, izbjegavanjem kontaminacije hrane, olakšavanjem trgovine među selektivnim vrijednosnim lancima i izgradnjom povjerenja u prehrambeni sistem među potrošačima. Potrebno je poštovati standarde EU u oblasti kvaliteta i bezbjednosti hrane za proizvode životinjskog i biljnog porijekla.

Dalja harmonizacija relevantnog zakonodavstva u svim ekonomijama sa propisima i sistemima kvaliteta EU, uključujući i oznaku porijekla, regionalne trgovinske sporazume između Zapadnog Balkana i EU, regionalno brendiranje vina, životinjskih i biljnih proizvoda. Potrebno je izraditi strateške planove za razvoj sistema znanja i inovacija u poljoprivredi na nivou ekonomija o inovativnim i ekološki prihvatljivim tehnologijama, bezbjednosti i kvalitetu hrane i digitalizaciji i raditi na modernizaciji gazdinstava i prerade, diverzifikacijom ruralnih djelatnosti i prilikama za preduzetništvo, održavanjem i valorizacijom prirodnog, kulturnog i tradicionalnog nasljeđa ruralnih područja. Usaglasiti Lokalne razvojne strategije u okviru paketa LIDER koje podržavaju inkluzivnu, ekološki i klimatski prihvatljivu ekonomsku diverzifikaciju i uspostaviti upravljanje otpadom u ruralnim oblastima.

Neophodno je izraditi planove upravljanja i trajnog zbrinjavanja posebnih vrsta otpada poput veterinarskog otpada i kanalizacionog mulja. Neophodna je saradnja MEPPU i MPŠV/Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fotosanitarne poslove. Pokrenuti inicijativu za izmjene i dopune Pravilnika o uslovima koje treba da ispunjava kanalizacioni mulj. Nastaviti sprovođenje IPARD II Programa kojim je omogućena podrška investicijama u poljoprivredno-prehrambeni sektor i sektor primarne proizvodnje u cilju usklađivanja sa standardima EU za bezbjednost hrane, zdravlje biljaka i životinja i dobrobit i zaštitu životne sredine. Nastaviti podršku ovoj vrsti investicija i kroz IPARD III program za programski period 2021-2027.

Postepeno uvođenje uslova dobrog poljoprivrednog i ekološkog stanja (GAEC) u ostvarivanju prava na plaćanja u poljoprivredi. Neophodno je povećanje kapaciteta za upravljanje difuznim zagađivanjem poljoprivrednog zemljišta u Crnoj Gori u cilju zaštite životne sredine i uvođenja održive poljoprivredne proizvodnje.

Zaključak 2: Nedovoljno sanitarne kontrole duž čitavog lanca ishrane i nije poboljšana sljedljivost i obilježavanje prehrambenih proizvoda

Preporuka 2: Pravilnik o deklarisanju, označavanju, reklamiranju i prezentaciji hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane i ostale hrane ("Sl.list CG", br. 16/11) propisuje bliži sadržaj, vrsta podataka, način njihovog iskazivanja u deklaraciji, način označavanja hrane, kao i bliži zahtjevi reklamiranja i prezentacije hrane biljnog porijekla nakon primarne proizvodnje, kombinovane i ostale hrane koja se stavlja u promet. Pravilnikom je transponovana Uredba 1169/2011/EU o informisanju potrošača o hrani, kao i Uredba Komisije (EU) 2018/775 o utvrđivanju pravila za primjenu člana 26. stav 3. Uredbe (EU) br. 1169/2011 Evropskog parlamenta i Vijeća o informisanju potrošača o hrani u pogledu pravila o navođenju zemlje porijekla ili mjesta porijekla glavnog sastojka hrane. Odredbe Pravilnika se primjenjuju na subjekte u poslovanju hranom u svim fazama u lancu hrane, ako njihove djelatnosti uključuju pružanje informacija o hrani potrošačima. Pravilnik se primjenjuje na svu hranu

namijenjenu krajnjem potrošaču, uključujući hranu namijenjenu snabdijevanju objekata javne ishrane. Potrebne su kontinuirane izmjene i dopune podzakonskog akta u cilju kontinuiranog usaglašavanja sa zakonodavstvom EU.

Zaključak 3: Nema promocije ekološki prihvatljive organske poljoprivredne proizvodnje i smanjenja sintetičkih hemijskih proizvoda koji se koriste u proizvodnji hrane

Preporuka 3: Potrebno je intenzivnije podsticati promociju organske poljoprivredne proizvodnje putem individualnog i grupnog rada s poljoprivrednicima (predavanja, tribine, radionice) i davati preporuke za smanjenje pesticida radi adekvatne zaštite bilja, a samim tim i zemljišta. Savjetodavna služba može dati značajan doprinos promociji i implementaciji zakonodavnog okvira koji se odnosi na organsku proizvodnju i podržati izradu podzakonskih akata. Poseban značaj u proizvodnji hrane treba dati agrobiodiverzitetu, odnosno gajenju autohtonih sorti biljaka i rasa životinja koje se tradicionalno koriste u ishrani i koje predstavljaju osnov za organsku i tradicionalnu poljoprivredu. Naročito su bitni u kontekstu klimatskih promjena, jer će autohtoni genotipovi biti bolje adaptirani na očekivane promjene klime. Obezbijediti zaštitu i prevenciju gubitka agro-biodiverziteta – genetskih resursa u biljnoj i životinjskoj proizvodnji i raditi na ozelenjavanju poljoprivrede i ruralne ekonomije radi očuvanja prirodnih resursa, veće efikasnosti u upotrebi resursa, manje negativnih uticaja na uzgoj, veću otpornost na klimatske promjene u zajednicama, kao i doprinos ublažavanju posljedica klimatskih promjena. Promocijom i realizacijom organske poljoprivrede obezbijediti zelenu transformaciju čime će se osnažiti resursi i produktivnost radne snage, intenzivirati aktivnosti na eliminisanju siromaštva, povećati prilike za stvaranje prihoda i poboljšati dobrobit ljudi u ruralnim oblastima. Neophodno je razviti i sprovesti odgovarajuće poljoprivredne politike kako bi se osigurala održivost ekonomije i životne sredine. Raditi na usaglašavanju propisa u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja u skladu sa okvirom Zajedničke poljoprivredne politike (CAP) za period 2023-2027. godine u skladu sa mjerama Zelene agende. Omogućiti primjenu okvirnih principa Strategije od polja do stola vezanim za obezbjeđivanje održive proizvodnje hrane uz jačanje prakse organskog uzgoja i metoda sa odgovarajućim upravljanjem zemljišta i njegove zaštite. Neophodno je podsticati lokalnu organsku proizvodnju i promovisati ekološki prihvatljivi i organski uzgoj i smanjenje upotrebe sintetičkih hemijskih proizvoda u proizvodnji hrane; uspostaviti stroge kontrole i sljedljivost organskog uzgoja i proizvoda kao i saradnju sa naučnim, obrazovnim, poslovnim i poljoprivrednim subjektima kako bi se olakšala tranzicija na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode uzgoja. Upoznati proizvođače sa marketingom/brendiranjem organskog proizvoda, izborom odgovarajućeg pakovanja i označavanja.

Zaključak 4: Neadekvatna saradnja sa naučnim, obrazovnim i poslovnim tijelima i poljoprivrednim gazdinstvima kako bi se olakšao prelazak na inovativne i ekološki prihvatljive tehnologije i metode poljoprivredne proizvodnje

Preporuka 4: Potrebno je uskladiti propise koji se odnose na transponovanje odredaba Aneksa 2 član 3 stav 1 Direktive Savjeta 91/676/EEZ od 12. decembra 1991. godine vezano za zaštitu voda od zagađenja izazvanih nitratima iz poljoprivrednih izvora. Direktor za ruralni razvoj može ostvarivati uspješnu saradnju s naučnim organizacijama, udruženjima poljoprivrednika kao i poljoprivrednim zadrugama kroz programiranje i finansiranje naučno - tehnoloških, primijenjenih i inovativnih projekata iz oblasti poljoprivrede. Potrebno je planirati uvođenje inovativne tehnologije pogodne za životnu sredinu.

Direktor za poljoprivrednu politiku MPŠV u saradnji sa FAO treba da izradi priručnike za pojedine vrste i njihov uzgoj.

Zaključak 5: Ne sprovode se akcije za smanjivanje otpada u ruralnim i priobalnim oblastima

Preporuka 5: IFAD - Projekat stvaranja klastera i transformacije ruralnih područja (RCTP) je prvi projekat Međunarodnog fonda za razvoj poljoprivrede (IFAD) u Crnoj Gori i dizajniran je sa ciljem da bude sproveden u roku od 72 mjeseca počevši od jula 2017. Projekat se sprovodi na teritoriji sedam crnogorskih opština: Nikšić, Šavnik, Žabljak, Mojkovac, Bijelo Polje, Berane i Petnjica i u četiri oblasti proizvodnje, i to u sektoru stočarstva: meso i mlijeko i mliječni proizvodi (ovčarstvo, kozarstvo i govedarstvo) i u biljnoj proizvodnji: maline i drugo bobičasto voće i sjemenski krompir. Kroz Projekat podrška se dodjeljuje za kreiranje klastera lanaca vrijednosti u cilju održive i otporne ruralne transformacije kao i razvoju ruralne infrastrukture klastera, kroz asfaltiranje seoskih puteva i rješavanje pitanja vodosnabdijevanja. Samim tim, neophodno je uključiti i pitanje rješavanja otpada u ruralnim i priobalnim oblastima.

Zaključak 6: Nijesu pojačani naponi za održivi razvoj ruralnih područja primjenom programa LEADER

Preporuka 6: Nastaviti sa podrškom kroz sprovođenje mjera Agrobudžeta. Kroz sprovođenje IPARD III programa crnogorskim poljoprivrednicima biće dostupno ukupno 81.975.947 eura bespovratnih sredstava, od čega EU sredstva čine 63.000.000 eura (62% više u odnosu na prethodni IPARD II program), a nacionalno kofinansiranje iznosi 18.975.947 eura. Uz doprinos korisnika, sprovođenjem IPARD III programa biće investirano oko 128 miliona eura u crnogorsku poljoprivredu.

Cilj odobrenih mjera je poboljšanje konkurentnosti, povećanje dodatne vrijednosti proizvoda, otvaranje novih radnih mjesta, poboljšanje uslova života u ruralnim područjima, kao i povezivanje sa turizmom, poboljšanje ruralne infrastrukture, podrška

kroz agro-ekološke i klimatske mjere i mjere organske proizvodnje, kao i mjere zasnivanja i zaštite šuma, a sadrži sljedeće mjere podrške:

MJERA 1 - Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava;

MJERA 3 - Investicije u fizički kapital vezano za preradu i marketing poljoprivrednih i proizvoda ribarstva;

MJERA 4 - Agro-ekološke-klimatske mjere i mjere organske proizvodnje;

MJERA 5 - Realizacija lokalnih razvojnih strategija - LEADER pristup;

MJERA 6 - Investicije u ruralnu javnu infrastrukturu;

MJERA 7 - Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja;

MJERA 9 - Tehnička pomoć;

MJERA 11 - Zasnivanje i zaštita šuma.

Priprema i usvajanje Nacionalne strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja treba da obuhvati i investicione mjere, mjere očuvanja biodiverziteta - životinjskih genetičkih resursa i mjere unapređenja kvaliteta života u ruralnim područjima. Iz tog razloga je neophodno intenzivirati rad na pripremi i usvajanju Nacionalne strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja, obuhvati investicione mjere, mjere očuvanja biodiverziteta - životinjskih genetičkih resursa i mjere unapređenja kvaliteta života u ruralnim područjima. Strategija treba da bude bazirana na zaustavljanju trenda napuštanja sela i postizanje održivog razvoja ruralnih područja.

Priprema IPARD III programa je u toku. Proces pripreme se odvija kroz konsultacije sa DG AGRI. Mjere podrške koje će biti dio IPARD III programa moraju biti u skladu sa Zelenom agendom za Zapadni Balkan. Kroz mjeru Ruralna javna infrastruktura biće omogućena podrška investicijama u unapređenje putne infrastrukture, elektro mreže, vodosnabdijevanja, upravljanje otpadom i sl.

Potrebno je sprovoditi obuke savjetnika za poljoprivredu u lokalnim samoupravama, u smislu njihove veće sposobnosti da pružaju savjete poljoprivrednicima i upućuju ih na specijalističku pomoć po potrebi. Na taj način bi se povećala efikasnost savjetodavnih servisa i usluga Crne Gore u ovoj oblasti. Potrebno je da Savjetodavna služba kroz direktnu komunikaciju sa krajnjim korisnicima integriše zahtjeve krajnjih korisnika u Agrobudžet.

Zaključak 7: Nema podrške ulaganjima u proizvodnju i tehnologiju obnovljivih izvora energije kao i smanjenju emisija gasova sa efektom staklene bašte i prilagođavanje mjerama za sprečavanje klimatskih promjena u poljoprivredi

Preporuka 7: Potrebno je usvajanje Nacionalnog plana niskokarbonskog razvoja Crne Gore sa Akcionim planom. MPŠV preko Agencije za plaćanja registrovanim poljoprivrednim proizvođačima daje podsticaje za nabavku opreme za navodnjavanje, protivgradnu mrežu, regresira osiguranje u poljoprivredi, nabavku plovila za ribare i dr. Na taj način se uz konstantnu podršku i komunikaciju doprinosi unapređenju implementacije obaveza iz Zelene Agende.

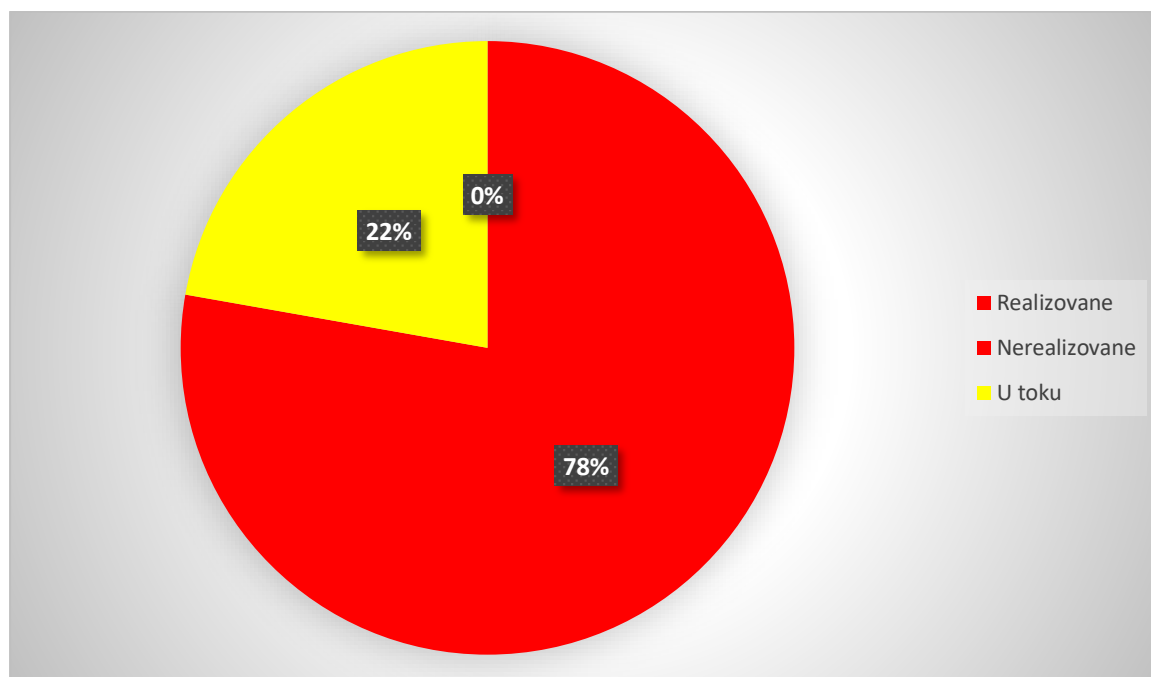
6.1.5. BIODIVERZITET

Realizovano: 0

Nerealizovano: 7

U toku: 2

Ukupno: 9

Grafik 7: Status obaveza iz stuba Biodiverzitet

Zaključak 1: Nije pripremljen i ne sprovodi se Strateški plan za biodiverzitet Zapadnog Balkana do 2030.

Preporuka 1: Pripremiti novu Strategiju biodiverziteta s Akcionim planom, usklađenu sa EU Strategijom biodiverziteta, Globalnim i regionalnim strateškim planom. U novom Zakonu o zaštiti prirode uvesti obavezu izrade Programa zaštite prirode na period od 10

godina kako bi se UNCBD ciljevi u potpunosti prenijeli i uskladili sa ciljevima drugih multilateralnih sporazuma koje je Crna Gora ratifikovala. Potrebno je obezbijediti sredstva iz fondova GEF-a i EU za reviziju nacionalnog dokumenta i implementaciju putem pojedinačnih projekata. Takođe, neophodno je uskladiti rokove realizacije sa rokovima iz relevantne zakonske regulative ili već usvojenih strateških dokumenata koja tretiraju date povezane oblasti. Obezbijediti mehanizme za primjenu Zakona o zaštiti prirode u dijelu koji se odnosi na davanje saglasnosti na sektorske planove u kontekstu zaštite prirode. Sektorske politike i strategije treba ažurirati kako bi integrisale politiku EU o Zelenoj infrastrukturi i ciljeve i prakse vezane za zaštitu elemenata Zelene infrastrukture. Promovisati usklađivanje politika ekonomija i regiona sa Strategijom EU o biodiverzitetu, Zelenim dogovorom EU i Globalnim okvirom za biodiverzitet Konvencije o biološkom diverzitetu nakon 2020. godine. Radna grupa za biodiverzitet (BDTF) Jugoistočne Evrope (JIE) pružiće podršku u regionalnoj koordinaciji obaveza ekonomija i predložiti regionalne i prekogranične inicijative između ekonomija Zapadnog Balkana i država članica EU.

Izmijeniti i uskladiti Zakon o zaštiti prirode i Zakon o šumama, intenzivirati aktivnosti na uspostavljanju mreže Natura 2000 i uključivati zainteresovane strane i civilni sektor u aktivnosti na uspostavljanju mreže Natura 2000, jačati saradnju sa drugim sektorima (poljoprivreda, šumarstvo, lovstvo, saobraćaj, energetika) naročito u aspektu planiranja budućih razvojnih projekata koji moraju biti usaglašeni sa potrebama zaštite potencijalnih Natura 2000 područja; omogućiti dalju transpoziciju Direktiva o staništima, Direktiva o divljim pticama, Direktiva o zoološkim vrtovima, Uredbe o nožnim zamkama, Direktive o uvozu kože foka i njenih derivata, Uredbe Evropskog parlamenta i Savjeta o prevenciji i upravljanju unošenja i širenja invazivnih stranih vrsta, Uredbe o trgovini morskim sisarima iz podreda Pinnipedia, CITES Uredbe i FLEGT Direktive i Uredbe; uspostaviti sistem monitoringa staništa i vrsta, kao i sistem izvještavanja u skladu sa zahtjevima Direktiva o staništima i pticama; zaustaviti dalju devastaciju šuma uspostavljanjem šumskih rezervata koji će očuvati netaknuta staništa prije uspostavljanja mreže Natura 2000 i ulaska u Evropsku uniju; raditi na obnovi devastiranih šumskih ekosistema; usvojiti Strategiju upravljanja invazivnim vrstama, zaustaviti porobljavanje vodnih tijela; izraditi listu stranih i invazivnih vrsta. Centar za informisanje o biodiverzitetu Zapadnog Balkana nadopuniće relevantne informacione sisteme o biodiverzitetu (npr. Informacioni sistem o biodiverzitetu za Evropu (BISE)) i pružati detaljne smjernice za prikupljanje standardizovanih podataka za svako od pet taksonomskih grupa vrsta (ptice, sisari, vodozemci, gmizavci i vaskularne biljke – Direktiva EU o staništima, Aneks 2 i Aneks 4), u skladu sa standardima za podatke o biodiverzitetu – Darwin Core i šema ABCD i regionalne smjernice Zapadnog Balkana.

Potrebno je integrisati politike EU o prirodi i Globalnog okvira za biodiverzitet nakon 2020. godine Konvencije o biološkom diverzitetu u regionalne strategije i zakonodavstvo ekonomija Zapadnog Balkana. Aktivnosti propisane strateškim dokumentima treba da transponuju sprovođenje pravne tekovine EU o biodiverzitetu u svrhe zaštite prirode (Direktiva o pticama (2009/147/EK) i Direktiva o staništima (92/43/EEZ)), Strategiju EU o biodiverzitetu za period do 2030, Strategiju EU o šumama do 2030, uključujući horizontalno zakonodavstvo – naročito Direktivu INSPIRE (2007/2/EK) i podstiču doprinos drugim ključnim tematskim inicijativama kao što su Bonski izazov i ECCA30, obavezujući ciljevi EU za obnovu ekosistema, Smjernice o pošumljavanju koje ne ugrožava biodiverzitet i pošumljavanje u EU i Bonski izazov. Ciljevi i indikatori Strateškog plana Zapadnog Balkana o biodiverzitetu treba da budu usaglašeni sa Strategijom Evropske unije o biodiverzitetu do 2030, Zelenim dogovorom Evropske unije i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. godine, Konvencije o biološkom diverzitetu uključujući indikatore koji se koriste za izvještavanje po ovoj Konvenciji. Definirati i otkloniti probleme u upravljanju u JP Nacionalni parkovi Crne Gore i upravljača zaštićenim područjima na lokalnom nivou. Donijeti i sprovesti planove upravljanja za sva zaštićena područja, obezbijediti finansijska sredstava za funkcionisanje zaštićenih područja. Jačati kapacitete Javnog preduzeća za upravljanje Morskim dobrom sa ciljem upravljanja morskim zaštićenim područjima. Neophodno je realizovati procjene turističke nosivosti zaštićenih područja, kao i sredstva za sistematizovana istraživanja invazivnih vrsta. Donijeti planove za očuvanje močvarnih staništa uzimajući u obzir prijetnje kojima su izložena (Skadarsko jezero, Tivatska solila i Ulcinjska solana). Radi kvalitetnog upravljanja zaštićenim područjima potrebno je pripremiti bazne studije biodiverziteta u cilju pripreme Prostornog plana Crne Gore, omogućiti ekološku povezanost i koordinisano upravljanje prekograničnim prirodnim područjima, raditi na uspostavljanju Zelene infrastrukture i omogućiti povezanost između ekosistema i staništa i stvoriti uslove za povezivanje zelenih koridora sa područjima od značaja. Jačati kontrolu nelegalnih praksi na terenu, što direktno utiče na kvalitet povezanosti prirodnih staništa i populacija ugroženih vrsta (krivolov, nelegalna sječa šuma), kao i većim poštovanjem ekoloških standarda i postupaka izdavanja dozvola koje se tiču uticaja infrastrukturnih projekata na biodiverzitet i ekosisteme (hidroelektrane, putna infrastruktura, eksploatacija sirovina). Detaljno mapiranje staništa, prikupljanje i analiza podataka sa istraživanja na terenu i praćenje populacije glavnih vrsta treba sprovesti u okviru primjene zakonodavstva o zaštiti prirode i uspostavljanja mreže Natura 2000. Neophodna je koordinacija prekograničnih područja i regiona.

Zaključak 2: Nije pripremljen Izvještaj o biodiverzitetu Zapadnog Balkana

Preporuka 2: Pripremljeni izvještaji će postaviti osnovu za mjerenje napretka realizacije Strateškog plana o biološkoj raznovrsnosti Zapadnog Balkana do 2030. godine i pružiti informacije za regionalne planove i procjene ekonomija Zapadnog Balkana, kao što su izvještaji Evropske unije o zemljama, izvještaji BSAB-a, IPBES-a, Konvencije o biološkoj raznovrsnosti, itd.

U Izvještaju o biodiverzitetu na Zapadnom Balkanu definisati polazno stanje u odnosu na koje će se mjeriti napredak u realizaciji Strateškog plana o biodiverzitetu Zapadnog Balkana do 2030. godine i obezbijediti informacije neophodne za izradu regionalnih planova i procjena ekonomija Zapadnog Balkana, kao što su izvještaji EU o napretku, izvještaji Savjetodavnog odbora za biomonitoring (BSAB), Međuvladine naučno-političke platforme o biodiverzitetu i servisima ekosistema (IPBES), Konvencije o biološkom biodiverzitetu (CBD), itd. Izvještaj o ocjeni mogućnosti oporavka za Zapadni Balkan utvrdiće u kojoj mjeri je došlo do degradacije šumovitog pejzaža i lokacija i staništa koji su ključni za oporavak ekosistema u regionu, a koji će poslužiti kao osnova za regionalni Plan oporavka šumovitih pejzaža (FLR). Izvještaj o vezama između klimatskih promjena i biodiverziteta i preporuke o tome kako se ove informacije mogu inkorporirati u politike, strategije i planove o politikama klimatskih promjena, uključujući komponentu Zelene agende za Zapadni Balkan o dekarbonizaciji, Nacionalno utvrđeni doprinos (NDC) i Nacionalni plan adaptacije (NAP), sa ključnim indikatorima vrsta za praćenje uticaja klimatskih promjena na vrste i staništa. Okvir za praćenje i evaluaciju biodiverziteta koristiti kao osnovu za razvoj Centra za informacije o biodiverzitetu Zapadnog Balkana. Indikatore uskladiti sa indikatorima Evropske agencije za zaštitu životne sredine (EEA), a ciljeve definisati Strategijom EU o biodiverzitetu do 2030. i Globalnim okvirom za biodiverzitet nakon 2020. Konvencije o biološkom diverzitetu. Izraditi regionalna strateška dokumenata i planove, kao i mehanizme za praćenje i izvještavanje, uključujući Strateški plan o biodiverzitetu Zapadnog Balkana do 2030; Plan obnove šumovitih pejzaža Zapadnog Balkana; lokalne planove zaštite i obnove prirode uključujući i planove za morska područja; izradu mape puta za uspostavljanje Centra za informisanje o biodiverzitetu Zapadnog Balkana. Do 2024. godine je potrebno pripremiti srednjoročni izvještaj o napretku na nivou ekonomija i regiona Zapadnog Balkana u cjelini i stepenu ambicioznosti obaveza vladinih i nevladinih subjekata u regionu u pogledu očuvanja prirode. Pripremiti Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana, koji uključuje finansijski plan, za promovisanje zajedničkih strategija za mobilizaciju resursa za Plan oporavka šumovitih pejzaža i identifikovanje mogućnosti za osnaženo i održivo upravljanje šumama i njihovu obnovu. Plan obnove pejzaža Zapadnog Balkana pomoći će da se identifikuju ključne oblasti za obnovu i vrste neophodnih intervencija i osigura interno i međunarodno finansiranje za obnovu ekosistema. Pratiti indikatore Globalnog okvira za

biodiverzitet nakon 2020. i indikatore Zelene agende, a izvještaje redovno podnositi Regionalnoj radnoj grupi za životnu sredinu (RWG Env). Pripremiti Godišnje izvještaje prema Regionalnoj radnoj grupi za životnu sredinu, Srednjeročne izvještaje o napretku u sprovođenju stuba o biodiverzitetu iz Zelene agende za Zapadni Balkan do 2025. godine i Završni izvještaj o sprovođenju stuba o biodiverzitetu iz Zelene agende za Zapadni Balkan do 2030. godine.

Zaključak 3: Pripremaju se planovi zaštite i obnavljanja prirode uključujući morska područja

Preporuka 3: Ministarstvo je, 23. decembra 2022. godine, u skladu sa zakonskom procedurom donijelo Plan upravljanja za Park prirode "Platamuni" za period 2023-2027, dok su 06. aprila 2023. godine donijeta preostala dva plana upravljanja za parkove prirode "Katič" i "Stari Ulcinj". U toku je izrada Studija revizije za više zaštićenih područja na teritoriji Crne Gore.

U postupku donošenja planova za zaštićena područja i ekološke mreže potrebno je integrisati ciljeve, mjere i aktivnosti obnavljanja prirodnih ekosistema u skladu sa uslovima zaštite prirode, pripremiti Planove upravljanja populacijama krupnih karnivora. Potrebno je raditi na unapređenju monitoringa i očuvanja staništa migratornih vrsta ptica i drugih vrsta u skladu sa uslovima zaštite prirode i uspostaviti saradnju sa Upravom za šume i Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede radi integrisanja mjera u sektorske planove gazdovanja šumama. Obezbijediti mehanizme za primjenu Zakona o zaštiti prirode u dijelu koji se odnosi na davanje saglasnosti na sektorske planove u kontekstu zaštite prirode i uspostaviti saradnju sa resornim Ministarstvom u funkciji unapređenja zaštite prirode i očuvanja biodiverziteta šuma. Potrebno je uključiti predstavnike Uprave za šume/ Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede prilikom pripreme Strategije biodiverziteta sa Akcionim planom.

Zaključak 4: Nije razvijen i sproveden Plan obnove šumskog pejzaža

Preporuka 4: Neophodno je donijeti nedostajuća planska dokumenta iz oblasti šumarstva koja će adekvatno definisati mjere zaštite biodiverziteta, kao i nastaviti postupke raskida koncesionih ugovora koji ne ispunjavaju definisane uslove. Uspostaviti saradnju Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede u funkciji unapređenja zaštite prirode i očuvanja biodiverziteta šuma.

Zaključak 5: Nije pripremljen Izvještaj o procjeni mogućnosti obnove

Preporuka 5: Neophodne su konsultacije sa vladama zemalja Zapadnog Balkana, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama radi usaglašavanja prioriteta, definisanja ciljeva i rokova i nosilaca pripreme Strateškog plana.

Zaključak 6: Nije pripremljen plan obnove šumskog pejzaža (uključujući finansijski plan)

Preporuka 6: Neophodne su konsultacije sa vladama zemalja Zapadnog Balkana, organizacijama civilnog društva i međunarodnim organizacijama radi usaglašavanja prioriteta, definisanja ciljeva i rokova i nosilaca pripreme Strateškog plana.

Zaključak 7: Nijesu analizirane koristi od biodiverziteta u rješenjima zasnovanim na prirodi i mogućnosti za njihovu integraciju u razvoj klimatskih i drugih planova

Preporuka 7: Neophodno je pripremiti smjernice za primjenu principa i primjera najbolje prakse za zaštitu prirode i očuvanje biodiverziteta za sve relevantne sektore uključujući i analizu koristi od biodiverziteta u cilju identifikacije specifičnih mjera očuvanja biodiverziteta u sektorske planove.

Zaključak 8: Nije pripremljen izvještaj o klimatskim promjenama i vezama biodiverziteta

Preporuka 8: Hitno je potrebna integracija u sve sektorske politike mjera zaštite biodiverziteta i podizanja svijesti o uzajamnom uticaju klimatskih promjena i biodiverziteta.

Zaključak 9: Donekle se ojačavaju mehanizmi za regionalnu saradnju i strateško planiranje o očuvanju biodiverziteta i sprovođenje obaveza po Konvenciji o biološkoj raznovrsnosti

Preporuka 9: Učešćem u radu Regionalne radne grupe za biodiverzitet za Jugo-istočnu Evropu u saradnji sa IUCN ECARO daje se doprinos implementaciji ove obaveze. Potrebno je uspostaviti odgovarajuće mehanizme i organizaciju rada za strateško planiranje u okviru sistema zaštite životne sredine i zaštite prirode u Ministarstvu kao preduslov za regionalnu saradnju u ovoj oblasti, jačanje institucionalnih kapaciteta u Ministarstvu za funkcionalniju povezanost u primjeni tri RIO UN Konvencije za biodiverzitet, klimatske promjene i desertifikaciju.

7. Bibliografija

1. Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM „Uporedna analiza iskustava saradnje civilnog sektora i državnih institucija i tijela u procesu Evropske integracije u Crnoj Gori, Hrvatskoj i Srbiji“;
2. COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT (2020) „Guidelines for the Implementation of the Green Agenda for the Western Balkans Accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions An Economic and Investment Plan for the Western Balkans {COM(2020) 641 final}“;
3. Deklaracija iz Sofije o Zelenoj agendi za zapadni Balkan, Regional Cooperation Council, Co-funded by the European Union, novembar 2020.god;
4. Đurović, prof. Dr Gordana (2023), „Study on implementing the new EU enlargement methodology and Green Agenda for Western Balkans in relation with the UN Agenda 2030 and Sustainable Development Goals (SDGs)“;
5. Evropska komisija (2021) Izvještaj za Crnu Goru za 2021. godinu;
6. Evropska komisija (2022) Izvještaj za Crnu Goru za 2022. godinu;
7. Izvještaj o kvalitetu primjene analize uticaja propisa (RIA) u Crnoj Gori za 2021. godinu (2022):
8. Kancelarija za Evropske integracije (2018), „Zajednička pregovaračka pozicija Crne Gore sa Evropskom Unijom“;
9. Koalicija 27 (2021) „Izvještaj iz sjenke za Poglavlje 27“;
10. Mapa puta i Akcijski plan za provedbu utvrđenih doprinosa Bosne i Hercegovine za razdoblje 2020-2030;
11. Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (2021), Đurović. Prof. Dr. G. „Finansijske procjene Akcionog plana za ispunjavanje završnih - mjerila u Poglavlju 27 - Životna sredina i klimatske promjene“;
12. Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (2020), Izvještaj o implementaciji Nacionalne strategije biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016-2020 (izvještajni period: maj 2018- oktobar 2020. godine)
13. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (2023) „Nacrt Strategije o poljoprivredi i ruralnim područjima 2023-2028“;
14. Privredna komora Crne Gore (2022) „Mapa puta Crne Gore ka cirkularnoj ekonomiji“;
15. RESPA Montenegro „Preporuke za učešće građana u procesu donošenja odluka za Zapadni Balkan“;
16. UNDP Crna Gora (2021) „Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka za 2020. godinu“;

17. Vasilkov, Z; Petrović, S; Vuković, J; Lazić, D; Damnjanović dr A, (2021.) „Zeleni dogovor Evropske unije i Zelena agenda za Zapadni Balkan: nove smernice za suočavanje sa izazovima zaštite životne sredine” ECOLOGICA, Vol. 28, No 104 (2021), 494-502, <https://doi.org/10.18485/ecologica.2021.28.104.2>, Originalni naučni rad, UDC: 502.14(4-67EU) 502.14(497);
18. Vlada Crne Gore (2018), Strategija upravljanja vodama Crne Gore;
19. Vlada Crne Gore (2016), Nacionalna Strategija održivog razvoja do 2030;
20. Vlada Crne Gore (2015), Strategija upravljanja otpadom u Crnoj Gori do 2030. godine;
21. Vlada Crne Gore (2015), Državni plan upravljanja otpadom;
22. Vlada Crne Gore (2021), Planovi upravljanja riječnim tokovima;
23. Vlada Crne Gore (2016), Nacionalna strategija biodiverziteta sa Akcionim planom;
24. Vlada Crne Gore (2019), Nacionalni plan zaštite i spašavanja od poplava;
25. Vlada Crne Gore (2021), Strategija za unapređenje politike javnih nabavki i javno-privatnog partnerstva za period 2021-2025 s Akcionim planom;
26. Vlada Crne Gore (2022), Nacionalna strategija cirkularne tranzicije do 2030. s Akcionim planom za period 2023-2024.

URL stranice

1. <https://www.eu.me/poglavlje-27-zivotna-sredina-i-klimatske-promjene/> pristupljeno, 06. maj 2023. godine u 22:50h;
2. <https://www.eeas.europa.eu/delegations/montenegro/blizu-milion-eura-za-razvoj-crnogorskih-medija-me> objavljeno 06. mart 2020, pristupljeno, 06. maj 2023. godine u 22:52h;
3. <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=166&pageid=19>, pristupljeno 13. maj 2023. godine, u 12:12h;
4. <https://www.consilium.europa.eu/media/52283/eu-wb-summit-brdo-declaration-6-october-2021-01.pdf>, pristupljeno 13. maj 2023. godine u 21:30h;
5. <https://www.gov.me/clanak/info-dan-klaster-5-klima-energija-i-mobilnost-3-februar-2022>, pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 13:40h
6. <https://cirkularnaekonomija.org/sta-je-cirkularna-ekonomija/koncept/>, pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 13:40h
7. <https://www.publichealthnotes.com/pollution-air-water-and-land-effects-on-health-mitigation-measures-and-challenges/>, pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 13:55h
8. <https://stocnahrana.com/zasto-je-vazna-odrziva-poljoprivreda/> pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 14:05h

9. <https://globalpeatlands.org/events/biodiversity-day-2023>, pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 18:05h
10. <https://cin.ba/zelena-agenda>, pristupljeno 16. maj 2023. godine, u 21:15h

3. Slike

Naslovna slika: Zelena Agenda za Zapadni balkan, Izvor: <https://cin.ba/zelena-agenda/>

Slika 1: Šema Evropskog Zelenog dogovora

Slika 2: Klaster 5: Klima, energija i mobilnost u okviru EU programa Horizont Evropa

Slika 3: Koncept linearne ekonomije

Slika 4: Koncept cirkularne ekonomije

Slika 5: Zagađenje vode, vazduha i zemljišta

Slika 6: Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Slika 7: Dan biodiverziteta, 22. maj

4. Grafici

Grafik 1: Prikaz statusa obaveza iz Zelene Agende

Grafik 2: Procenat implementacije obaveza iz Zelene Agende

Grafik 3: Prikaz statusa obaveza za stub Akcija za klimu (dekarbonizacija, čista energija, održiv transport)

Grafik 4: Prikaz statusa obaveza za stub Cirkularne ekonomije

Grafik 5: Prikaz statusa obaveza za stub Smanjenje zagađenja vazduha, vode i zemljišta

Grafik 6: Prikaz statusa obaveza za stub Održiva poljoprivreda i proizvodnja hrane

Grafik 7: Prikaz statusa obaveza za stub Biodiverzitet

Ova analiza kreirana je kroz projekat Korak bliže Evropskoj uniji (EU) koji realizuje NVO Eko-tim u partnerstvu sa NVO Multimedijalni studio EHO i PV Informer. Projekat je podržan u okviru programa „OCD u Crnoj Gori – od osnovnih usluga do oblikovanja politika – M’BASE“ koji sprovodi Centar za građansko obrazovanje (CGO) u partnerstvu sa fondacijom Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Centrom za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore (CZIP) i Politikon mrežom. Program finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo javne uprave.

Sadržaj ove analize isključiva je odgovornost NVO Eko-tim i ne odražava nužno stavove CGO-a, Evropske unije ili Ministarstva javne uprave.